KÜLÖNLENYOMAT
A PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
1979. ÉVI 3. SZÁMÁBÓL

Nemes Dezső

ÉSZREVÉTELEK BORSÁNYI GYÖRGY: KUN BÉLA POLITIKAI ÉLETRAJZA C. MUNKÁJÁHOZ

Vas Zoltán elvtársnak,
baráti emlékül
Nemes Dezső
1979. XI. 12.

1979

ANTIKVA.HU

NEMES DEZSŐ:

ÉSZREVÉTELEK BORSÁNYI GYÖRGY: KUN BÉLA POLITIKAI ÉLETRAJZA CÍMŰ MUNKÁJÁHOZ

A közelmúltban megjelent Borsányi György elvtársnak Kun Béláról szóló könyve, amely rendelkezésére áll a kutató intézeteknek, a munkásmozgalmi kérdésekkel foglalkozó egyetemi tanszékeknek és több ezer példányban eljutott a szélesebb olvasóközönséghez is. A kiadó kérésére a könyv kéziratát még nyomdába adása előtt elolvastam és észrevételeimet eljuttattam a kiadó vezetőin, valamint a szerzőn kívül a Párttörténeti Intézet vezetőihez is, tekintve, hogy a munka a Párttörténeti Intézet kiadványaként készült.

Észrevételeimet megköszönték. A szerző is megköszönte, és közölte, hogy túlnyomó részüket figyelembe vette, s a szöveget javította. Köszönetét megismételte a könyvben is. Hogy mit nem vett figyelembe az észrevételeimből, az homályban maradt, így az is, kogy a koncepcióját illető észrevételeimet alapvetően figyelmen kívül hagyta. Nem is szokás lektorok segítségét a könyvben úgy megköszönni, hogy jelezzék a köszönet „részleges" voltát. Nem is lehet megkövetelni, hogy egy szerző minden lektori észrevételt kötelezően fogadjon el. Az viszont elvárható, hogy a különös fontosságú kérdésekben továbbra is fennálló nézeteltéréseket megvitassuk, mert ez elősegítheti tisztázásukat. Az ilyen megbeszélés elől azonban a szerző elzárkózott (s mind a kiadó, mind az intézet vezetői ebbe, bár nem szívesen, de belenyugodtak). Sajnálom, hogy így történt. Úgy vélem, ha erre sor kerül, ez segített volna kiküszöbölni a feldolgozás fogyatékosságait és kiigazítani a szerző szubjektivizmusából fakadó, megalapozatlan, s a tárgyilagosságnak ellentmondó és helytelen megállapításokat. Ezt azért is sajnálom, mert a könyvnek nem kevés jó és szép része van.

Észrevételem közreadása, gondolom, segíti a munka megítélését, s világossá teheti azt is, hogy megjegyzéseimből a szerző mit fogadott el és mit nem, illetve ezeket hogyan használta fel.

Észrevételeimből kihagyom azokat a részeket, amelyeket a szerző tájékoztatására és nem a kéziratban való közvetlen felhasználásra írtam

bizonyos eseményekről. A szövegen, ahol lehet, a lényeget nem érintően valamelyest rövidítek. Egyik-másik esetben viszont lapalji jegyzetben kiegészítő megjegyzéseket teszek.

*

Tekintettel a dolog sürgősségére, észrevételeimet fejezetenként teszem meg és küldöm el. Mostani észrevételeim részkérdéseket érintenek, később a munka egészéről szólva bizonyos kérdésekre visszatérek.

I. fejezet

1. Megállapítja, hogy Kun Béla gimnáziumi dolgozata, amelyet 16—17 éves korában írt, világnézetileg nem emelkedhetett „a Beöthy Zsolt-féle konzervatív irodalomszemlélet" fölé. Ha azonban Kun már 16 éves korától a szociáldemokrata párthoz tartozónak tekinti magát, akkor ez az állítás nagyon kérdéses. Bármilyen laza volt is Kunnak a *szervezeti* kapcsolata a párthoz, *érzelmi* és *szemléleti* kapcsolata — legalábbis bizonyos mértékben — mindenképpen szembeállította őt a konzervatív irányzattal. Ha tehát az utóbbinak a hatása alól nem is mentesülhetett, szemléleti kereteit mégis áthághatta — legalábbis valamelyest. Hogy mennyire, ezt a *dolgozat elemzése alapján* lehet eldönteni, ha megvan. Ha nincs meg, legalábbis óvatosabbnak kellene lenni a feltételezésekben.

Ami pedig a 16 éves ifjú sokirányú érdeklődését és kötődését illeti — amit a szerző, gondolom, helyesen feltételez — a szociáldemokrata párthoz való tartozást mégsem tekinthetjük csupán „a szálak egyikének" a különböző kötődései közül. Ez ugyanis *olyan szál*, amely *erősebb* sok másnál, hiszen ezért csatlakozott a szociáldemokráciához és nem máshoz, s ezért maradt meg emellett.

2. „Amikor alkalom adódott arra, hogy újságíróként pénzt keressen, nem mulasztotta azt el." Vajon helyes-e ezt *csupán* pénzkereseti lehetőséggel magyarázni? Helyes-e *teljesen* figyelmen kívül hagyni azt a törekvést, hogy amennyire lehetséges, *propagandát* folytasson a szociáldemokrácia szellemében?

Itt említem meg, hogy a korabeli sajtóviszonyok jellemzését kissé elnyújtottnak és mégis túl sommásnak érzem, s terheli a könyvet. A Dersivel való vita megmagyarázása is terheli, ezt inkább rövid lapalji jegyzetben kellene megoldani.

3. Kun Bélának „Legyen hát forradalom" című, 1905. szeptember 15-i cikkét „konformista cikknek" nyilvánítja. Ezt abból kiindulva teszi, hogy a kirobbant kormányzati válságban a Kolozsvári Friss Újság a koalíciót támogatta a bécsi udvarral szemben. Vagyis a szerző szerint a cikk konformista a koalíció irányában. Amit azonban a cikkben idéz, az a dinasztiával szemben tovább megy, mint a koalíció.

Andrássyék *kiegyezést* akarnak a dinasztiával és nem forradalmat, ami *elsöpri* a dinasztiát, ahogy „Franciaországban történt az eset". S tekintettel arra, hogy Kun éppen 1905 végén válik meg ettől a laptól, felvetődik a kérdés, vajon ez nem függ-e össze azzal, hogy Kun cikke a koalíció politikájától kissé „elrugaszkodik"?

4. Kunnak Nagyváradra költözése arra az időre esik, amikor a koalíció feladja a dinasztiával szembeni követeléseit, kibékül vele. A Garami-féle politika, mely a bécsi udvart és a Fejérváry-kormányt támogatta, teljesen kudarcot vallott. A szerző — miközben magyarázatot keres Kunnak a nagyváradi életbe való beilleszkedéséhez — ezt teljesen figyelmen kívül hagyja. A *dzsentri mentalitást* utánzó kávéházi, kocsmai, bohémkedő polgári aranyifjúság mentalitásában véli megtalálni Kun „beilleszkedésének" magyarázatát, mondván, hogy Kunt ez a mentalitás vonzotta, mert ez a közeg őt „befogadta". A munkásmozgalmi közegben viszont nem érezte jól magát „az életforma különbsége" miatt.

Hogy van az, hogy Kolozsvárott nem volt ilyen „életforma-különbségi" akadályozó tényező Kun számára, és Váradon igen?

Hogy van az, hogy az egész váradi hangulatábrázolás olyan, mintha arra semmiféle befolyással nem lett volna a kormányzati válság, a koalíció behódolása, a Garami-féle politika kudarca stb. stb.? Olyan idilli képet rajzol a hangulatról, mintha nem is azokról a hónapokról lenne szó, amelyekben az országot mély válság kavarta fel.

Itt jegyzem meg, hogy Kristóffy ígért *titkos* választói jogot, a szavazati jog lényeges *kiterjesztésével*, de nem ígért *általános* titkos választójogot; ilyet a Kristóffy-féle tervezet nem tartalmaz. Ugyancsak itt jegyzem meg, hogy számomra furcsa Kun Bélát „dzsentroid arculatúnak" jellemezni.

Mellesleg említem, ha a szerző fontosnak tartja megemlíteni Sas Ede felpofozását, akkor tán azt is megmondhatná, hogy Kun *miért* pofozta fel őt.

5. Később esik szó — miután az Előre című lap szerkesztésében végzett munkáját vázolta — a kolozsvári építőmunkás-sztrájkkal kapcsolatos 1906. nyári eseményekről. Ez alkalommal adta ki a Kun Béla által írt röplapot a szociáldemokrata párt. Ennek címe: „Csendőrszurony, rendőrkard, bestiák az utcán", ami végett perbe fogták. S ez egybeesett azzal az időszakkal, amelyet a szerző úgy jellemez, hogy Kun a nagyváradi kávéházak aranyifjainak „befogadottjává" vált, mert ott jobban érezte magát, mint a munkásmozgalmi körökben.

Miért ez a kronológiai eltolódás? Talán azért, mert zavarta a kávéházi mentalitást hangsúlyozó jellemzést?

6. Számomra furcsa és nem meggyőző az az állítás, hogy a Laszky által alapított Előre című lap, amelynek szerkesztését Kun Bélára bízták, „a nagyváradi zsidó kispolgárságnak készült". A szerző szerint ezt a lap „híranyaga, főleg pedig hirdetései az első szempillantásban elárulják". Hogy a hirdetések mint fő tanúk, ezt hogyan árulják el,

azt nem tudom. Amit hirdettek, azt csak a zsidó kispolgároknak hirdették? Vagy a hirdetők között voltak a zsidók túlsúlyban? Ha a hirdetők zöme kereskedő, s a kereskedők zöme zsidó, akkor ez kelthet ilyen benyomást. A többi lapban nem ugyanazok hirdették portékáikat és szolgáltatásaikat?

Bizonyos, hogy Nagyvárad életében a zsidóság jelentős tényező volt, 26%-os arányuk messze az országos átlag feletti. De vajon a 74% az Előre számára lényegtelen volt?

Egyébként a szerző közli, hogy a lap követelte *az általános titkos választójogot* és más *demokratikus jogokat*, tudósított a *munkásság szervezkedéseiről*, támadta a klérust és az antiszemitizmust, szimpatizált Achim Andrással, támadta az OMGE ezerholdasait, s közben népszerűsítette Tisza Istvánt. Ez a tartalmi ismertetés — megítélésem szerint — nem ad alapot annak a megállapítására, hogy e Kun által szerkesztett lap csupán a zsidó kispolgárságnak készült. Ez csupán Kun Bélának a zsidósághoz való kötődését hangsúlyozza, kiegészítésként a „dzsentroid mentalitáshoz" való vonzódásához.

7. Szó van a munkásbiztosítóról, mint ami az 1880-as években létesült volna. A valóságban ennek az intézménynek az elődje, a Munkásbetegbiztosító Pénztár 1869-ben alakult, Farkas Károly vezetésével.

8. Végül egy apróságot említek, ezt a fogalmazást: „Megnyíltak a kuruc csatornák." A bécsi udvarral szemben a koalíciós pártok által szervezett ellenállásról van szó. Andrássyék nem érdemlik meg a „kuruc" jelzőt, s Rákócziék is többet érdemelnek, semhogy Andrássyékat őhozzájuk hasonlítsák.

II. fejezet

1. A frontszolgálatot teljesítő Kun Béla eltűnése. Úgy hiszem, felesleges azon meditálni, vajon Kun átkúszott-e az oroszokhoz, hogy megadja magát, avagy akarata ellenére esett fogságba. Az a tény, hogy éppen esedékes lett volna hazamennie szabadságra, szerintem indokolatlanná teszi még a feltételezést is, hogy saját akaratából ment a fogságba. Arra viszont helyes utalni, hogy fogságba esése röviddel az esedékes szabadságra menése előtt történt.

2. Furcsa fogalmazás: „A polgári forradalommal való szembeszegülés gondolata a szibériai pártszervezetekben fel sem merült." A polgári forradalmat is a néptömegek vívták meg, élükön a munkásosztállyal. A kormányzati hatalmat megkaparintó *Ideiglenes Kormánnyal való szembenállásról* kellene beszélni. És vajon az Ideiglenes Kormánnyal való szembenállás gondolata a „szibériai pártszervezetekben" fel sem merült? A háború folytatását nem ellenezték? Vagy talán a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó maradt idegen a szibériai pártszervezetek számára?

3. Kun Béla 1917. április 22-i tomszki cikkéről ez olvasható: „A cikken érződik, hogy rendelésre készült. A tomszki elvtársaknak nyil-

ván szükségük volt annak demonstrálására, hogy a Nyugat proletártömegei együtt érezzenek harcukkal." Miért kell kizárni azt az eshetőséget, hogy az agilis Kun Béla maga kívánt cikket írni a lapban? Egyébként valószínűbb, hogy a tomszki elvtársak elsősorban azt tartották fontosnak, ha *a hadifoglyok körében is kibontakozik a forradalmi munka*, és azt demonstrálhatták a cikkel, hogy a hadifogoly tömegeknek legalábbis egy része valóban együtt érez a harcukkal.

4. A Népszavának írott és ott 1917. június 27-én megjelent cikke Kun Bélának *a cári monarchia megdöntése* által előállt helyzetet hangsúlyozza, feltételezhető, hogy azt nem írhatta 1917 májusa előtt, s írásától aligha szabad számon kérni a „Semmi támogatást az Ideiglenes Kormánynak!" lenini jelszót. Annál kevésbé, mert volt egy időszak, amikor a bolsevik párt az Ideiglenes Kormányban levő *kapitalista miniszterekre* összpontosította támadását, és nem rögtön az Ideiglenes Kormány egészére.

5. Megállapítja, hogy az éppen csak megalakult Népbiztosok Tanácsának „a néptömegek támogatásán kívül semmiféle eszköze nem volt akaratának érvényesítésére". Ez a fogalmazás figyelmen kívül hagyja az országot behálózó szovjeteket, amelyek szervezett erőt képviseltek, *hatalmi szerveket* alkottak, a katonaszovjetek fegyveres erőket is mozgósítottak.

Megállapítja, hogy a Téli Palota elfoglalásának „nemcsak nézői, de szereplői, sőt szervezője és rendezője sem tudták pontosan", hogy a proletárforradalom hogyan fog végződni. Ez olyan benyomást kelt, hogy Lenin és a lenini vezérkar a felkelést afféle sötétbe ugrásként indította el, mint valami hazárdjátékos. Azt hiszem, nem kell magyarázni, hogy ez a beállítás mennyire helytelen és mennyire bántó, amit a szerző nem vett észre, s úgy látszik, még a szerkesztő sem.

6. Kun december 1-i cikke megállapítja: „Az Oroszországban lezajlott fordulat *nem az utolsó* burzsoá forradalom, hanem ... *első proletárforradalom.*" Az ehhez fűzött magyarázat zavaros. Számon kéri Kuntól, „az ortodox marxistától" valaminek a meg nem értését, amit azt hiszem Borsányi elvtárs ért félre. Kun azt magyarázza, hogy az oroszországi forradalom a „forradalom új típusa", amelyben „a proletariátus kezdettől fogva tudatában van osztályérdekeinek..." A „kezdettől fogva" nyilvánvalóan a februári forradalomra való utalás. Kun Béla itt, úgy vélem, a polgári demokratikus forradalomnak a szocialista forradalommá való átfejlődése kérdését taglalja a maga módján. Nem Marx régi tételével foglalkozik, amely a múlt században azt feltételezte, hogy a proletárforradalom előbb a legfejlettebb kapitalista országokban fog győzedelmeskedni.

7. Megállapítja: „Csak a kettőshatalmi zűrzavaros viszonyok teszik lehetővé azt a paradox helyzetet, hogy a jelenleg is hadban álló hadsereg hadifoglyai a fogságban fegyverhez juthatnak." 1917 szeptemberében azt követően került arra sor, hogy a tomszki városi szovjetben

a bolsevikok kerültek többségbe és megerősítették kapcsolataikat a hadifogolytáborban létrejött szociáldemokrata szervezetekkel.

Tehát amiről szó van, az nem a „zűrzavaros viszonyok" közepette előállt „paradox helyzet" terméke, hanem *a szocialista forradalmi erők előretörésének* egyik lényeges megnyilatkozása. A bolsevikok tomszki többségre jutása előtt — bármennyire is „zűrzavaros" volt a helyzet — még nem volt annyira „paradox", hogy erre sor kerülhetett volna. Viszont ezt követően két zászlóaljnyi hadifogoly lépett be a Vörös Gárdába, még az Októberi Forradalom előtt![1]

8. Kun Béla elutazásáról Petrográdba idézi Münnichet, aki szerint „Kun Bélát felhívták Petrográdba központi munkára". Említi Józsa Antal közlését is, amely ezzel egybevág. Aztán felteszi a kérdést: „hihetünk-e ennek az állításnak?" Amikor a „bolsevik vezetésnek ezernyi súlyos és sürgető teendője közepette a hadifogoly-mozgalom a tizedrendű kérdések közé tartozott, akadt volna a Központi Bizottságban valaki, akinek eszébe jutott volna Kun Bélát a központba hívatni?" — Kérdezi és kinyilvánítja, hogy ez valószínűtlen és nincs rá bizonyíték. Azt tartja valószínűnek, hogy Kun egyszerűen megpróbált hazajutni, otthagyva azt a tomszki mozgalmat, amelynek vezetője volt. Másik valószínűség szerinte az, hogy Kun újságírói kíváncsiságát akarta kielégíteni a Petrográdra utazással. Persze csak feltételezésként említi — amelyre ugyancsak nincs bizonyíték —, mégis ezt hiszi. Ezen az alapon akarja megmagyarázni azt a véleményét, hogy valamiféle véletlenen múlt, hogy „Kun éppen a megfelelő időben" került Petrográdra.

Amikor *a világforradalomra való irányvétel* olyan domináló volt a bolsevik párt politikájában, akkor a párt vezetői számára a hadifogoly-mozgalom nem „a tizedrendű kérdések közé" tartozott. A szerző figyelmét az is elkerüli, hogy ugyanazon időben utazik Pétervárra, illetve Moszkvába Pór Ernő, Szamuely Tibor és mások is, hogy részt vegyenek a hadifogoly-mozgalmat irányító központi szerv létrehozásában. Ők mind „véletlenül" találkoztak össze itt? Indokolatlannak és bántónak tartom Münnich közlésének a kétségbe vonását, mert a tények logikája is őt igazolja. A szerző viszont érezhető elfogultságból fakadó kételyeit akarja bizonytalan feltevésekkel igazolni.

Úgy látom, Borsányi elvtárs nagyon vigyáz arra, hogy ne becsülje túl Kun Béla szerepét egy-egy adott helyzetben, és ez helyes is. Arra azonban kevésbé vigyáz, hogy ne becsülje le Kun szerepét.

Egyébként, néhány oldallal később a szovjet vezetést illetően megállapítja: „elég hamar felismerte az ország területén levő kétmillió hadifogoly jelentőségét mind a szovjethatalom belső megszilárdításáért folyó harc, mind a világforradalom szempontjából". Amikor

[1] Münnich Ferenc visszaemlékezései szerint a két zászlóalj 1917 novembere előtt létesült. Más adatok szerint Münnich e közlése nem pontos, s a két zászlóalj 1917 novembere után alakult. Természetesen fegyveres csoportok ezt megelőzően is tevékenykedtek.

viszont *Kun Bélának* Petrográdra való utazásáról van szó, akkor ezt „tizedrangú" szovjet kérdésként említi, mert cáfolni kívánja, hogy vajon valóban hívták-e Kunt Petrográdra.

9. Megállapítja, hogy „a hadifoglyok valamennyien haza akartak menni". Ez természetesen igaz. A konkrét kérdés azonban az, hogy amíg hazatérésük esetén számolni kell azzal, hogy ismét a frontra küldik őket, akkor is valamennyien haladéktalanul haza akartak-e menni, vagy jó részük inkább a hadifogságban akarta megvárni a háború végét? Később szó van arról, hogy az utóbbi hangulat is megvolt. Akik viszont a fogságban akarták megvárni a világháború befejezését, azok valószínűleg az ellenforradalom elleni harcból se nagyon siettek kivenni a részüket.

Itt említem meg azt is, hogy a szovjet kormány hadifogoly-politikáját én elsősorban *forradalmi politika*ként jellemezném és csak emellett állapítanám meg, hogy ez a politika „példásan rugalmas" volt.

10. A Petrográdban vagy Moszkvában megalakult hadifogolyszervezetet „a bolsevikokkal szimpatizáló hadifoglyok szervezete"-ként jellemzi. A szervezetet azok hozták létre, akik *csatlakoztak* a bolsevikokhoz és *ennek megfelelő politikát* érvényesítettek tevékenységükben. Csatlakoztak-e a proletárforradalomhoz, vállalva a szovjethatalomért való harcot? Ezt nem szabad elhomályosítani és kisebbíteni, arra való tekintettel, hogy a szervezet igyekszik *széles körűvé* válni és bevonni az aktív harcba *a szimpatizáló tömegeket is*. Ez a forradalmi tömegszervezetek általános jellemvonása! A szervezet politikai jellemvonását céljai és a tevékenységében érvényesülő politika határozza meg. Emellett természetesen helyénvaló utalni arra is, hogy az általa összefogott és vezetett tömegek politikai színvonala vegyes vagy éppen cseppfolyós.

Helyes-e a hadifogoly-mozgalom egészét 1918 februárjában „egyelőre meglehetősen kaotikusnak" jellemezni? Szervezetileg talán igen, abban a tekintetben, hogy a szovjethatalommal együttműködő hadifogoly csoportok kapcsolatai a helyi szervekkel különféleképpen alakultak: ezek a kapcsolatok elsősorban a helyi párt- és szovjet szervekkel teremtődtek meg és fejlődtek. Helyi centrumok alakultak. Országos összefogó központjuk és saját irányító szervük még nem volt. Tehát e tekintetben bizonyos kaotikusságot lehet említeni, de akkor is szólni kell arról, hogy szervezeti kapcsolataik helyileg hogy alakultak. Ami viszont azt illeti, hogy az egész Szovjet-Oroszországra kiterjedő központra azért lett volna szükség, hogy „bolsevik tartalommal töltse meg az egyelőre meglehetősen kaotikus mozgalmat" — ez rendkívül egyoldalú megállapítás. Teljesen figyelmen kívül hagyja a bolsevik párt és a szovjethatalom *helyi szerveinek befolyását* azokra *a helyi hadifogoly-szervezetekre és -mozgalmakra*, amelyekkel közvetlen kapcsolatban álltak. Az egész országra kiterjedő hatáskörű központ feladataként külön azt kellene kiemelni, hogy hatékonyabban összekap-

csolja a szovjethatalom támogatását a hadifoglyok majdani otthoni feladataival, e feladatokra való felkészítésükkel.

11. Azt illetően, hogy mikor vett részt Kun Béla a német csapatok elleni harcban, ízléstelen dolognak tartom tanúként az árulóvá vált Nánási Györgyöt felvonultatni, aki gúnyolja Kun Bélát. Később megint előjön ez a Nánási, aki igyekszik Kun Bélát diffamálni — pénzügyi manipulációkkal gyanúsítva őt.

Nem tartom szerencsés dolognak az egész pénzügyi kérdést a Kun Béla-ellenes vádakkal szembeni védekezéssel kezdeni. Helyénvaló az a megállapítás, hogy Kun a rendelkezésére álló pénzt arra használta fel, amire szánták: a *mozgalom* finanszírozására. (Nem használnám azt a kifejezést, „a *forradalom* finanszírozására".) Azt viszont már nem értem, mit jelent Kunnak a „pénzügyi nagyvonalúsága" és miért nem lett volna szabad „kicsinyeskednie".

Nem helyes az a beállítás, hogy a szovjethatalom oldalára állt hadifoglyok *őtőle* kaptak ennivalót és ruhát; azt ők a szovjethatalomtól kapták és nem Kun Bélától.

12. Magyarázni kívánja, hogy milyen hatással volt Kun Bélára az, „amikor maga sem tudta pontosan felmérni, mekkora hatalommal rendelkezik valójában". A helyi hatóságok az ő „egyetlen táviratára mozgásba lendültek; kiemeltek egy-egy embert a táborból, ellátták útravalóval és Moszkvába küldték". Ez a kép nagyon erőszakolt, és különösen az a magyarázat, hogy a szovjet vezetők az ő „rendelkezésére bocsátották az egész, kibontakozóban levő szovjet államapparátust".

Azt hiszem, Borsányi elvtárs nem veszi észre, hogy e hatásosnak tűnő megállapításával milyen messzire veti el a sulykot. A valóságban csak arról lehet szó, hogy az illetékes szovjet hatóságok — számos egyéb feladataik mellett — utasítást kaptak arra, hogy segítsék a forradalmi hadifogoly-mozgalom fejlesztését, és lehetőleg teljesítsék Kun ez irányú kéréseit is. Ezernyi nehézség közepette fejlődő mozgalomról van szó. Ezernyi nehézséggel kellett Kun Bélának és társainak is szembenéznie. Borsányi elvtárs ezt találja megfelelő alkalomnak gyanújának elterjesztésére, hogy Kun Bélában miféle hatalommámor keletkezhetett...

Itt van szó arról is, hogy Kun „gyakorlatilag ellenőrzés nélkül dolgozott". Gondolja talán, hogy akik vele együtt dolgoztak, Rudnyánszky, Szamuely, Pór és a többiek, mind Kun fejbólintó Jánosai voltak, s őket nem érdekelte, hogy mire megy el a rendelkezésre álló pénz, és Kun talán megtagadta, hogy erről őket informálja?

Megállapítja, hogy Kun bátor ember volt. Bátorsága „vakmerőségbe fajuló", és az adott „erkölcsi alapot ahhoz, hogy másokat is gondolkodás nélkül küldjön a veszélybe". Semmi sem ad egy vezetőnek erkölcsi alapot ahhoz, hogy bárkit gondolkodás nélkül küldjön a veszélybe, és semmi sem ad erkölcsi alapot ahhoz, hogy bárkivel szemben ilyet állítsunk, anélkül hogy azt konkrétan megindokolnánk. Gyakran kell

veszélybe menni, és embereket veszélybe küldeni, de sohasem szabad ezt „gondolkodás nélkül" tenni.

13. Megállapítja, hogy az 1918. márciusi akcióprogram Kun Béla „magabiztosságáról" tanúskodik. Ennek bevezetőjében ugyanis ilyen kitételek vannak: „mi a bolsevikok szervezetének történetét pontosan ismerjük"... „a szerkesztőségi munkálatok szigorúan marxista szellemben folynak és színvonaluk olyan, hogy felvehetjük a harcot a magyar szociáldemokratákkal".

Az a megállapítás, mely szerint pontosan ismerik a bolsevikok szervezetének történetét, valóban határozott magabiztosságot tükröz, de talán nemcsak ezt, hanem azt is, hogy valóban megismerkedtek a bolsevikok és a mensevikek közötti harc tényének és tanulságának jelentős részével. Ami viszont azt illeti, hogy „a szerkesztőségi munkálatok szigorúan marxista szellemben folynak...", ezt nem sorolnám a túlhajtottságot jelentő „magabiztosság" kategóriába, különösen nem akkor, ha „a konkrét teendők felvázolása realitásérzékről tanúskodik". Egyébként az idézett okmány nem lehet csak Kun alkotása, ő és Pór Ernő együtt írták alá a csoport nevében, elkészítésében valószínűleg mások is közreműködtek. Az feltételezhető, hogy Kun ebben is vezető szerepet játszhatott.

14. Közli, hogy a moszkvai agitátortanfolyamon „képezték ki azokat az embereket, akik később részben az oroszországi polgárháborúban, részben a Magyarországi Tanácsköztársaság harcaiban döntő szerepet játszottak".

Mindenekelőtt megjegyzem, bármilyen jelentős volt részvételük az oroszországi polgárháborúban, a *„döntő szerepet"* ott mégsem ők játszották. Ami a Magyarországi Tanácsköztársaságban való részvételüket illeti, szerepük elsőrendű volt, de nem szabad olyan benyomást kelteni, miszerint a „döntő szerep" kizárólag az övék lett volna. Nem szabad a „döntő szerep"-ből akaratlanul is kirekeszteni Vágóékat, Korvinékat, Hevesiéket stb.

15. Megállapítja, hogy 1918 áprilisában a szovjethatalomnak csupán „improvizált" fegyveres ereje volt. Engem ez a kifejezés elképeszt. Nemcsak azért, mert ez az alakuló fegyveres erő már februárban meg tudta állítani a Leningrád ellen törő német hadsereget, hanem azért, mert az „improvizált" jelző a Vörös Hadsereg szervezésére semmiképpen nem alkalmas, s fölényes lebecsülést tükröz.

16. Megállapítja, hogy az 1918. júliusi eszer felkelés „eszmei vezetői és kezdeményezői a szovjet kormány tagjai voltak". E megállapítás természetesen helyes, de mégis csak meg kellene mondani, hogy az eszmei vezető és kezdeményező *az eszer párt vezérkara* volt, amelynek egy-két tagja akkor, mint a bolsevik párt koalíciós partnere, helyet foglalt a szovjet kormányban. Ennek a koalíciónak éppen az eszer lázadás és annak leverése vetett véget, ami maga után vonta az eszer párt szétverését és szétesését is.

17. Azt írja, hogy az internacionalista egységek alkották a fő erőt

a felsorolt öt ellenforradalmi felkelés „és más helységekben kirobbanó felkelések elfojtásában".

Itt először megkérdezném, hogy a források, amelyekre ez a megállapítás támaszkodik, vajon csak a magyar internacionalisták *visszaemlékezéseire* támaszkodik-e? Ez esetben ugyanis óvatosan kell kezelni őket. A visszaemlékezők azokat az eseményeket ismerik a legjobban, amelyben maguk is részt vettek, emlékeikben az ő egységük szerepe dominál, és más egységek háttérbe tolódtak. Ettől függetlenül a fogalmazás olyan benyomást kelt, mintha a felkelések leverésében *általában* az internacionalisták játszották volna a *főszerepet*. Az orosz egységek sehol sincsenek említve, és mintha az orosz munkás-paraszt hatalmat ebben az időben a külföldiekből álló fegyveres alakulatok védték volna meg. Az ilyen benyomás keletkezésének a lehetőségét messzemenően el kell hárítani, miután ez távol áll az igazságtól.

18. Megállapítja, hogy Kun igyekszik „rendet teremteni abban a káoszban, amely a hazatérés körül annak következtében alakult ki, hogy különböző szovjet hatóságok egymásnak ellentmondó intézkedéseket adnak ki". Lehet, hogy a „káosz" kifejezés a helyzetet az adott körülmények között megfelelően jellemzi, de akkor illő valamit szólni arról, hogy ez mikor és miért állt elő, milyen bonyolult és nehéz helyzet következménye. Nem szabad olyan benyomást kelteni, hogy jön Kun Béla, aki rendet teremt a szovjet hatóságok által előidézett összevisszaságban...

19. Odább az olvasható: „a munkásmozgalom polarizációja Oroszországon kívül sehol sem ment még végbe, a forradalmi és reformista erők általában még egy párt keretein belül működtek". Ez a megállapítás, szerintem, így nem helyes. A polarizáció *különböző szinten* végbemehet egyes pártokon belül is, és végbe is ment. De például Németországban már évek óta működött a Spartakus Szövetség és még 1917-ben bekövetkezett a Szociáldemokrata Párt szakadása s Németország Független Szociáldemokrata Pártjának megalakulása. Ez utóbbiban egy ideig forradalmi szocialisták és centristák együttműködtek, amellett, hogy a forradalmi szövetség önálló szervezetként folytatta tevékenységét.

20. Később arról ír, hogy Kun Béla számára: „a döntő az orosz forradalom gyakorlatának az ismerete és az ebből folyó következtetések voltak. Az új párt szükségességének felismeréséhez innen, a gyakorlat oldaláról jutott el."

A második mondat megállapításával egyetértek. Az első mondatot egyoldalúnak érzem. Az orosz forradalom gyakorlatának megismerése mégiscsak együtt járt a forradalom lenini elmélete iránti érdeklődés megnövekedésével, alapelveinek megismerésével és bizonyos mérvű elsajátításával. Hogy ez milyen mérvű és mennyire teljes, ez fontos kérdés, és jelentősége nem tekinthető másodlagosnak. Bizonyos, hogy Kun Béla már megértette a proletárdiktatúra szükségességét és túljutott azon a korábbi felfogáson, hogy a szocialista forradalomnak először a legfejlettebb tőkés államokban kell győznie. Bizonyos, hogy megértette

az új forradalmi párt megalakításának szükségességét, bizonyos, hogy jelentősen előrelépett a parasztsággal való szövetség megértésében, bár kérdés, hogy meddig stb.

21. Ugyanitt megállapítja, hogy „az Októberi Forradalom pontosan annyira hangsúlyozta a maga internacionalista jellegét, amennyire tisztában volt azzal, hogy sorsa a világforradalom győzelmével áll vagy bukik".

Vajon ez következik Leninnek a szerző által is említett korábbi felismeréséből, mely szerint lehetséges, hogy a szocialista forradalom először egynéhány, vagy csak egy országban győz, olyan országban, mint például Oroszország? A szerző megfogalmazása nem Lenin felfogását tükrözi, hanem Trockijét, aki a maga permanens forradalomelméletét azzal a felfogással támasztotta alá, hogy az orosz forradalom sorsa a szocialista forradalom általános európai győzelmével áll vagy bukik. Egyébként szerzőnk fogalmazásából az is következne — amit ő nyilván nem vesz észre —, hogy miután Oroszországban a forradalom győzött a világforradalom győzelme nélkül, a szovjet állam internacionalizmusa legalábbis „beszűkült", ha éppen meg nem szűnt...

A szerző helyesen mutat rá arra, hogy a bolsevik párt agitációjában nagy szerepet játszott annak tudatosítása, hogy a szovjethatalom védelmében *nemcsak egy ország* ügyéről van szó, ami messzemenően igaz volt. De ebből semmiképpen nem következik annak háttérbe szorulása, hogy meg kell védeni *az orosz* munkásság és parasztság *saját hatalmát*. Nem helyes csak arról szólni, hogy a forradalom internacionalista, míg az ellenforradalom nacionalista, s így az előbbi *nemzetközi*, az utóbbi „nemzeti" jelleget ölt. A *döntő* az, hogy *a forradalom a munkás-paraszt hatalom ügye és ezért internacionalista*, míg az ellenforradalom *a bukott kizsákmányoló osztályok ügye, és ezért nacionalista!*

22. Azt írja: „Itthon a legradikálisabb elemek is németcentrikusan gondolkodtak", s Kun Béláékat „a forradalmi baloldal fölé emelte" az, hogy ők megszabadultak a németcentrikusságtól.

Az 1917. februári forradalom előtti időszakra vonatkozóan helyénvaló az az állítás, hogy itthon a forradalmi baloldal is „németcentrikus" szemléletű, nem beszélve itt arról, hogy e sommás kifejezés a mozgalom jobb- és balszárnyához tartozók számára a németországi mozgalom jobb-, illetve balszárnyához, és bizonyos kevertséggel a centristákhoz való igazodást jelentett. Ebben az időszakban azonban még Kun Béláék is a német szocialista mozgalmat tekintették példaadónak. A februári forradalom után viszont itthon is megindult egy változás, és növekedett az érdeklődés az orosz forradalmi szocialisták küzdelmei iránt. Az Októberi Forradalom után pedig a forradalmi baloldalt már egyáltalán nem jellemzi a „németcentrikusság" dominálása, felfogásukban már nem a *reménybeli* német forradalom, hanem a *végbement* oroszországi forradalom példája dominált.

23. Később ismét tárgyalja a pénzügyeket, immár mint a „guruló rubelek" kérdését. Megállapítja, hogy az ezzel kapcsolatos vádaskodás-

sal nem kíván foglalkozni, valójában ezzel kezdi. Szerintem, ha egyáltalán érinti ezt a vádat, erre legfeljebb az itthoni konkrét politikai küzdelmek kapcsán lehetne utalni. Mindenekelőtt azonban pozitív formában kellene kifejteni — és nem holmi védekező jelleggel —, hogy az SZKP nyújtott pénzügyi támogatást Kun Béláéknak hazatérésükkor a mozgalom anyagi szükségletének valamelyes fedezésére, amit ők maguk még nem tudtak előteremteni.

24. A moszkvai Drezden Szállóban megtartott november 4-i értekezlet egyrészt a hazatérés ügyével, másrészt a kinti munka további folytatásával foglalkozott, és ennek megfelelően két bizottságot alakított. Ez az értekezlet állást foglalt a KMP megalakulása mellett és ennek keresztülvitelére választott egy ideiglenes Központi Bizottságot. Mint ilyen szerv, ez nem működött. Közvetlen feladatuk a hazautazás volt, és néhány nappal Kun Béláék hazaérkezése után, azaz november 24-én a párt *tényleges itthoni megalakulásakor* létrejött a KMP *tényleges Központi Bizottsága*, amelyet Kun Béláék, Vágóék és Korvin Ottóék együttesen alakítottak meg.

A november 24-én megalakult 16 tagú Központi Bizottságban hárman szerepelnek azok közül, akik a Drezden Szállóban tartott értekezleten létesített bizottság tagjai voltak.

A Drezden szállói értekezletről megállapítja, hogy ekkor „de jure létrejött a párt, de facto akkor jön létre, ha Magyarországon szervezetei lesznek". Számomra nagyon furcsa az a megállapítás, mely szerint egy párt de facto még nem létezik, azonban de jure már létrejött. Szerintem a november 4-i értekezleten a magyar kommunisták emigráns szervezete de facto *állást foglal* a KMP megalakítása ügyében és megalakít egy *bizottságot* azzal a feladattal, hogy hazaérkezve a KMP itthoni megalakítását kezdeményezze és vezesse.

III. fejezet

1. A szerző megállapítja: „Korvin Ottó volt leginkább képes arra, hogy a forradalom eljövetelét hétköznapi tettekkel siettesse."

Megítélésem szerint ez túlzás és egyben lebecsülése az MSZDP-n belüli forradalmi balszárny szerepének. Az 1918. október végi polgári demokratikus forradalomban az utóbbi szerepe nem volt kisebb Korvinék szerepénél, inkább nagyobb.

2. Azt írja, Kunnak nem sikerült megnyernie Bokányit, Kunfit, Landlert, Buchingert, Pogányt a KMP számára és ezért levonta a tanulságot: „Nem maradt más hátra, mint a szociáldemokráciával való szervezeti szakítás s az új párt létrehozása."

Kunék az új párt létrehozását nem tették függővé attól, hogy az említett személyek csatlakoznak-e hozzá, vagy sem. Emellett megjegyzem, hogy helyénvaló lenne világossá tenni a csatlakozást elutasítók indítékainak a különbségét.

3. A november 24-i ülés résztvevőiről írja: „a varázsgömbbe nézve

megláthatták volna magukat, mint holnapi népbiztosokat és holnaputáni emigránsokat..." Ez a képletes kifejezés egyrészt elismeri a szocialista forradalom győzelmének szükségszerűségét, másrészt eleve azt sugallja, hogy a forradalom elkerülhetetlenül elbukik. Ez a szándék?

4. A KMP-t a szociáldemokrata rágalmakkal szemben védelmezve a szöveg mindenekelőtt azt az állítást cáfolja, hogy a kommunisták „jöttment kalandorok". Talán helyesebb lenne először azt ismertetni, hogy a KMP *milyen programmal* és *milyen korábbi követelésekkel* lépett fel, és azokra hogyan reagált az MSZDP. Majd pedig jó lenne megmagyarázni, miért kényszerült az MSZDP az említett ostoba rágalmazásokra.

5. Nem tartom szerencsésnek a Gábornétól idézett megállapítást, mely szerint „...a KMP elsőrendű feladatának nem a pártszervezetek kiépítését tekintette, hanem azt, hogy a tömegeket forradalmi politikájának megnyerje". Én azt hiszem, hogy a párt szervezésének ilyenfajta *szembeállítása* a propaganda kibontakoztatásával nem helyes, s valaminek a meg nem értése. Mégpedig annak, hogy a forradalmi helyzet a szervezeti gyöngeség ellenére is megkövetelte a KMP gyors állásfoglalásait és eszméinek minél hatékonyabb terjesztését. Ez a propaganda azonban együtthalad a szociáldemokrata befolyás alatt álló *meglevő szervezetek megnyeréséért* folytatott harccal, beleértve szakszervezeti és pártcsoportokat is. Különben is, ha december végén már megindul a „mai értelemben vett pártszervezetek" kiépítése, akkor még kevésbé érthető a fenti szembeállítás.

6. Megállapítja, hogy a Moszkvából érkezettek a KMP-t már megalakultnak tekintették és november 24-én csupán „létrehozták annak magyarországi vezérkarát".

A vezérkar létrehozásában a Moszkvából érkezetteknek *kezdeményező* és *vezető szerepük* volt. De nem ők egyedül hozták létre, hanem az *itthoniakkal együtt*. Kunék körében lehetett olyan vélemény — bár ezt bizonyítani kellene —, miszerint a KMP már november 4-én ténylegesen megalakult, de ez másodlagos kérdés. A döntő az, hogy *a valóságban* a KMP november 24-én alakult meg Budapesten. November 4-én a Drezden Szállóban egy *elhatározás* született, amely 20 nappal később *az itthoniakkal közösen* cselekedve valósággá válik.

7. Ugyanott olvasható az is, hogy a KMP „egyelőre nem a Szent István-i Magyarországon" bontakoztatja ki tevékenységét, hanem csak a magyarlakta vidékeken. Mit keres itt az „egyelőre" szó?

8. A Vörös Újság létrehozása Kun Bélának szívügye volt — írja — mégpedig azért, mert „az újságírást tekintette tulajdonképpen szakmájának". Az kétségtelen, hogy az újság létrehozása Kun Bélának szívügye volt. De az már kétséges, hogy ezt abból kell származtatni, hogy neki az újságírás volt „a tulajdonképpeni szakmája", ugyanis az adott körülmények között ez harmadrangú kérdés. Döntő a lap létrehozásának *politikai jelentősége*, aminek fontosságát Kun Béla első-

sorban nem mint újságíró, hanem mint *politikai vezér* ítélte meg. Egyébként nemcsak egymaga, hanem közvetlen munkatársaival együtt.

9. Továbbá megállapítja, hogy a Vörös Újság első száma „kizárólag a fennálló rendszert, a polgári demokráciát veszi célba..." Úgy gondolom, ha erre utalunk, akkor félretéve minden szemérmességet, meg kell mondani, hogy miután a népforradalom a Monarchiát megdöntötte, a szocialista forradalommal szemben álló erők a polgári demokratikus rendszer formájában próbálták megvédeni és megerősíteni a burzsoázia uralmát, a tőkés rendszert.

Az az állítás, miszerint a Vörös Újság a hatalomtól megfosztott wekerléket, szterényiket „nem tartja ellenfélnek", érthetetlen és furcsa. Úgy vélem, megalapozatlan ilyen következtetéseket levonni abból, hogy a lap első száma nem foglalkozik ezekkel a bukott nagyságokkal, nem őtőlük akarja elhódítani a proletariátust a szocialista forradalom számára, hanem a polgári demokráciától, meg a szociáldemokráciától. Ha a szerző a Vörös Újság korlátoltságát kívánja megmutatni, azt szerintem másként kellene tenni. Például azt vizsgálva, vajon kellően foglalkozott-e a lap e száma a proletárforradalom falusi szövetségesének kérdésével stb. S ha hiányoljuk a szterényik elleni támadást, akkor ezt elsősorban abban az összefüggésben kellene tenni, hogy a Vörös Újság induló száma vajon eléggé bírálja-e a kormányt a monarchista reakcióval szembeni erélytelenségéért, s a novemberi falusi parasztzendülések kegyetlen megtorlásáért.

10. A zárójelbe tett megjegyzés a parasztmegmozdulásokat csak abban a vonatkozásban említi, hogy azok antiszemita vonásokat *is* mutattak (a zsidó kereskedőkkel szemben) és fosztogatásokkal *is* elkerülhetetlenül együtt jártak. Arról viszont nincs szó, hogy e megmozdulások az osztályharc szempontjából milyen jelentőségűek voltak. Csak a kegyetlen leszámolás indokaira — a leszámolók által hangoztatott indokokra — fordít figyelmet. Ez talán tárgyilagos?

11. Szóvá teszi a „nagytőke vallási hovatartozását" olyan benyomást keltve, mintha az elsősorban zsidó tőke lett volna. Történészeink körében van ilyen nézet, s ennek alapja, hogy a zsidó tőke részaránya igen jelentős volt. Ennek hangsúlyozása mellett azonban, véleményem szerint, elhalványul az arisztokráciának az a csoportja, amelynek szerepe a nagytőkés rétegben egyáltalán nem másodlagos; elhalványul a német és egyéb származású tőkések szerepe is. Gyakori az is, hogy a vezető *menedzseri garnitúra* összetételét és vallási hovatartozását összekeverik vagy azonosítják a fő tőkés rétegek, a tőke legnagyobb hányadát birtoklók vallási hovatartozásával.

12. Megállapítja, hogy a szocialista forradalom „*történelmi értelemben* akkor is reális volt, ha szó szerinti, köznapi értelemben teljesen irreálisnak tekinthető". Mi ez? „Történelmi realitás"-ra való hivatkozással szépített tagadása a konkrét realitásnak?!

Egy dolog az, hogy mennyire ritka vagy éppen kizárt a „100%-os"

realitás, más dolog a forradalom közvetlen céljait „teljesen irreálisnak" nyilvánítani. Egy dolog az, hogy az események kedvezőtlen alakulása következtében a győzelem lehetősége elvész, más dolog a győzelmi lehetőséget eleve irreálisnak nyilvánítani.

13. Ezt írja: „Az utca embere fantáziájában akkor még a »rabló« és a »bolsevik« csaknem szinonim fogalmak voltak..."

Nem értem, hogyan jelenhet ez meg így *a szerző* fantáziájában? Miféle „utca embere" az, aki 1918—1919-ben Magyarországon a rablót és a bolsevikot szinonim fogalomnak tekintette?

14. „Valószínű — írja —, hogy a párt nem akart osztozni a felelősségben az elfoglalt üzemek sorsáért."

Mi teszi ezt valószínűvé? A Sinkó-könyvből vett leírás sokkal inkább azt valószínűsíti, hogy a KMP-ra nem volt jellemző holmi félreállás az üzemfoglalások ügyében. Miért feltételezhető, hogy Kun Béláék figyelmen kívül hagyták a gyárfoglalások jelentőségét a hatalomért folyó harc ösztönzésében és erősítésében?! A Vörös Újság itt idézett cikke ezen esetek kapcsán hangsúlyozza az *összes* gyár és az *összes* bank munkáskézbe vételének a szükségességét, s megállapítja: „erre is rákerül a sor". Ne hagyjuk figyelmen kívül az *is* szót.

Egyébként másutt azt írja: „Kun Béla forszírozta a munkanélkülimozgalmakat, a gyárfoglalásokat..." Szóval az egyik helyen a KMP „nem akar osztozni a felelősségben", néhány oldallal később viszont Kun Béla „forszírozta". Közben feltámadt a felelősségvállalása?

15. Kuntól vett idézete: „A mi sorsunk Németországban dől el." Amikor Kun Béla ezt írta, nem számított arra, hogy Magyarországon végbe mehet a szocialista forradalom a német proletárforradalom győzelme előtt, vagy éppen a nélkül. A szerző nyugtázza, hogy Kunnak íme igaza volt, azt sugallva, hogy a Tanácsköztársaság fennmaradásának Magyarországon nem volt meg a lehetősége, hiszen a forradalom Németországban nem győzött. Amikor a Tanácsköztársaság megalakult, akkor a magyar forradalom vezetői két lehetőséggel számoltak. Az egyik: közvetlen területi kapcsolatba kerülni a szovjetek országával, a másik: az európai forradalom újabb győzelme, mindenekelőtt Németországban. A Magyar Tanácsköztársaság tragédiája, hogy egyik lehetőség sem vált valóra.

16. Megállapítja: „ha az egész magyar kincstárat kiürítenék, akkor se jutna minden leszerelt katonánk 5400 korona". A fenti összegű leszerelési segélyre jogosultak köre nem azonos „minden leszerelt katonával". Az összeg meghatározása bizonyos konkrét szükségletekből kiinduló számításokon alapult; ez persze nem változtat azon, hogy a megjelölt összeg, az adott helyzetben valóban irreálisan magas volt. Mégsem kellene a valóságnál még irreálisabbnak feltüntetni.

17. Azt írja: „semmiféle kivetnivalót nem találnánk abban, ha a tömegből adták volna le az első lövést". Ennek indítéka: „egy fronton járt rokkant" akkor dobja el a „féltve őrzött kézigránátját", amikor azt éppen időszerűnek véli.

Én ezt furcsának tartom. Ha egy fronton járt rokkantnak volt „féltve őrzött kézigránátja", azt nem a zsebében hordta, hanem otthon tartotta. Ha a tüntető tömeg között volt anarchista vagy provokátor, és az lőtt a népőrökre, úgy ebben igenis van kivetnivaló. Az idézett „megértő" magyarázat, úgy tűnik, csak arra jó, hogy fenntartsa azt a gyanúsítást, amivel indokolták a kommunistaellenes hajszát.

A szövegben helyesen szerepel Hajdu megállapítása, amihez hozzávehető még Dietz közlése, aki szerint a lövöldözés a két karhatalom között is keletkezhetett.

18. Említi Kun válaszát arra a kérdésre, hogy kik verték meg: „Félrevezetett emberek. Nem fontos, hogy kicsodák." E válasz indítékát a szerző okos teátrális hatáskeltésben látja.

Nem hiszem, hogy ennek magyarázatát teátrális számításokban kellene keresni. Kun azonnali válaszának a lényege nem a teátrális fontolgatás, erre neki nem volt annyi ideje, mint a szerzőnek. A válasz *lényege* az, hogy *mások a fő bűnösök*, és nem az őt megverő rendőrök. Úgy vélem, elsősorban ezt kellene kiemelni, és csak emellett kellene utalni válaszának az egyébként helyesen és szépen jellemzett lélektani hatására is.

Elsősorban arról van tehát szó, hogy mi felelt meg legjobban *az igazságnak*. Elsősorban ettől függött a lélektani hatás is, nem pedig a krisztusi allegóriától.

19. Azt írja, hogy „A kommunistaellenesség egy pillanatra közös menetbe terelte a régi és az újdonsült szervezett dolgozókat..." Hogy értsük ezt? Kik a „tősgyökeres" és kik az újdonsült antikommunisták?

Ugyanitt olvasható, hogy az antikommunista felvonulók számát „a források 100 000 és 250 000 között említik". Meg kellene mondani, hogy ezek milyen források. Mennyiben tekinthetők hitelesnek, illetve mennyiben voltak érdekelve a felnagyításban.

20. Bokányiról írja, hogy hívatlanul meglátogatta az összevert Kun Bélát. Kétséges, hogy e látogatás magyarázata helytálló-e. Legalábbis utalni kellene arra, hogy a Népszava tudósítójának a magyarázatáról van szó. Egyébként felvetődik a kérdés, vajon Bokányi is helyeselte Kunék lefogását? Vagy talán ingadozott, s ez késztette a látogatásra, vagy az, hogy nem értett egyet vele?

21. Megállapítja: „Nemcsak a kommunisták — szabadkőművesek, radikális értelmiségiek, feministák — emelték fel szavukat a lefogottak mellett." S vajon *szociáldemokraták nem?!* Ők ugyanis a felsorolásból teljesen kimaradtak.

A kommunisták szabadon engedését követelő tömegnyomás alapja *a munkás- és katonatömegek hangulata*, és különösképpen *a szervezett munkások hangulata*.

22. Említi Nánási Györgyöt, mint a KB tagját. A november 24-i névsorban az ő neve nem szerepel. Mikor és hogyan lett a KB tagja?

23. Azt írja, hogy a lefogott kommunista vezéreket már csak „az antant rosszallása" miatt tartották fogva. Vajon a forradalom előretörésétől már kevésbé féltek, mint az antant rosszallásától? Talán a lefogásokat az antant rendelésére csinálták? Az „antant rosszallására" való hivatkozás erőszakoltnak tűnik.

24. Később az olvasható, hogy a KMP „fantom mivolta ellenfeleiben félelmet keltett". Ez micsoda?! Hogy lehet a KMP-t *fantomnak* nyilvánítani?

Ugyanitt van szó a parlamenti választások bojkottjáról. E kérdés összefügg azzal, hogy a forradalom fellendülőben van-e, vagy apadóban, s attól függ, hogy a helyzet alakulása mit diktál. A forradalmi hullám apadása idején a kis parlamenti képviselet megszerzésének is nagyobb a jelentősége. Olcsó megoldásnak tűnik a KMP „fantom" voltában keresni a párt taktikájának a magyarázatát.

25. Azt írja, hogy az oroszországi földosztás „az eszereknek tett kompromisszum". Komolyan gondolja Borsányi elvtárs, hogy a bolsevikok nem akartak földosztást, s csak az eszerek kedvéért mentek bele? A kompromisszum lényege az volt, hogy elfogadták az eszerek tervezetét, mert az ebben a kérdésben elfogadható volt a bolsevikok számára ezekben a napokban, annyira közel állt a bolsevikok álláspontjához.

Azt is írja, hogy a KMP a földkérdésben „nem akart közös platformra" jutni az MSZDP-funkcionáriusokkal. Vagyis sajnálták, ha az MSZDP-funkcionáriusok a kommunistákkal azonos álláspontot képviseltek? Ennél komolyabb érve nincs?

Ugyanitt olvasható, hogy a Vörös Újság hasábjain „a földkérdésben habozással, kétértelmű megfogalmazásokkal" találkozhatunk. Például milyennel?

26. Megállapítja, hogy a baloldali szociáldemokraták március elején még nem gondoltak arra, „hogy valaha egy pártban lesznek a Gyűjtőfogház foglyaival". Én azt hiszem, hogy valóban nem gondoltak *két héten belüli* pártegyesülésre, de azt már nem hiszem, hogy a későbbi pártegyesülés lehetősége teljesen idegen lett volna tőlük. Hiszen március elején íródott Bogár Ignác e kérdést feszegető levele, amelyre Kun március 11-én válaszolt.

27. Kun internacionalista állásfoglalását „nemzeti nihilizmusnak" deklarálja, hozzátéve, hogy valójában ez a „nihilizmus" nem volt őszinte. Én úgy hiszem, hogy helyénvaló Kun szavait az internacionalizmus irreális *abszolutizálásaként* értékelni, de nem helyes a nemzeti nihilizmus vádja. Nem helyes azt állítani, hogy Kunékat *nem érdekelte* a cseh és román megszállás kiterjesztése. E vád erőszakolt, semmivel sem bizonyítható.

28. Ezt írja: „A KMP érdeke a polgári kormány válságának elmélyítése volt."

Ez nem *pártérdek*, hanem *a munkáshatalomért való harc érdeke volt.*

Itt tehát a KMP *politikájáról* kell beszélni, és nem holmi külön „pártérdekről."

Ugyanitt van szó arról, hogy a március 11-i levél megírásakor számíthattak-e „a szocialista forradalom közeli győzelmére?" Valóban aligha számíthattak, illetve egyáltalán nem számíthattak két héten belüli győzelemre, de „egy közeli győzelemre", gondolom számítottak, egész tevékenységük ezt tanúsítja.

29. Helytálló az a megállapítás, amely szerint a március 23-ra tervezett erőszakos kiszabadítást tévesen magyarázták fegyveres felkelési tervként. Azt azonban nem állítanám, hogy ez került „a történeti köztudatba". Egyetlen okot említek: A magyar munkásmozgalom története című munka, amely nem kis példányszámban többször is kiadásra került, aligha kevésbé befolyásolja a „történelmi köztudatot", mint azok a régi szimplifikált anyagok, melyekben a kifogásolt felfogás megtalálható volt.

30. Felteszi a kérdést: „Meddig tart a tömegek szalmaláng-lelkesedése?" Miért nyilvánítja Borsányi elvtárs a tömegek *forradalmi* lelkesedését *szalmaláng*-lelkesedésnek?

Itt jegyzem meg egyben, hogy Borsányi elvtárs a hatalom megragadásának a lehetőségével és a párt egyesülésével kapcsolatban kételyek tömegét tulajdonítja Kun Bélának. E kételyek egyik-másikát feltételezhetjük, de ilyen tömegű kétely — nem Kun Bélára jellemző!

IV. fejezet

A IV. fejezetben látom az előző háromhoz viszonyítva a legtöbb problémát. Jó részek ebben is vannak, ilyen például Kun Béla augusztus 1-i drámai beszédének ismertetése és értékelése, ami nem könnyű feladat. De sok a problematikus rész, közöttük nem egy a számomra kifejezetten meghökkentő is.

1. Az Engels-idézetnek ez a folytatása: „így az eddigi történelem természeti folyamat módjára megy végbe..." Én nem hagynám el az idézetnek ezt a részét, mert enélkül hiányos. Nem arról van szó, hogy az „eddigi történelem" sajátosságairól mondottak csak a szocialista forradalom *előtti* történelmi időszakra vonatkoznak; ezekből sok minden vonatkozik a szocialista forradalmat *követő* történelmi időszakra is. De óvakodnék olyan benyomás keltésétől, mintha a szocialista forradalmat követően semmiféle új momentum, új jellemvonás nem keletkezne. Vagyis, óvakodnék a szocialista forradalom *előtti* időszak jellemzését *mechanikusan* alkalmazni a szocialista forradalmat *követő* időszakra.

2. „A kortársak — olvasható — készséggel behelyettesítették Ferenc József helyébe a vörös királyt, Kun Bélát..." Ezt a szerző feltételezi a kortársakról, de úgy vélem, hogy a feltételezésnek nincs komoly alapja.

3. Kun Bélának Leninhez küldött leveléről a magyarázat: „Nem a kommunista párt mögött (hiszen az megszűnt), hanem »mögöttem«. A Lenin által oly makacsul kért garancia *én* vagyok. És ez valóban így is volt." A szerző meg is magyarázza, hogy miért. Úgy véli, Kunfiék azért fogadták el Kun vezéri szerepét, mert „egy bukott rendszer felelősségének bizonyos hányada nehezedett rájuk", Landlerék pedig azért, „mert ezt érezték a kommunizmushoz való csatlakozás morális alapkövetelményének".

Az egész okfejtés nagyon furcsa. Tisztelem az eredetiségre való törekvést, de csak akkor, ha az világos képet rajzol az olvasó előtt. Ebben az esetben szerintem nem ez történik. A bukott rendszerért való felelősség Kunfiékat nem tartotta vissza attól, hogy a tanácskormány elnökének ne az általuk tényleges vezetőként elismert Kun Bélát, hanem Garbait tegyék meg. Attól sem tartotta vissza őket ez, hogy a tanácskormány kommunista tagjait — egyedül Kun és Vántus kivételével — kezdetben csak népbiztos-helyettesként fogadják el. Viszont, hogy a proletárhatalomnak hogyan kell felépülnie, milyen azonnali feladatokat és milyen módon kell megoldani, azt Kun Béla valamennyiüknél jobban tudta. És ha Kun vezéri mivoltát Kunfiék elismerték, úgy ennek oka elsősorban Kun e képességeiben rejlett. A szerző magyarázata viszont éppen ezt *az alapvető* okot hagyja figyelmen kívül.

Úgy vélem, Landlerék ugyanebből *az alapvető* okból tekintették Kunt tényleges vezérnek és nem holmi „morális alapkövetelményből" tették ezt.

Helyes viszont az a megállapítás, miszerint Kunnak a vezető szerepet „naponta kellett" kiharcolnia, legalábbis Kunfiékkal szemben.

Ami pedig azt illeti, hogy a KMP tagjai természetesen Kunt ismerték el vezérnek és nem tekintették annak sem Rákosi Mátyást, sem László Jenőt..., meg kell jegyeznem, hogy szerintem Rákosinak itt még csak a megemlítése is teljesen indokolatlan és komolytalan.

Kun rádióüzenetének idézett szövegét illetően indokolt megfelelő észrevételeket tenni. Én azonban nem hagynám figyelmen kívül e rádióüzenetnek a közléséből azt, hogy a kormányon belül alakult egy *öttagú direktórium*, melynek Kun és Vágó, Landler és Pogány, valamint Kunfi voltak a tagjai. Ez arra mutat, hogy Kun azért *mégsem egyedül önmagát* tekintette kormányon belüli garanciának.

Felvetődik az a kérdés is, hogy megvan-e a rádióüzenet magyar szövege. Ez esetben nem kellene az orosz szöveg fordítását venni alapul. A dokumentumkötetben, mely a rádióüzenet szövegét közli, olvasható egy lapalji megjegyzés a Pravda által közölt szöveg kihagyott részéről, hogy az „lényegében ugyanazt tartalmazza", mint a Mindenkihez c. felhívás. Tehát történt egy összehasonlítás, ami csak akkor lehetséges, ha az eredeti szöveg megvan.

4. Megállapítja: „Olyan pillanatban egyesült a két párt, amikor az MSZDP — tömegei nagyságát, befolyását tekintve — erősebb volt a KMP-nál."

Az egyesülés olyan pillanatban történt, amikor a KMP egységes volt, de az MSZDP nem. És *ekkor az MSZDP forradalmi szárnya inkább alkotott politikai egységet a kommunistákkal, mint az MSZDP jobbszárnyával.* Tehát helytelen vissza-visszatérni ahhoz a régi, szektás szemléletből fakadó beállításhoz, amely az MSZDP-nek mint egy politikailag egységes pártnak a befolyását állítja szembe a kommunisták befolyásával. Tömegbefolyást tekintve *az egyesült forradalmi erők* voltak döntő többségben. Semmi sem indokolja, hogy ez elhomályosodjék. Az egyesült forradalmi erők tömegbefolyásának e döntő súlyával szemben állt egy olyan tényező, amire helyénvaló utalni: az ingatag vagy éppen kifejezetten jobboldali szociáldemokraták *pozícióinak* túlsúlya a *szakszervezetekben.* A kiépülő tanácsszervekben is jelentős befolyásuk volt, de ezekben nem rendelkeztek olyan túlsúllyal, mint a szakszervezetek központi apparátusaiban.

Ugyanitt szó van a „törékeny egységről". Erről lehet szó, de nem abban a beállításban, amely a volt szociáldemokratákat mint holmi egységes szociáldemokrata tömböt állítja szembe a volt KMP tagjaival.

5. Azt írja, hogy Kun Béla „bejelenti a KMP likvidálását".

Miért cseréli fel az *„egyesülést"* a likvidálással? Ennek olyan íze van, mintha a KMP behódolt volna a szociáldemokrata pártnak. Miután az egyesülés a kommunista elvek alapján ment végbe, a proletárhatalom teremtésének jegyében, különösen furcsa itt a KMP „likvidálásáról" beszélni. Kun fellépésének lényege az, hogy igen határozottan állást foglalt a létrejött egység megkérdőjelezésével szemben, elítélte az egységet gyöngítő frakciózást és hangsúlyozta az egység erősítésének fontosságát.

Ugyanitt olvasható: „Régi elvtársak nem minden megdöbbenés nélkül" hallgatták Kun szavait. Bizonyos, hogy voltak, akik megdöbbentek, vagy legalábbis értetlenül fogadták a történteket. De ezt az értetlenséget úgy beállítani, mintha a tanácshatalom létrehozása a „régi elvtársak" számára szinte harmadrendű kérdéssé vált volna, megítélésem szerint nagyon helytelen, s a „régi elvtársak" egészét rendkívül korlátolt társaságnak tünteti fel. Ez igaztalan és bántó, ami a fent említett értetlenség nagyfokú eltúlzásából fakad.

Kun az egység fontosságát hangsúlyozta a Népszavában írt cikkében is — erre a szöveg is utal —, és a kommunisták körében is. Helyénvaló lenne a kettőt együtt méltatni, és nem csupán egymás mellé tenni a két tényt.

6. Ismét említi a „nehezen összekovácsolt és törékeny alapokon nyugvó" egységet. Helyénvaló a törékenységre utalni, amennyiben a centristákkal való egységre vonatkozik. Nem helyénvaló ugyanezt vonatkoztatni a volt MSZDP egészére, tehát arra a balszárnyra is, amelynek élén Landler, Pogány és társai álltak.

7. Említi Lenin március 23-i táviratát, amelyet nem publikáltak, a szerző szerint azért, mert „erős kétségeket ébresztett volna", miután Lenin „egyenlőségi jelet tesz szocialisták és szociál-árulók közé".

Lenin azonban e táviratában *a szocialista kormányokról* szólt (és nyilvánvalóan nem publikálás céljából küldte el). Azt kérdezi, valóban kommunista *kormány* jött-e létre, „nem pedig csak egyszerűen szocialista, azaz szociál-áruló kormány lesz". Nyilvánvalóan azokra a szocialista *kormányokra* utal, amelyek a szocialista forradalom ügyét elárulva a tőkés rend védelmezőinek szerepét töltik be. Nem Lenin tesz egyenlőségi jelet szocialisták és szociál-áruló kormányok közé, hanem a szerző, miközben ezt Leninnek tulajdonítja.

Kun válaszáról itt a szerző véleménye reálisabb, mint amit a 3. pontban említett részben fejteget. Itt azt magyarázza, hogy saját személyére mint biztosítékra való utalás „inkább mentegetődzés, mintsem az önhittség kifejeződése". Persze, a mentegetőzés párosul bizonyos magabiztossággal is. Egyébként a szerző magyarázata itt is azt hangsúlyozza, hogy a kommunisták kisebbségben vannak, tehát Landlerékat, Pogányékat úgy tünteti fel akaratlanul is, mintha ők nem a kommunistákkal alkotnának egységet, hanem Kunfiékkal. A valóságban ők március 21. után Kunfiékkal csak akkor és annyiban alkottak egységet, amikor és amennyiben azok még a proletárhatalom mellett álltak.

8. Azt írja, hogy „a szovjet kormány erre az időre — összetétele miatt — gyakorlatilag elszigetelődött a nemzetközi diplomáciában egyre nagyobb szerepet játszó nyugat-európai szociáldemokrata pártoktól".

Nem tudom, hogy e megállapítást a tények alátámasztják-e, vagy csak feltételezésen alapszik. Azt sem értem, hogy miért a nyugat-európai szociáldemokrata pártok *diplomáciai* szerepét emeli ki. Legkevésbé pedig azt értem, hogy az említett tényleges vagy feltételezett elszigetelődés miért van összefüggésbe hozva a szovjet kormány összetételével. Lenin és társai aligha ismertek kevesebb nyugat-európai szocialista vezetőt, mint Kunfiék és Landlerék.

Kun Béláék e szövegben „a szovjet kormányt övező diplomáciai blokád réseinek tágítására" alkalmas személyekként szerepelnek. Hogy Kunék igyekeztek segíteni a szovjet diplomáciának — miközben annak segítségét kérték és élvezték — az természetes. Viszont azok a lépések, amiket Radek kiszabadítása érdekében tettek Berlinben — amire a szöveg utal —, megítélésem szerint nem tartoznak „a diplomáciai blokád réseit" tágító tevékenység kategóriájába.

9. Ismét szó van arról, hogy milyen a Tanácsköztársaságban a tényleges többség. *Itt* helyes a kép, mivel megvilágítja, hogy Kunék és Landlerék együttesen tényleges és szilárd forradalmi többséget alkottak.

Szó van itt az április 3-i döntésről is, amikor is a népbiztoshelyettesek népbiztosokká váltak. Ezt a döntést azonban nem helyes azzal a szimpla magyarázattal elintézni, hogy a javaslat Kun „ügyes sakkhúzása" volt. A lényeg ugyanis az, hogy a KMP volt vezetőinek tényleges befolyása és szerepe annyira nyilvánvalóvá vált, amellyel szem-

ben már nem tehettek semmiféle „ellen-sakkhúzást" azok, akik ezt talán szerették volna.

10. Az április 17-i bécsi forradalmi tüntetésről a tények, amelyeket Gáborné idézett munkája nagyon valósághűen világít meg, nem azt mutatják, hogy itt egy kommunista hatalomátvételi *puccskísérletről* lett volna szó. A forradalmi tüntetés olyan tömegnyomás akart lenni, amely a *bécsi Munkástanácsot* kívánta a hatalom átvételére késztetni. Ez nem sikerült. De ezt puccskísérletnek nevezni szerintem indokolatlan. Ezt a jellemzést meg kell hagyni azoknak, akik ilyen módon akarták indokoltnak nyilvánítani a tüntető tömeggel szembeni fegyveres, karhatalmi fellépést.

Ugyanezen az oldalon olvasható: „Ausztriában a proletárforradalom néhány ezer lelkes proletár vágya volt" csupán. Szerintem ez abszurd állítás. Adlerék nem azt hirdették, hogy nem kell proletárforradalom, hanem azt, hogy *most még* nem kell, és az általuk befolyásolt munkástömegek hittek abban, hogy majd Friedrich Adlerék megmondják, mikor kell a proletariátusnak kezébe venni a hatalmat. Ez a bizalom Friedrich Adlerék iránt nem azt jelentette, hogy a bennük bízók nem akartak, nem is vágytak proletárhatalmat teremteni.

11. A román offenzíva megindulásával kapcsolatban a következő olvasható: „A Vörös Hadsereg csupán nevében létezett; a valóságban sebtében összetákolt kisebb-nagyobb alakulatokból állt, amelyek az első ágyúlövésre megfutottak." Azt is írja, hogy a „vörös katonák futásának megállítására már a régi hadsereg legborzasztóbb fegyelmező eszköze, a tizedelés is szükségessé vált". Hogy ez utóbbira hol, mikor, milyen körülmények között került sor, arról semmi konkrétum nincs, úgy jelenik meg, mint széles körű, általános rendszabály. Eközben Borsányi elvtárs egyetlen szóval sem tartja említésre méltónak a hősies ellenállás egyetlen esetét sem. Hallgat a székely hadosztály tisztikarának árulásáról és az ennek nyomán előállt katasztrofális helyzetről; minden magyarázatot abban vél megtalálni, hogy a szerveződő Vörös Hadsereg szedett-vedett gyáva népség volt. Mi köze ennek a történelmi igazsághoz?

12. Ezt írja: Kun látta, „hogy katonai sikerekre egyelőre nem lehet számítani, erőfeszítéseit a diplomáciai frontra összpontosította; csakis itt kínálkoztak lehetőségek a tanácshatalom fenntartására..."

Számomra elképesztő ez a megállapítás. Az természetesen igaz, hogy a győztes nagyhatalmak rivalizáltak egymással, s különösen az angolok és az olaszok nyugtalankodtak a francia befolyás kiterjedése miatt, és Kun igyekezett kihasználni az imperialisták közti ellentéteket. De ebben látni a tanácshatalom fennmaradásának az egyetlen „kínálkozó lehetőségét", enyhén szólva komolytalan dolog. A szerző ezzel kívánja ellensúlyozni azt a beállítást, mely szerint a Vörös Hadseregre számítani — teljesen irreális. Megítélései egyik végletből esnek a másikba. Így a diplomáciai tevékenységről megállapítja: „Kun mindent megtett, hogy a franciákat elszigetelje, megnyerje az olaszok,

angolok vagy amerikaiak jóindulatát". A franciák „elszigetelésére" számítani épp olyan irreális, mint arra, hogy a proletárhatalom megnyerheti az olasz, angol vagy az amerikai imperialisták „jóindulatát"!

Ugyanitt olvasható, hogy a Brownnal folytatott tárgyalások során Kun elérte: „némi, nem életbe vágó engedmény árán az amerikaiak hajlandók szót emelni az intervenció megállításáért". Brown ugyanis javasolta, hogy „a hatalmat egy mérsékelt szocialistákból álló kormány kezébe kell átadni, amelyből azonban nem hiányozhat Kun Béla", tekintettel az ő nagy népszerűségére. Brown azt javasolta, hogy hívják ki Kunt Svájcba tárgyalni, és ezalatt hajtsák végre Pesten a hatalom átadását a kívánt „mérsékelt szocialista" kormánynak.

Alig egy oldallal később a szerző elismeri, hogy itt a lényeg: vegye át a hatalmat egy jobboldali szociáldemokrata kormány Kun részvételével. (Nem Kun *vezetésével*, ahogy a szövegben olvasható, hanem részvételével!) Hogyan tekintheti ezt egy oldallal előbb „némi, nem lényegbevágó engedménynek"?! A proletárhatalom feladásáról, a tőkés restaurációról volt szó. Ezt kívánta az összes imperialista hatalom, amit az angolok, az amerikaiak és az olaszok a francia vezetésű intervenció nélkül szerettek volna megoldani, s még a francia kormánynak is ez lett volna a kívánatosabb.

13. Ír arról, vajon tud-e a szovjet Vörös Hadsereg katonai segítséget nyújtani a Magyar Tanácsköztársaságnak. Ugyanitt egyetlen szó sem esik arról, hogy megindult a szovjet csapatok támadása Besszarábia irányába, ami arra kényszerítette a románokat, hogy erőket vonjon el a tiszai frontról. Később szó esik erről, de *itt* a szerző valamilyen oknál fogva hallgat róla. Itt inkább arról beszél, hogy Lenin megrója Rakovszkijt, aki forszírozta a Besszarábia irányába való támadást, holott minden erőt a déli frontra kellett összpontosítani. Csakhogy ez a megrovás azt követően történt, miután a Grigorjev-féle lázadás meghiúsította a Besszarábia irányába való támadás folytatását. A szerző nem tisztázza, hanem összezavarja a dolgokat.

14. Említi Kun Bélának Wilson amerikai elnökhöz küldött jegyzékét, amelyben hivatkozik a wilsoni nyilatkozatok elvére. Miért? Azért-e, hogy Wilson „hiúságát" legyezgesse, ahogy ezt a szerző állítja, avagy azért, hogy szembesítse a nyilatkozatban szereplő elveket a valósággal, az antant gyakorlati tetteivel?! Én úgy vélem, hogy az utóbbiról van szó.

15. Említi, hogy április végén Kun mint külügyi népbiztos, az osztrák kormánytól menedékjogot kér szükség esetére a népbiztosok és családjaik részére. A szerző utal arra, hogy Kun a saját életével könnyelműen bánt, de „nem tehette ugyanezt feleségével és kislányával szemben". Aztán megemlíti, hogy mégsem „ez a legfontosabb", hanem az, hogy „magát és népbiztos társait a világforradalom kádereinek tekintette" és életüket a világforradalom számára kell megmenteni.

A lényeg természetesen az, hogy április végén még bizonytalan volt, sikerül-e hatástalanítani a tanácskormány lemondását követő szociáldemokrata akciót és meg tudják-e állítani a románokat a Tiszánál. Az viszont világos volt, hogy a román csapatok nem az antant által ígért demokráciát hozzák, hanem a szélsőséges reakció uralmát.

16. A Kormányzótanács május 2-i üléséről szólva a szöveg utal arra, hogy Böhm elrendelte az ellenállás beszüntetését, Kun pedig „a megelőző éjjel parancsot adott valamennyi Tisza-híd felrobbantására". Arról viszont a szerző nem tesz említést, hogy Kun Szántóval együtt hatályon kívül helyezte Böhmnek az ellenállás beszüntetésére való parancsát.

17. A Munkástanács üléséről írja, hogy ott Kun „a szónoki csatát megnyerte". Szépen ábrázolja Kun beszédét, de az a gyöngéje, hogy ezt túlzottan vagy csaknem kizárólag „szónoki szempontból" ábrázolja. A proletárhatalom létéért való harc kérdése szónoki fogások kérdésévé torzult. Ezen jó lenne segíteni.

18. Miért állt meg a román offenzíva a Tiszánál? A szerző válasza az, hogy a párizsi békekonferencia nem járult hozzá a Tisza átlépéséhez. De a békekonferencia *formálisan* ahhoz sem járult hozzá, hogy a románok a Tisza vonaláig nyomuljanak előre, csak „csendesen" tudomásul vette. Tény azonban, hogy a békekonferencia tárgyalta, folytatódjék-e a román offenzíva, de nem tárgyalta, hogy félbemaradjon-e — a *csehszlovák* offenzíva. Ugyanis számolniuk kellett annak szükségességével, hogy a román haderőre fokozottabb mértékben szükségük van a besszarábiai fronton. Erre később a szövegben is van utalás. Amiről azonban a szöveg nem szól, az a jobboldali szociáldemokrácia kísérlete volt, hogy a tanácskormányt lemondassák, és az antant által kívánt „mérsékelt szocialista" átmeneti kormányt alakítsák meg. Nincs szó a szövegben arról az ultimátumról sem, amit az oroszországi és ukrajnai külügyi népbiztosok küldtek a román kormánynak május 2-án. Tíz oldallal később van szó arról, hogy Kun május 7-én kapott hírt az ukrán Vörös Hadsereg átkeléséről a Dnyeszteren, s ugyanitt rögtön hatálytalanodik e hír a Grigorjev-lázadásról szóló hírrel, ami a szöveg szerint egyidejű. A Lenin Magyarországról című kötet közli Lenin május 13-i táviratát arról, hogy a szovjet Vörös Hadsereg átlépte a Dnyesztert. A Grigorjev-lázadás ezt követően tört ki, s erről Kun május 7-én mit sem tudhatott, mert még nem került sor rá.

19. Szó van az ellenforradalmárokkal való leszámolás összefüggéseiről, amelyeket „Korvin és Szamuely nem volt mindig képes megérteni", viszont Kun annál inkább. Milyen tények igazolják, hogy Korvin és Szamuely nem értették meg ezeket az összefüggéseket, Kun viszont mindig jobban értette?

(Itt olvasható ilyen fogalmazás is: „Kun maga is előszeretettel engedett szabadon lefogottakat". Nyilván arról van szó, hogy előszeretettel foglalt állást lefogottak szabadon bocsátása mellett és adott erre utasítást.)

Fölösleges terror-megnyilvánulásként esik szó a polgári lapok betiltásáról. Ez nem a vörös terror, hanem a politikai megítélés kategóriájába tartozik, a nagy papírhiány pedig az objektív helyzet tartozéka. A júniusi lázadás leverésekor Kun „túlzott liberalizmusa" viszont nem volt más, mint politikai engedmény az antant által támogatott szociáldemokrata nyomásnak.

20. A szerző ismét utal Kun „nemzeti nihilista" koncepciójára, miután ő „a proletariátus önrendelkezési joga" mellett foglalt állást a nemzetek önrendelkezési jogával szemben. Kun fogalmazása természetesen hibás és bírálandó, de nem magyarázható „nemzeti nihilizmussal". Tulajdonképpen ez egy rosszul fogalmazott állásfoglalás a burzsoá nacionalizmussal szemben, miközben hangsúlyozza a különböző nemzetek proletariátusának összefogását.

21. Azt írja, hogy Kun a munkásellenőrzést „szükséges rosszként" jellemzi. Szükséges, de miért rossz? Azért talán, mert bár szükséges, de nem elégséges? Ugyanis nem oldja meg a szocialista tervgazdaság feladatát, amelyhez központi tervezés és irányítás kell.

22. Azt írja, hogy „Romanellinek tett gesztus volt a túszok szabadon bocsátása is május végén". Ebben a gesztusban nem kis szerepet játszott Kunfiék nyomása is, akik sürgették az antant e követelésének teljesítését. Szerepet játszottak benne bizonyos belpolitikai meggondolások. Mindebben csak Romanelliéknek tett „gesztust" látni — nagyfokú szimplifikálás.

23. Említi, hogy a bécsi magyar követséget kirabló fehér tiszteket az osztrákok lefogták. Itt mindenekelőtt e fehér tiszteknek a követség épületéből való eltávolítása a lényeg, továbbá az, hogy az osztrák rendőrség feladatul kapta-e az elrabolt összegek visszajuttatását a bécsi követségnek, vagy ezek az ellenforradalmárok kezében maradnak. A szöveg erről hallgat.

24. Ugyancsak az előbbi részben szó van arról, hogy Kun „útnak indította Ausztriába Bettelheim Ernőt a bécsi forradalom előkészítése céljából". Rossz fogalmazás, majd még visszatérek rá.

25. „A dunántúli vasutassztrájkot ugyan leverték" — írja. Ez a reakciós megmozdulás valóban „dunántúli vasutassztrájk" néven került be az irodalomba. E kifejezés azonban olyan benyomást kelt, mintha a megmozdulás a Dunántúl összes vasútvonalaira, vagy legalábbis ezek nagyobb részére kiterjedt volna. A valóságban a reakciós vasutas *tiszteknek* csupán *egyetlen vonalon* sikerült rövid időre leállítani a forgalmat; csatlakozásra hívták fel a többi vonalakat, de sikertelenül, tehát akciójuk elszigetelt maradt. Ezért is volt könnyű felszámolni.

26. Ezt írja: „Egyre több faluba kellett az elrettentés legélesebb eszközéhez, az akasztófához folyamodni." Erre utalva nem szabad hallgatni arról, hogy fegyveres zendülések és *gyilkosságok megtorlásáról* volt szó. Emellett az „egyre több falu" kifejezés szabaddá teszi a fantáziát, hogy ez mennyi. Több tucat, több száz?

27. Kun előadásával kapcsolatban szó esik arról, hogy „lehetséges

egy többnemzetiségű Magyarország", amelyben a magyar proletariátus biztosítja „a nemzetiségi és kulturális autonómiát minden itt lakó számára". A szerző szerint ez a kijelentés „lépés a területi integritás más szavakkal való újrafogalmazása felé, az Otto Bauer—Karl Renner által körvonalazott kulturális autonómia alapján".

Megítélésem szerint önkényes és abszurd Kun említett szavait a „területi integritás" újrafogalmazásának nyilvánítani. Miután a Tanácsköztársaság saját területének részeként tekintette a német többségű Burgenlandot és az ukrán többségű Kárpát-Ukrajnát, Kunnak nem csupán egy többnemzetiségű proletár Magyarország *lehetőségével* kellett számolni, hanem mindenekelőtt *az adott valósággal.* Ez tükröződött azokban az intézkedésekben is, amelyek a Burgenlandon, valamint más körzetekben élő német kisebbség, valamint Ruszinszkó autonómiájának a biztosítását kívánták szolgálni. És itt egyáltalán nem csupán kulturális önrendelkezésről volt szó, hanem *Burgenlandban* és *Ruszinszkóban* bizonyos *területi autonómiáról* is. Ezt úgy értékelni, hogy a „nemzeti nihilista" Kun Béla a „területi integritás" útján halad, alaptalan és erőszakolt, s a Bauer—Renner-féle kulturális autonómiára való hivatkozás szintén.

28. A párt elnevezését illetően szabad kritika tárgyává tenni, hogy miért kellett kiélezni a vitát ebben a kérdésben. De a szerzőnek az a megállapítása, mely szerint „a Kommunisták Magyarországi Pártja név változatlan formában való visszaállítása semmissé tette volna a március 21-i egyezményt" — ez számomra megint elképesztő. Az az indok, hogy a kommunista elnevezés azt fejezte volna ki, hogy „az új párt megtagadja a szociáldemokrata múltat és jogelődjének kizárólag a KMP-t tekinti", elfogadhatatlan. Vajon az OSZDMP, amikor 1918-ban megváltoztatta a nevét és a kommunista elnevezést vette fel, talán megtagadta a szociáldemokrata múltat? Talán magyarázni kell, hogy másról volt szó? Arról ugyanis, hogy a névváltoztatással is elhatárolják a *proletárforradalom pártját a szociálsovinizmus mocsarába süllyedt és a burzsoá rend védelmének talajára helyezkedett szociáldemokrata pártoktól.* Ez volt *a lényeg* és megítélésem szerint minden kísérletet, amely ezt a lényeget bármilyen okból el akarja homályosítani, a leghatározottabban el kell utasítani.

Borsányi e kérdésben teljes egészében Kunfiék és az ő szoros szövetségesükké vált jobboldali szociáldemokraták álláspontjára helyezkedett. Az ő számukra a kommunista elnevezés elutasítása párosult azzal a mind nyilvánvalóbb törekvéssel, hogy *feladják a proletárdiktatúrát.* Ennek jegyében szervezték meg a jobboldallal összefogva a puccsszerű szavazást a pártkongresszuson. Ebből a célból igyekeztek Kunfiék a szociáldemokrata hagyományokból érzelmi alapokon politikai fegyvert csinálni. Nem is sikertelenül. Kunék mindenesetre jól tették, hogy az elnevezés kérdésében kompromisszumot kötöttek, a tanácshatalom felszámolására irányuló törekvéssel viszont határozottan szembeszálltak.

A szerző a kommunista elnevezés esetleges elfogadásából még azt a következtetést is levonja, hogy abból „a régi szociáldemokrata érdemek negligálása" következett volna, azaz „a centristák és jobboldaliak háttérbe szorítását jelentette volna". Adós marad a válasszal, hogy miért tekinti azonosnak a régi szociáldemokrata érdemek „negligálását" a *centristák és a jobboldaliak* háttérbe szorításával. Érdekes, hogy a kérdés tárgyalásánál *teljesen hallgat a baloldali szociáldemokratákról!* Talán ők a régi szociáldemokrata érdemeknek kevésbé voltak hordozói?!

29. Arról a puccsszerű szavazásról szólva, amelyet a centristák és a jobboldaliak együtt szerveztek, hogy a tanácshatalom következetes védelmezőit a pártvezetőségből csaknem teljesen kiszorítsák, utal az éles vitára, ami ennek nyomán keletkezett. Ekkor „Kun olyasmiket mondott, amiből arra lehet következtetni, hogy kész ellenfelei letartóztatására, sőt esetleg többre is". És vajon Böhmék mire lettek volna képesek, ha sikerül nekik Haubrichtot rávenni, hogy játssza el „Scheidemann szerepét"?! A szerző erről már hallgat. Egyébként Böhmék nem Scheidemann szerepét akarták Haubrichttal eljátszatni, hanem Noskéét, Scheidemann szerepét ők megtartották volna maguknak.

30. Azt írja, hogy a Kuntól kapott megbízatása „Bettelheimet az osztrák kommunisták fölé helyezte", s az utóbbiak „talán még örültek is, hogy a KI leveszi a döntés felelősségét a vállaikról". Majd következik a megállapítás, mely szerint Bettelheim „gyakorlatilag leváltotta az osztrák párt vezetőségét és maga vette kezébe az osztrák forradalom ügyét".

Bizonyos, hogy az osztrák elvtársak elfogadták a forradalmi tapasztalatokkal rendelkező Bettelheimet tényleges vezetőjüknek. Ha ezt durván és bántóan akarjuk kifejezni, az osztrák elvtársakat lebecsülő módon, akkor fogalmazhatunk úgy, ahogyan a szerző teszi, mondván, hogy Bettelheimet Kun őfőléjük „helyezte". Ha ehhez a szerző még azt is hozzáteszi, hogy ennek az osztrák elvtársak „talán még örültek is", mert ily módon leveszik róluk „a döntés felelősségét", ez a becsmérlés folytatása. A szerző nem úgy beszél róluk, mint forradalmárokról, akik a munkáshatalomért harcolnak, hanem mint bürokratákról, akik nem merik vállalni a felelősséget a döntésért.

Ami pedig azt a megállapítást illeti, hogy Bettelheim „gyakorlatilag leváltotta az osztrák párt vezetőségét", szintén erőszakolt jellegű. Indul egy forradalmi akció, amelynek operatív vezetésére alakul egy szűkebb, négy—öt tagú szerv. Miért kell ezt a „pártvezetőség leváltásának" nyilvánítani? Mindenesetre fölvetődik a kérdés, hogy ehhez a négy—öt tagú operatív szervhez a pártvezetőségnek semmi köze nem volt? Tagjai közül senki sem vett részt benne? S a pártvezetőség, mint testület, teljesen megszűnt?

A szerző említi Bettelheim egy későbbi brosúráját, amelyet a frakcióharcok közepette adott ki és amelyben ő utal arra, hogy Kun „megszegte az osztrák kommunistákkal való előzetes megállapodást". Felvetődik a kérdés, mi volt e megállapodás lényege? Vagy talán ezzel

egyáltalán nem kell törődni? Nem kell az osztrák kommunistákat olyan komoly tényezőknek tekinteni, hogy a velük kötött megállapodásnak fontosságot tulajdonítsunk?!

31. A június 15-i akcióval kapcsolatban olvasható, hogy Kun „ezúttal szinte klasszikus puccsot akart produkálni", s ennek eredményeként „értelmetlenül elpusztultak munkások, a kommunista párt hitelét vesztette a tömegek előtt". „A felkelést előkészítő taktika szinte szóról szóra ismételte a KMP 1918—1919-es taktikáját."

Úgy vélem, hogy a június 15-i bécsi akció ismertetése és jellemzése rendkívül problematikus. A tények, amelyeket Gábor Sándorné könyve ismertet, azt támasztják alá, hogy az osztrák kommunisták június 15-én *forradalmi tömegtüntetést* terveztek, amellyel azt szerették volna elérni, hogy a *bécsi Munkástanács* vegye kezébe a hatalmat. Úgy tűnik, abban bíztak, hogy a kommunisták és a munkáshatalom baloldali szociáldemokrata hívei együttes erővel elérhetik azt, ami Magyarországon bekövetkezett: a szociáldemokrata balszárny és a kommunisták összefogásával a Munkástanács állást foglal a proletárdiktatúra megteremtése mellett. Ha ez volt a megmozdulás közvetlen célja, a vele szemben álló erők nevezhették „puccskísérletnek", és indokolhatták ezzel a fegyveres retorziót, de ezt a beállítást átvenni — megítélésem szerint — hiba.

Ha valóban puccskísérletről volt szó, akkor annak kellett, hogy legyen *megfelelő terve;* csupán forradalmi tüntetéssel nem lehet megragadni a hatalmat. Más dolog az, hogy ha egy létező, reális hatalom, így a Munkástanács, hoz olyan döntést, hogy maga veszi a kezébe a kormányzást, félretolva a tőkés rendszert védelmező, de munkástámogatás nélkül erőtlen kormányt. A közölt tényekből semmi más nem tűnik ki, csak az, hogy *egy forradalmi tömegtüntetést* szerveztek a tanácshatalomért. És a kormányzat ennek a forradalmi tömegtüntetésnek a meghiúsítása céljából folyamodott a széles körű letartóztatáshoz, hogy a tömegmozgósítást — amit *nyilvánosan* hirdettek és *nem titokban,* ahogy a puccsot szokták szervezni — meghiúsítsák. Amikor — a lefogások ellenére — mégis tüntettek jelentős tömegek, fegyveres megtámadásukhoz és sortűzhöz is folyamodtak, hogy szétoszlassák a tömeget. A szerző azt írja, hogy „értelmetlenül elpusztultak munkások", *azokra hárítva pusztulásukért a felelősséget, akik a proletárhatalomért harcba hívták őket, és nem azokra, akik a mészárlásért ténylegesen felelősek.* A szerző messzemenő engedményeket tesz még ebben a kérdésben is a centrista és a jobboldali szocialistáknak és polgári partnereiknek, akik a vérengzésért felelősek voltak.

32. Véleményének igazolásául hivatkozik arra, hogy „az egész kialakulóban levő nemzetközi kommunista mozgalom át volt hatva puccsista tendenciákkal". Utal a spartakistákra, a finnországi, lettországi, észtországi eseményekre. Úgy tűnik, hogy a szerző vajmi kevéssé ismeri a finn, lett és észt munkások harcát a proletárhatalomért, és az intervenciósok, meg az árulók szerepét a forradalmi erők leverésében. Alig

hiszem, hogy a szerző tudatában lenne annak, hogy mennyire hibás képet alkotott önmagában és könyvében az említett harcok jellegéről.

33. Megállapítja, hogy a Tanácsköztársaság „további fennmaradásához egyetlen remény maradt: a proletárforradalom győzelme valamelyik másik európai országban". E remény megvolt, de nem mint „egyetlen remény". Ennél nem kisebb jelentőségű volt annak reménye, hogy előbb-utóbb sikerül közvetlenül kapcsolatot teremteni a magyar proletárhatalom és Szovjet-Ukrajna között.

34. A Clemenceau-jegyzékre adott válasszal kapcsolatban írja: „Ma nincs senki, aki utólagosan jobb választ tudna adni, mint Kun akkor." A lényeg nem Kun válasza, hanem a Szlovákiából való visszavonulás, a felszabadított északi területek feladása, méghozzá a románok egyidejű visszavonulása nélkül.

S vajon mi értelme van annak a morfondírozásnak, mely szerint „a nagyhatalmak maguk sem tudták... előre, hogy nem tartják be ígéretüket és abban sem voltak biztosak, hogy betartják". Ugyanis egy dologban biztosak voltak: ígéretüket a románok visszavonására csak akkor tartják be, ha erre kényszerülnek. S az egyetlen lehetőség őket erre kényszeríteni csakis az északi visszavonulásnak, s különösen az egyoldalú visszavonulásnak a megtagadása lett volna.

Ebben rejlett az egyetlen lehetőség a további időnyerésre, az aratás révén a belső ellátás és a katonai felkészülés javítására is. A fantázia birodalmába tartozik, hogy vajon ez adott volna-e még 5—6 hónapi fennállási lehetőséget, amikor is az ukrajnai katonai helyzetben már döntő fordulat állt be, de ez a remény volt az, amit semmi mással nem lehetett helyettesíteni. Az északi visszavonulással ez a lehetőség elveszett.

35. A Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása kapcsán írja: „Kun Béla már tisztában van azzal, hogy a Vörös Hadsereg ki fog vonulni az északi hadjárat során felszabadított területekről", s ennek kegyetlen következményei lesznek.

A szerző semmivel sem bizonyítja és úgy érzem, nem is bizonyíthatja azt az állítását, hogy a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásakor Kun már tisztában lett volna azzal, hogy ez bármennyire is hősies, de hiábavaló dolog. Úgy hiszem, ez alkalommal is a szerző *a saját* felfogásával ruházza fel Kun Bélát.

36. Az ifjúmunkás-kongresszusról és annak lelkes, harcias hangulatáról szólva a szerző ezt a kongresszust „üvegháznak" becsmérli, mert lebecsüli. Az ottani forradalmi lelkesedéssel szembeállítja az ellátás nehézségei miatti elégedetlenséget, a munkásasszonyok kifakadását, hogy csak „holmi hitvány gerslihez vagy parajhoz juthatnak" stb. A gersli és a paraj „hitvány", hogy hatásosabb legyen ez a hangulat. A szerző mellőzi annak közlését, hogy kik szervezik a nehézségek kihasználásával a tanácshatalom elleni hangulatkeltést. Megállapítja az említett hangulatról, hogy az alátámasztja Korvin jelentését az ellenforradalmi készülődésről. Ez utóbbi azonban a ludovikás puccskísérletre vonatkozott, a munkásasszonyok közötti hangulatkeltés szer-

vezői pedig főleg a jobboldali szociáldemokraták voltak, amit a szerző homályban hagy.

37. Úgy véli, hogy Kun nem vette komolyan Korvin közlését a készülő ellenforradalmi puccskísérletről és fejtegeti, hogy miért. Ennek kapcsán ismételten saját morfondírozását tulajdonítja Kunnak. Még azzal is gyanúsítja őt, hogy esetleg arra gondolt, „nem is ártana egy kis ellenforradalom"... Rendkívül bántó és elképesztő gyanúsítás, de a szerző ehhez még hozzáteszi: „Magunk az utóbbit tartjuk a legvalószínűbbnek." Én ezt tartom a legképtelenebbnek. Borsányi azzal indokolja a képtelen véleményét, hogy a lázadás leverése után Kun a keserű tanulságokat szembeszegezte Kunfiékkal, s hangsúlyozta, hova vezet a diktatúra gyönge kezelése. A tanulság elvi levonása ellenére Kun hozzájárult a ludovikásokra kiszabott ítélet hatálytalanításához, de a szerzőt ez nem zavarta állításában.

Eme üggyel kapcsolatban a szerző szemére hányja Hajdunak, hogy válasz nélkül hagyja a kérdést: „Azonos váddal vádolva, miért ért többet a vezérkari tiszt, a ludovikás kadét élete a solti paraszt vagy a lacházi csendőr életénél?" És Hajdu helyett Borsányi megadja a sajátos választ: „Kun külpolitika-centrikus szemléletét tekintjük az okok egyikének", továbbá viszolygását „a szociáldemokratákhoz való viszony kiéleződésétől" s a papság agitációjától való félelme, valamint „lágyszívűsége". Végül ehhez még hozzáteszi megjegyzésként és majdnem hogy helyesléskénť, hogyha kellően leszámoltak volna a ludovikásokkal, „a Tanácsköztársaság akkor sem maradt volna fenn", tehát nem kell olyan nagy fontosságot tulajdonítani az ügynek.

Egyébként Borsányi válasza megkerüli a lényeget. A vidéki ellenforradalmi zendülések elfojtásakor Kunfiéknak nem volt módjuk útját állni a forradalmi ítélkezésnek. A ludovikás puccs alkalmával módjuk volt erre, az antantnyomás is közvetlenebb volt és erre ösztönözte őket.

38. A német békeszerződés aláírásáról a szerző úgy véli, hogy ennek következtében a győztes hatalmak közti „lavírozási lehetőségek kimerültek". Vajon miért? Talán megszűnt az angolok és olaszok aggodalma a francia befolyás növekedésétől a Duna-medencében? Megszűnt az itteni rivalizálásuk? A szerző ezt nem mondja, csak hallgat róla.

39. A negatív jelenségek szaporodásáról szólva említi, hogy a Danubius gyárban szavazást rendeztek, s ott csak 27-en szavaztak a proletárdiktatúra további fenntartása mellett. Hogy ezt a szavazást kik szervezték és hogyan, arról nincs szó. Van utalás a sokasodó dezertálásokra. Hogy a jobboldali szociáldemokraták a dezertálást ösztönözték, hogy a dezertálókat védelmezték, arról nincs szó. A proletárhatalom *védelme* melletti megnyilvánulásokra a szerző nem fordít figyelmet.

Említi, hogy „Kunt balról és jobbról" támadták. A beállítása itt olyan, mintha Korvin kifogása és szemrehányása szintén valami „balos" támadás lett volna, amit el kell marasztalni. Viszont Kun július 15-i beszéde a Kormányzótanács ülésén arról tanúskodik, hogy Korvin kritikáját komolyan vette és igyekezett megfelelő intézkedéseket hozatni.

Ugyanitt szó van arról, hogy Kun felszámolja „azt a csoportot, amelyet... baloldali ellenzéknek tekint", s amely csoport úgy vélte, „hogy szakítani kell a szociáldemokratákkal". Ezt vajon mi mutatja? És vajon ez a csoport általában akart szakítani a korábbi szociáldemokratákkal, vagy *azokkal* sürgette a szakítást, akik a szociáldemokratizmus nevében a proletárhatalom feladását követelték? Vajon ők szakítani akartak azokkal a tegnapi szociáldemokratákkal is, akik a proletárhatalom mellett maradtak? Ezt világosan és egyértelműen meg kell mondani, még akkor is, ha tényleges „balosokról" vagy balosoknak nyilvánítottakról van szó.

40. A két ukrán tiszt kivégzéséről és a velük szimpatizáló csoportról szóló közlés rendkívül homályos és ilyen odavetett módon tárgyalni igencsak zavaró. Vajon mit tudunk arról, miért nevezte őket Kun mensevik ellenforradalmároknak? És egyáltalán mit kerestek Budapesten, kik küldték őket ide és minek?![2]

41. Megállapítja, hogy az előállt nehéz helyzetben: „Nem maradt más hátra, mint a románok elleni offenzíva előkészítése." Ez úgy hangzik, mint a románok elleni offenzíva megindításának a helyeslése, olyasféleképpen, hogy muszáj volt megtenni. A valóságban pedig, ha még lehetett szó további időnyerésről, úgy ezt a románokkal való katonai összecsapás lehetőség szerinti halasztása biztosíthatta volna. Persze sok halasztási lehetőség már nem volt, mert néhány héttel később az intervenciósok indították volna a támadást.

A románok elleni offenzíva megindítása nem azért volt helytelen, mintha a felvidéki hadjáratban a szerző által „tudatos elitnek" nevezett erők elvéreztek volna — ez ugyanis nagyon felületes megállapítás —, hanem azért, mert a felvidéki visszavonulás nyomán megindult általános demoralizálódás miatt nem volt reális lehetőség a sikeres offenzívára.

42. Ezt írja: „A nyugati forradalmi reménynek utolsó fénye akkor múlt ki, amikor a németek aláírták a békeszerződés előzetes tervezetét, és ezt az aktust a munkásosztály tudomásul vette."

Mindenekelőtt le akarom szögezni, hogy ez a fogalmazás a német *munkásosztályra* hárítja a felelősséget a versailles-i békeszerződés tudomásulvételéért, és nem Scheidemannékra, akik a munkásosztályt ebbe

[2] A Magyarországra került orosz hadifoglyok közötti felvilágosító munkát végző forradalmár csoport egyik vezetője, a politikai emigráns *Vlagyimir Bogdanovics Jusztusz* 1924-ben írt visszaemlékezéseiben említi a szóban forgó két ukrán tiszt ügyét. Közli, hogy tevékenységük megérkezésüket követően rögtön gyanút keltett, mert felléptek az orosz zászlóalj szervezése ellen. Csomagjaikban nagyobb számú nyomdában készült röpiratot találtak, amely az orosz hadifoglyokat arra hívta fel, hogy „ne maradjanak a Magyar Vörös Hadseregben, hanem azonnal menjenek haza Oroszországba". Letartóztatásuk után beismerték, hogy Petljuráék felderítő szolgálatának megbízottjai. A forradalmi törvényszéknek — mely a két ukrán fehérgárdistát halálra ítélte — Jusztusz is tagja volt. Satrov a *„Russzkij bataljon"* című, 1969-ben Moszkvában megjelent könyvében a szóban forgó két ukrán tisztet Jusztusz közlései és más adatok alapján is szintén Petljura ügynökeinek tekinti.

az irányba befolyásolták, és akik a polgári jobboldallal is összefogva gátolták meg a proletariátus forradalmi erőit az eredményes tiltakozásban. A szerző fogalmazása úgy is érthető, hogy Scheidemannék nem is tehettek mást, hiszen csak azt tették, amit a munkásosztály is tudomásul vett...

Egyébként nem igaz az, hogy a német békeszerződés előzetes tervezetének aláírásával kihunyt a nyugati forradalmi reménynek „utolsó fénye". Ez csak a szerző tudatában hunyt ki, ha netán előzőleg ott pislákolt. Ez a remény ott fénylett még az 1923-as forradalmi harcokban is, a Ruhr-vidéki felkelésben is, a hamburgi felkelésben is, hogy egyebekre ne utaljak. Van azonban történész körökben olyan vélemény, amely szerint a Tanácsköztársaság fennmaradásának a lehetősége azon múlt volna, hogy aláírják-e a németek a békeszerződést, avagy nem. Úgy hiszem, hogy Borsányi képletes fogalmazása tulajdonképpen csatlakozás ehhez a véleményhez.

43. Azt írja, hogy Kun „a kulisszák mögött" már a Tanácsköztársaság utáni helyzetre igyekszik valamelyest befolyást gyakorolni. Ez a megállapítás homlokegyenest ellenkezik azokkal a tényekkel, amelyeket a szerző közöl Kun hallatlan erőfeszítéseiről a tanácshatalom védelmének ismételt megerősítéséért. Ilyen megállapítást csak úgy tehet ha teljesen figyelmen kívül hagyja az általa egyébként elismerésre méltónak tekintett erőfeszítéseit Kunnak, amelyek a front megerősítésére irányultak.

A szerző megállapítja, hogy Böhmnek Kun „szabad kezet adott" bécsi tárgyalásaihoz. Ahhoz adott szabad kezet, hogy tárgyaljon és *kipuhatolja* az antant szándékait, de ahhoz nem, hogy az antanttal *kapitulációs megállapodást* kössön. Ezt a szerző nagyon jól tudja, hiszen meg is említi Kun királyhidai találkozását Böhmmel, ahol kerek perec visszautasította azt a kapitulációs egyezménytervezetet, amit Böhm ajánlott.

A szerző szerint Kun „abban bízott, hogy a tanácskormányt egy szociáldemokrata kormány fogja felváltani, ami mégis a kisebbik rosszat jelentené a fehérterrorhoz képest". Valóban kisebbik rosszként ajánlották, de Kun nagyon is nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy a proletárhatalom feladása a nyílt burzsoá diktatúrának nyitja meg az utat, s a szociáldemokrata kormány csak nagyon rövid átmeneti kormány lehet. Éppen ezzel a felismeréssel függött össze az, hogy menedékjogot kértek a népbiztosok és családjaik részére Ausztriába.

A szerző Kunnak Tusához írt levelével véli alátámasztani feltételezését, hogy Kun már a proletárdiktatúra feladására készült. E levélben Kun hivatkozik arra, hogy a cseh Tusa szintén szocialista, és a hivatalos diplomácia nyelvét elhagyva írja neki, mint szocialistának: „A Tanácsköztársaság... nem akar senkit sem mesterséges eszközökkel arra kényszeríteni, hogy felszabadítsa önmagát a kapitalizmus alól, csupán arra törekszik, hogy ne kelljen újból a kizsákmányolásnak alávetnie saját dolgozóit." Ez a szöveg az én véleményem szerint a proletárhata-

lom *fenntartására* való törekvés indoklása, és nem a feladására való készülődés. A szerző viszont azt írja, hogy „a közös szocialista alapra való hivatkozás mögött a menedékjog szándéka rejlik a holnap esetleg Csehszlovákiába szökni készülődő magyar forradalmárok számára". Ez belemagyarázás, amely *a szerző felfogásából* származik és nem Kun tényleges törekvéséből.

44. A szerző taglalja azt a kérdést, hogy Kun miért nem foglalkozott a „diktatúra utáni idők érdekében" a kommunista párt „illegalitásának előkészítésével", miért nem látták el az embereket a menekülés biztosításához útlevelekkel, miért nem helyezték biztonságba az Osztrák—Magyar Bank arany- és valutakészleteit stb. Megadja mindehhez a mentséget is, mondván, azért nem tett semmit e tekintetben, mert csak a szocdemekkel együtt tehette volna, s ez nem volt lehetséges.

A kérdések és a válaszok is erőszakoltak. Sok tízezer ember menekült el a diktatúra leverése után útlevél nélkül. A legnagyobb veszteség azok körében volt, akik az úgynevezett szakszervezeti kormány léte által terjesztett demokratikus illúzióktól megtévesztve itthon maradtak. Ami pedig az Osztrák—Magyar Bank arany- és valutatartalékait illeti, mit várt tőle visszamenőleg a szerző? Vitték volna Ausztriába, vagy hová?

45. A szerző utal arra, hogy a párizsi békekonferencián a franciákon kívül a többi nagyhatalom ellenezte Budapest román megszállását. Ehhez hozzá kell azonban tenni, hogy ez olyan ellenzés volt, amit tudomásulvétel követett, mégpedig olyan körülmények között, amikor már a hatalmat a Peidl-kormány vette át. A győztes hatalmak ellenzésében a rivalizáláson kívül nem kis szerepet játszott az is, hogy a politikai felelősséget saját közvéleményük előtt lehetőleg elhárítsák magukról, mert a „piszkos munkát" hajlamosak voltak átengedni a másiknak.

46. A Budapestet fenyegető veszélyt illetően a szerző szerint Kun „tudatában az ellenállás kilátástalansága" volt, ám a harc folytatása mellett szállt síkra. Mi bizonyítja, hogy Kun minden reménye elveszett Budapest védelmét illetően és teljesen kilátástalannak tekintette a további ellenállást? Ezt a szerző nem bizonyítja, csak állítja. Az sem zavarja, hogy Kunnal együtt Vágó is, Landler is, Szamuely is, Pogány is, Hamburger is a harc folytatása mellett foglalt állást. Állítása csupán feltételezés, ami abból fakad, hogy ő nem tudja másképp elképzelni.

V. fejezet

Az V. fejezet lényegesen jobb az előzőnél, tartalmilag is alapjában véve jól világítja meg a tárgyalt eseményeket és bővelkedik nagyon szép részekben. Pontosítani- és javítanivaló ebben a fejezetben is van, de kevesebb, mint az előző, több és bonyolultabb kérdéseket taglaló fejezetben. Megjegyzéseim a következők:

1. A kormányra került osztrák szociáldemokraták „szándékai és lehetőségei között mély szakadék tátongott" — írja.

A szerző ezt konkrétan ellátási és szociálpolitikai szempontból veti fel, s e tekintetben megállapítása helytálló. Ám kimondatlanul is ott húzódnak a háttérben a *politikai* törekvésekre vonatkozó szándékok és lehetőségek. Hivatkozik a szerző arra, hogy a szociáldemokrata párt a parlament legerősebb pártja, de abszolút többsége még sincs; az élelmezési és szociálpolitikai lehetőségek azonban az adott körülmények között elsősorban nem a parlamenti erőviszonyoktól függtek, hanem az országos helyzettől. Viszont olyan helyzetben, amikor a parlamenten kívüli erőknek elsőrangú szerepe volt, a politikai erőviszonyokat nem lehet *csak* a parlamenti erőviszonyok tükréből nézni. Az úgynevezett „ausztromarxista program" félretevéséről mondottak mentegető jellegűek, mármint az ausztromarxistákat mentegetők.

Az osztrák szociáldemokrata párt vezérkara a maga egészében elvetette a proletárhatalom megteremtését, bár ennek *indokolásában* eltérés volt az ausztromarxisták és a nyílt revizionisták között. Elvetették a tőkés rendszer felszámolásának követelését a Magyar Tanácsköztársaság fennállása idején is, és ezt tették — politikailag könnyebb körülmények között — a magyar proletárhatalom leverése után is. Politikai erőfeszítéseiket mindvégig arra összpontosították, hogy a szociáldemokrata párt hatalmi helyzetét a tőkés rendszeren belül erősítsék. A Magyar Tanácsköztársaság leverésével a proletárhatalmat sürgető bécsi erők legyengültek és teljesen visszaszorultak, bár a rokonszenv a magyar forradalmárok iránt — akik mertek szembeszállni az antanttal — a munkásság körében általános volt.

2. A magyar népbiztosoknak adott ausztriai menedékjogról szólva a szerző utal arra, hogy az osztrák reakciót ez felháborította, amit azonban bizonyos fokig ellensúlyozott „az osztrák nacionalisták magyarellenessége" és az osztrák—magyar ellentét Burgenland kérdésében.

Én úgy vélem, hogy a menedékjog miatti reakciós felháborodást nem az osztrák reakció magyarellenessége ellensúlyozta — ezt nagyon erőszakoltnak érzem —, hanem az osztrák proletariátus túlnyomó többségének rokonszenve a magyar forradalom iránt; *a proletár szolidaritás* Ausztriában igen erős maradt.

3. Ausztriában Kun Béláékat internálták. A szerző ezt „jogos, a menekültek érdekét szolgáló intézkedésnek" tekinti, mondván, hogy különben Bécsben „megölték volna őket az ellenforradalmárok".

Először is hiányolom annak a megállapítását, hogy Rennerék a Magyar Tanácsköztársaság idején a Bécsben szervezkedő magyar ellenforradalmárokat nem internálták, az ő részükre szabad működési lehetőséget biztosítottak. Az antant is és az osztrák reakció is ezt így követelte, és ők eszerint jártak el. A népbiztosokat viszont, bár menedékjogot ígértek a részükre, internálták. A szerző ezt „jogosnak" és Kunék érdekében állónak nyilvánítja, nem törődve azzal, hogy Kunék nem kértek ilyen „védelmet", sőt tiltakoztak ellene. Fenyegette Kuné-

kat az ellenforradalmárok merénylete? Lehet. De akkor a demokratikus Ausztriában miért nem a merénylőket teszik lakat alá, akik gyilkosságra készültek? Miért azokat, akik ellen merényletet akarnak elkövetni?

4. A szerző megmagyarázza, hogy Kunékat miért kisvárosba internálták, és miért nem Bécsbe. Azért — mondja —, mert ha Bécsben börtönzik be őket, ez „az osztrák munkásközvélemény éles tiltakozását váltotta volna ki". Ebben természetesen van valami, mert Bécsben sokkal könnyebb lett volna szolidaritási megmozdulásokat szervezni. Ez azt is jelenti, hogy Bécsben az osztrák munkásság szolidaritása a magyar emigránsok biztonságának nagyon jelentős tényezője volt. Rennerék viszont nem Kunék életéért aggódtak, hanem attól féltek, hogy Kunék a bécsi munkássággal közvetlenebb kapcsolatba kerülnek.

5. Közli, hogy Bruckban az osztrák határőrök a menekülő népbiztosoktól minden pénzt elvettek. A szerző elfelejt véleményt mondani arról, hogy mit szólt ehhez a Renner-kormány. Tény, hogy csak a tiltakozások nyomán változtattak az internáltak helyzetén.

Ugyanitt van szó arról, hogy a pénz nélkül maradt internáltak igen nehéz helyzetbe kerültek, annál is inkább, mert a demagógiával felheccelt parasztok „nem adtak élelmiszert a kommunistáknak". Vagyis nem adtak élelmiszert ingyen? Hiszen a pénzt Kunéktól elvették. Vajon kell a parasztokat arra külön felheccelni, hogy ne adjanak *ingyen* élelmiszert? De az internáltak valahogy mégis táplálkoztak. Hogyan? Akik internálták őket, azoknak mégiscsak valahogy gondoskodniuk kellett valamilyen ellátásukról.

6. Említi, hogy Paul Rüegg svájci kommunista valahonnan értesült „a budapesti MÁV Igazgatóságon őrzött pártpénzekről". Honnan értesült és milyen pénzekről volt szó, s kik őrizték? Ezt legalább jegyzetben közölni kellene.

7. Ugyanitt van szó Rüeggnek a bécsi rendőrségen tett vallomásáról. Eszerint ő ott elmesélte, hogy Kunt a KI-ban felelősségre akarták vonni, és a szerző úgy véli, hogy ezek a bizonytalan értesülések (esetleg a rendőrségnek adott mese) Kunnak is a fülébe juthatott és fokozta idegességét.

Ha a szerző ezeket a megalapozatlan, és a későbbi *tények által cáfolt* állítólagos híreket említésre méltónak tekinti, akkor is inkább jegyzetben kellene megemlíteni. Egyben utalni kellene arra, hogy a későbbi tények ezt mennyire cáfolták. Ami viszont azt illeti, hogy ez „valószínűleg eljutott Kunhoz?", ez eléggé kétséges. Itt a „valószínűleg" kifejezés helyett az „esetleg" kifejezés volna a helyénvaló, ha egyáltalán érdemes ezzel a feltételezéssel foglalkozni.

8. Jászi Oszkár a tőle idézett megállapításban kifejezi reményét a jövőben, „ha ugyan egy általános európai bolsevizmus nem töri le végleg az európai kultúrát," s hozzáteszi: „Ez a lehetőség látszik előttem a legvalószínűbbnek." Vagyis a jövőbeni reménye kétséggel terhes, és a kétsége az erősebb.

Jászi e kijelentése az antikommunista szűklátókörűség tipikus terméke. Hihetetlen szűklátókörűség egy „felvilágosult és széles látókörű"-nek nevezett ember részéről. Ez különösen élesen megnyilatkozik, ha szembeállítjuk a valóban széles látókörű Károlyi Mihálynak később idézett, a kommunistákkal együttműködést kereső állásfoglalásával. Aki az antikommunista szűklátókörűségnek ilyen hihetetlen mértékben a rabjává, s az antikommunista propagandának ilyen elvakult szószólójává tudott válni, az már nem lehet olyan nagyon okos, olyan nagyon felvilágosult, és olyan nagyon széles látókörű védelmezője még a polgári világrendnek sem. Jászi Oszkár ekkor már a hanyatlás stádiumában van, ami nem von le *korábbi* tevékenységének tényleges pozitívumaiból. Jászi felvilágosultságának korábban is megvolt korlátai váltak nyomasztóbbakká.

9. Ugyanitt szó van arról, hogy az antant szovjetellenes intervenciója kudarcot vallott, s a szovjet Vörös Hadsereg győzelmei „arra kényszerítik az antantállamokat, hogy megszüntessék a Szovjet-Oroszországot szorongató blokádot..."

Az intervenció kudarca valóban politikájuk megváltoztatására kényszerítette az antantállamokat. De hogy ez a gazdasági blokád feladásával járt, ahhoz más tényezők is kellettek: a saját gazdasági helyzetük kényszere. Egyébként a blokád feladásában nem az antantállamok jártak elöl...

10. Írja, hogy az események „alkalmasak voltak annak a látszatnak a felkeltésére, hogy az európai forradalom még hatalmas tartalékokkal rendelkezik, amelyek azonnal mozgásba lendülnek, mihelyt a munkásosztály kiábrándul a szociáldemokrata illúziókból".

Vajon miért volt mindez csak *látszat?* A szerző szerint azért, mert „a mély forradalmi hullám lényegében a háborúban vesztes országokra korlátozódott, amelyek akkor sem tudták volna eldönteni Európa sorsát, ha a forradalmi folyamat eljutott a teljes kibontakozásig".

Ha igaz is lenne az, hogy a forradalmi hullám csak a háborúban vesztes országokra korlátozódott, ebből sem következne az, hogy a forradalmi tartalékok már nem léteztek, ezeknek már csak a „látszata" mutatkozott. Ha csak Németországban jutott volna el a forradalmi folyamat „a teljes kibontakozásig", *egész Európa* sorsát ez valóban nem döntötte volna el, amit a szerző hangsúlyoz. De az sem lett volna csekély dolog, hogy a német forradalom győzelme milyen befolyást gyakorolt volna *Közép-Európa* helyzetére. Nem is beszélve arról, hogy milyen lehetett volna egy *német—orosz forradalmi szövetség összeurópai hatása.*

Nem szabad úgy felvetni a kérdést, hogy vagy *egész* Európában kell győzni a proletárforradalomnak, vagy sehol sem győzhet — kivéve persze azokban az országokban, ahol mégis győzött.

A szerző felsorakoztatja tételeinek igazolására a negatívumokat, amelyekkel a forradalmi erőknek valóban szembe kellett nézniük, ugyanakkor figyelmen kívül maradnak az újra meg újra elmélyülő

válságok tényei, s a nagy osztályösszeütközések. A szerző nem fordít figyelmet azokra a centrista manőverekre sem, amelyek forradalmi frazeológiával zavarták meg a munkásság nagy tömegeit. A fiatal kommunista pártok kellő tapasztalatok hiányában nem voltak képesek hatástalanítani a különféle manővereket, és kialakítani a célravezető politikai irányvonalat, a megfelelő politikai taktikát. Ezt helyénvaló megvilágítani. De az a beállítás, amely eleve kilátástalannak nyilvánítja a forradalmi akciókat, igencsak vitatható, s szerintem nem helyes.

11. A Kuntól idézett, 1919 decemberéből származó megállapítás: „diktatúránk összeomlása hasznos kihatással volt proletariátusunkra, most azzal is rendelkezik, ami előbb hiányzott nála: forradalmi múlttal".

E megállapítás zavaros. Kun az „összeomlás hasznosságát" említi, s ugyanakkor a *konkrét* hasznosságát abban jelöli meg, hogy a proletariátus most már rendelkezik „forradalmi múlttal". A forradalmi múlt azonban nem a diktatúra *összeomlásából* származik, hanem *a létrehozásából és négy és fél hónapos fennállásából.* Tehát az idézett mondat zavaros, és Borsányi úgy véli, hogy itt Kun a fehérterrort tekinti „hasznosnak" és ez a véleménye az „egyik meghatározó motívuma lesz a fasizmushoz való viszonyának is". Borsányi szerint eme érvelésnek a „végső konzekvenciája a »minél rosszabb, annál jobb« formula, amelyet Kun 1919 januárjának—februárjának tapasztalatai alapján vont le, általánosítva és egész stratégiai koncepciójának egyik alappillérévé fejlesztve azt". Borsányi ehhez hozzáteszi: „Ez a tétel csak a forradalom előestéjén igaz, a konszolidáció periódusában viszont súlyos baloldali hibák forrásává válik." E hozzáfűzés alapjában véve helyes, de a megelőző fejtegetés, úgy vélem, rendezésre szorul.

Kissé furcsán hat, hogy a szerző Kunnak 1919. *decemberi* zavaros megállapításából vezeti le a fasizmushoz való viszonyát és a fent említett „végső konzekvenciát", amit pedig szerinte Kun az 1919. *januári—februári* tapasztalatokból vont le. Ezek szerint Kun a diktatúra megdöntéséből levonható tapasztalatokat úgy vonta le, hogy sémaszerűen alkalmazta rá az 1919. januári—februári tapasztalataiból levont — illetve a szerző által levonni vélt — tanulságokat. Megállapítja, hogy ez lett Kun egész stratégiai koncepciójának *egyik* alappillére. (S miben látja *a többi* „alappillért"?!) A szerző egyelőre semmivel nem bizonyítja állítását a minél rosszabb, annál jobb formulát illetően, amely szerint még a fasizmus hatalomra jutása is „a forradalom számára kedvező irányba hat". Ilyen állítás megfelelő bizonyítást igényel, ami teljesen hiányzik!

Szeretném felhívni a szerző figyelmét a KMP-nak a húszas évek közepén kialakult politikájára, amely az MSZMP megalakításában és a *KMP legalitásának megszerzésére irányuló törekvésekben is* kifejeződött. A szerző szerint ez Kun stratégiája koncepciójának melyik „alappillérében" származott?

12. A szerző azt állapítja meg, hogy július közepe—vége táján a mun-

kásosztály „nagy része — talán többsége — szembehelyezkedett a diktatúrával". Helyesebb lenne úgy fogalmazni, hogy kilátástalannak tekintve a tanácshatalomért való további harcot, vonakodott érte tovább küzdeni. Egyébként az egész kérdés itteni fejtegetése, szerintem, nagyon jó.

13. Megállapítja, hogy 1920 áprilisában Kun Béláék követelték szabadon bocsátásukat az ausztriai internálásból. Addig talán nem követelték? Addig talán az internálásban érezték magukat biztonságban? Addig talán féltek attól, hogy Bécsben szabadon éljenek? Ezt mi bizonyítja? Talán Kunék ilyen biztonságot kértek, és a menedékjog megígérésekor ilyen biztonságot ígértek nekik?

14. A tömeggyilkossági kísérletben részes Gireth Lászlót az osztrákok elfogták. Jó volna azt is közölni, hogy mi volt Gireth László további sorsa. Milyen büntetést kapott Ausztriában a tömeggyilkossági kísérletben való részvételért?

15. Pogány és Kun viszonyának jellemzésénél a szerző hivatkozik Pogány feleségének a visszaemlékezésére. Én óvakodnék attól, hogy az utóbbit tárgyilagos forrásként elfogadjam. Nem is veszem zokon Pogánynétól, ha ő nem tárgyilagos férjét illetően és Kunt illetően sem, de ezzel számolni kell.

Egyébként a Kunnal való politikai egyetértést elsősorban személyi számításokkal magyarázni — úgy érzem, erőszakolt és méltatlan. Ez vonatkozik Szántó Bélának Kunhoz való viszonyára is. Furcsa az ilyen fogalmazás: „Nem tartott igényt a kapcsolatok egyenjogúságára: alárendelte magát Kunnak és igyekezett hasznos szolgálatokat tenni neki."

Szántó Béla — és nemcsak ő — a tanácshatalom leverése után is Kunt tekintette a párt vezérének, Kunnak ezt a szerepét a *párt érdekében állónak* vélte és Kunnak azért segített, hogy ezzel *a pártnak* segítsen. Ez vonatkozik Vágóra és a többiekre is, akik az alapvető kérdésekben Kun álláspontját fogadták el, és éppen ezért tekintették továbbra is Kunt a párt vezérének.

A frakcióharcok során vált szokásossá az embereket „kunistáknak", „landleristáknak", illetve Kun vagy Landler „hívének" nyilvánítani. Nem ajánlom a frakcióharcban vívott szóhasználat átvételét. E szóhasználatot legfeljebb a frakciós szellem illusztrálására indokolt megemlíteni, de nem átvenni.

16. Megállapítja, hogy a Bécsbe érkező kommunista emigránsoknak „előbb-utóbb el kellett kötelezniük magukat" és ez „egzisztenciális kérdés" is volt a számukra.

A Bécsbe érkező kommunista emigránsok — amennyiben továbbra is aktív részesei akartak lenni a magyar pártmozgalomnak — természetesen szembe találták magukat azokkal az elvi ellentétekkel, amelyek a frakcióharcokban is megnyilvánultak. Természetes, hogy e kérdésekben nekik is állást kellett foglalniuk. Kijelenteni, hogy ők ezt „egzisztenciális kényszerből" tették, eléggé furcsa. És nem is világos, hogyan értendő. Talán állásfoglalásukat nem saját meggyőződésük alapján

alakították ki? Talán annak alapján, hogy melyik frakció tudott nekik több egzisztenciális segítséget nyújtani? Ilyen eset is lehetett. Úgy vélem azonban, hogy ez nagyon rossz általános beállítása annak a ténynek, hogy a kiérkező kommunista emigránsoknak mind a két frakció igyekezett, amennyiben tudott egzisztenciális segítséget nyújtani. Az csak természetes, hogy ezt mind a két frakció saját nézeteinek propagálásával kapcsolta össze. Bécsbe ezrével érkeztek a kommunista emigránsok. Közülük vajon hányan tartoztak a Kun-frakcióhoz vagy a Landler-frakcióhoz? Azt hiszem, ha jól megvizsgáljuk a kérdést, kiderül, hogy még a Landler-frakció is szervezetileg szűk körű volt és Bécsben különösen szűk körű maradt a Kun-frakció.

17. Említi, hogy a szovjet kormány már 1919. augusztus végén közbelépett Kun Béláék biztonsága érdekében, majd novemberben közzétette, hogy „osztrák állampolgárok túszként Oroszországban maradnak, nehogy az osztrákok Kunt és társait kiszolgáltassák a magyar hatóságoknak".

A szerző e közlését pontosítani kell. Itt olyan osztrák állampolgárok tússzá nyilvánításáról van szó, akik az osztrák hadsereg *tisztjeiként* kerültek orosz hadifogságba és akik *az osztrák uralkodó osztályhoz* tartoztak. Az elv ugyanaz, amit a szovjet kormány akkor is követett, amikor a budapesti népbiztos-perben halálra ítéltek megmentése érdekében túsznak nyilvánított orosz fogságba került magyar katonatiszteket, jelezve, hogy ezek életükkel felelnek, ha a halálra ítélt népbiztosokat kivégzik.

Az osztrák reakciósok nagyon is szívesen vették volna Kunék kiszolgáltatását Horthyéknak. Hozzájárultak volna Kunék Magyarországra hurcolásához is, akár elrablásuk formájában, ahogy Prónayék tervezték. De megrettentette őket a szovjet kormány által kilátásba helyezett retorzió, amely az ő osztályukhoz tartozó fogságban levő katonatiszteket fenyegette.

18. A szerző feltételezi, hogy Lenin midőn Kunnal találkozott, megbírálta Kunnak a Tanácsköztársaság idején követett politikáját, és ez a kritika késztette Kunt arra, hogy ezután „túllicitálja" szociáldemokrata-ellenességében a „Komintern csaknem valamennyi vezetőjét". E feltételezés figyelmen kívül hagyja egyrészt azt, hogy Kunnak saját keserű tapasztalatai voltak 1919 június—júliusából, másrészt a megdöntött Tanácsköztársaság mocskolásában való szociáldemokrata részvétel hatását.

Joggal feltételezhető, hogy Lenin Kunnal a Tanácsköztársaság tapasztalatairól behatóan tárgyalt. A szociáldemokrata kapitulánsok és árulók tevékenységét Kun nyilván kellőképpen ismertette, aligha kellett őt erre külön ösztönözni. Kérdés az, hogy Kun tájékoztatója mennyiben terjedt ki azokra a volt szociáldemokratákra, akik csatlakoztak a proletárdiktatúrához, és megdöntése után is kitartottak mellette. Kérdés az is, vajon egy kalap alá vette-e a kapitulánsokkal és

árulókkal azokat, akik a proletárdiktatúra megdöntésének nyomasztó hatására tértek vissza a reformisták táborába.

Említi a Bakuban 1920. szeptember 1-én megnyílt Keleti Népek Kongresszusát. A szerző szerint ez volt a KI „első kísérlete", hogy „kontaktust találjon az imperializmus ellen küzdő nemzeti felszabadító mozgalmakkal".

Ezen a kongresszuson 29 nép képviseletében kétezer ember vett részt, amint ez a szövegben is olvasható. Ha ez így van, akkor a kongresszus összehívása nem tekinthető a kapcsolatteremtés „első kísérletének", hanem egy kiemelkedő állomásnak a kapcsolatteremtés folyamatában. A bakui kongresszus gyorsítani volt hivatva ezt a folyamatot. Lehet az *első* ilyen jellegű *kongresszus*, de nem a kapcsolatteremtés „első kísérlete".

19. Megállapítja, hogy az antant 1920 októberében „már csaknem beszüntette az orosz frontra irányuló szállításait".

Mit jelent ez: „csaknem beszüntette"? A lengyeleknek szüntették be a további hadianyag-szállítást, miután október 12-én megkötötték a fegyverszünetet? Ez lehet, csakhogy itt nem *általában* „az orosz frontra" irányuló fegyverszállítás, hanem a *Vrangel-hadsereg részére* való hadianyag-szállítás a kérdés. Az antant ezt is „csaknem" teljesen beszüntette? Ugyan miért? Azért-e, mert a Vrangel-hadsereg haditechnikai ellátottsága olyan magas fokú volt, hogy további utánpótlást ekkor nem igényelt? Vagy talán a szovjet—lengyel fegyverszünetet követően az antant már kilátástalannak tartotta Vrangelék további támogatását, és sorsukra hagyta? Vagy talán a nyugat-európai „El a kezekkel Oroszországtól!" mozgalom nyomása kényszerítette az antantot erre? Vagy mindezeknek együttes hatására?

Szóval, világos választ kell adni erre a kérdésre, nem elég kutyafuttában megemlíteni és továbbmenni.

Szó van a „még előrenyomulóban levő lengyel hadsereg"-ről is, amellyel Vrangelék egyesültek volna. Októberben azonban már nem volt „előrenyomulóban levő" a lengyel hadsereg. A fegyverszüneti tárgyalások során október 5-én már megegyeztek a sokat vitatott területi kérdésekben is és ezt követően írták alá október 12-én a fegyverszüneti szerződést. Ezért vonulhatott Bugyonnij lovashadserege a Vrangel elleni hadszíntérre.

Az események tárgyalásában itt kronológiai zavarok is vannak, amit rendezni kellene.

20. Mahnóékkal kapcsolatban a szerző megemlíti a nyugati „új baloldalt" is, mégpedig oly módon, mintha az most is olyan tényező lenne, mint volt a hatvanas években, tehát 10—15 évvel ezelőtt. Ettől függetlenül is erőszakoltnak érzem Mahnóékkal összefüggésbe hozni az említett „új baloldalt". Kun Béla politikai életrajza ilyesmit aligha igényel.

21. Mahnóval folytatott tárgyalásairól 1932-ben Kun Béla beszélt a Lenin-iskolán tanuló néhány magyar hallgatónak egyik találkozásuk alkalmával. Én is jelen voltam mint hallgató. Úgy emlékszem a Kun

által elmondottakra, hogy az előzetes megállapodás ellenére is problémák voltak Mahnóval, mégpedig a tekintetben, hogy végrehajtja-e azt a harci feladatot, amit tőle kívántak, vagy valami mást csinál. Kunnak azért kellett vele tárgyalni, hogy biztosítva legyen Mahnóék részvétele a krími hadműveletben. Kun elbeszélése szerint Mahnóra nagy hatást gyakorolt az, hogy a Magyar Tanácsköztársaság egykori vezére tárgyalt vele.[3]

22. Megállapítja: „A világforradalomnak még vannak tartalékai, és nem volt kétséges, hogy e tartalékok Németországban kerülnek a legközelebbi bevetésre." E fogalmazás úgy hangzik, mintha a németországi eseményekre azért került volna sor, mert a világforradalom vezérkara — amely ugyebár Moszkvában székelt — elhatározta a „tartalékok bevetését". Óvakodni kell az ilyen benyomás keltésétől.

23. Szó van a KPD 1921. március 17-i üléséről, s ennek kapcsán arról, vajon Kun részt vett-e rajta. A szerző szerint minden bizonnyal részt vett, bár a jegyzőkönyvben ennek nincs nyoma. Szerintem, ha Kun Béla részt vett ezen a gyűlésen, kizárt dolog, hogy ott ne szólalt volna fel. Ha pedig ennek a jegyzőkönyvben semmi nyoma sincs, akkor nagyon is kétes az ő jelenléte.

Itt vetődik fel az a kérdés is, szabad-e elfogadni Lévi állítását, aki Kuntól származtat egy másvalakitől hallott tételt, mely szerint: „A harci helyzetet politikán kívüli eszközökkel is létre lehet hozni, rendőrspicli-módszerek, provokációk útján is." S egyáltalán mit akar ez megmagyarázni? Talán azt, hogy a März-akció „rendőrspicli-módszerek" eredménye? És vajon miért támasztja alá Lévi állítását a „Fütyülünk a törvényre!" jelszó? Ha az a felhívás, amelyben ez a jelszó szerepel, a „rendőrspicli-módszerek" kategóriájába tartozik, akkor a felhívást rendőrspiclik írták. Legalábbis ezt sugallja a magyarázat. Ez a szerző véleménye?

24. A szerző taglalja a kérdést: volt-e forradalmi helyzet Németországban 1921-ben? Válaszol is rá, mondván, hogy nem volt. Legfeljebb csak *„egyes elemei"* voltak.

A forradalmi hullám 1920—1922-ben Németországban az időnkénti fellángolás ellenére is apadóban volt. A tőkés rendszer konszolidálása a válság időnkénti elmélyülése ellenére is és nagy bizonytalanságok közepette, de lépéseket tett előre. A *forradalmi helyzet* azonban szerintem *még fennállt.* Akkor is, ha a sikeres forradalmi felkelés lehetősé-

[3] Borsányi úgy véli, hogy Kun Béla útja Mahnó vezérkarához — néhány nappal a krími hadművelet megindulása előtt — rutinszerű szolgálati út volt, s nem igényelt különleges személyi bátorságot és nem volt különös jelentősége. Úgy véli, ha Mahnóék aláírták a megállapodást, akkor semmi ok nem volt a kétkedésre, hogy végre is hajtják a részükre megadott harci feladatot. Figyelmen kívül hagyja, hogy Mahnóék helyzetük megítélésétől függően hol a vörösök, hol pedig a fehérek ellen harcoltak, vagy félrehúzódtak. Hogy a szóban forgó konkrét esetben is voltak kételyek Mahnóék magatartását illetően, Borsányi ezt is figyelmen kívül hagyhatónak véli. Ezt a saját kételyei alapján teheti, de nem a „történelmi hitelesség" nevében.

gei már nagyon is kétesek. Lehet arról beszélni, hogy a forradalmi *felkelés* feltételeinek csupán „egyes elemei" voltak meg, amelyek elégtelenek a sikerhez. De egy dolog a forradalmi *felkelés* feltételeinek megléte, és más dolog a forradalmi helyzet megléte. A forradalmi helyzetből nem következik automatikusan a felkelés feltételének megléte.

Forradalmi helyzet nem mindig vezet forradalomra. Ennek következtében gyakran találkozunk olyan nézettel, amely szerint, ha nem tör ki a forradalom, akkor nem is volt forradalmi helyzet. De még olyan esetben is találkozunk a forradalmi helyzet kétségbe vonásával és kifejezett tagadásával is, amikor bekövetkezik a forradalom, de a régi hatalom megdöntése nem sikerül, a forradalmi kísérlet kudarcot vall. Ilyenkor adódik a magyarázat, hogy a forradalmi kísérletet nem a forradalmi helyzet szülte, és az nem volt egyéb, mint egy oktalan puccskísérlet, a „puccsista tendencia" terméke. S miután puccsista tendenciák tényleg adódnak, kínálják az ilyen magyarázatokat.

Ha a régi hatalom a forradalom következtében megbukik, akkor már nem lehet tagadni, hogy forradalmi helyzet volt. Megmarad azonban az a lehetőség, hogy eleve kilátástalannak nyilvánítsák az új hatalom fennmaradását, különösen azt követően, ha külső vagy belső erők, vagy azok együttesen tényleg megdöntik az új hatalmat. Ilyenkor az ilyen nézetek képviselőire csak az a feladat vár, hogy kimutassák az „elkerülhetetlenségét" annak, ami történt.

Sikertelen forradalmi akciókat túl könnyen nyilvánítanak „kiprovokált" akciónak azok terhére, akik vállalták a harcot, menlevelet adva a hatalmon levőknek az akcióban részt vevőkkel való leszámolásra. Ezt teszi a szerző is a März-akcióval kapcsolatban. Igaz, nem ad egyértelmű választ arra, hogy az akciót a *hatalmon levők* provokálták-e ki, akik le akarták fegyverezni a munkásokat, avagy a *kommunisták*, akik a munkásokat ellenállásra hívták fel és igyekeztek megszervezni az ellenállást. A szerző ugyanis közli a hatalom intézkedéseit, amelyet a munkások lefegyverzésére és a várható ellenállás leverésére hozott. Ezek az intézkedések azt mutatják, hogy a harc kiprovokálói a kormánykörökben keresendők. Az ellenállás kudarcot vallott. És a szerző magyarázata szerint azért, mert a kommunisták Kun közreműködésével „kiprovokálták" a harcot, bár a helyzet erre nem volt megfelelő.

A KPD harci taktikája valóban hibás volt, s meg kell világítani, hogy miért. De az a magyarázat, amely a harc *kiprovokálása* kérdésében a felelősséget a munkásokat lefegyverezni akaró kormánykörök helyett azokra hárítja, akik a proletárokat ellenállásra biztatták és az ellenállást szervezték, ez olyan magyarázat, amely megítélésem szerint nem felel meg a történelmi tárgyilagosság követelményeinek.

A KPD taktikája hibás volt és Kunt is felelősség terheli érte. Az adott körülmények között az ellenállást *rendezett visszavonulást* biztosító, védekező jellegű politikai fellépések formájában kellett volna megszervezni, és nem támadást hirdetni, *beugrani* azoknak, akik éppen *ezt* várták, erre készültek fel. Nagyon helyes bírálni az „offenzíva-elmé-

tet", már csak azért is, mert teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a felkészülés a döntő ütközetre sok esetben azt követeli, hogy térjenek ki a hatalom részéről kiprovokált ütközet elől, s a provokációra olyan politikai akciókkal reagáljanak, amelyek megkönnyítik az erők megóvását alkalmasabb időben megvívandó harc számára.

25. A KI III. kongresszusával kapcsolatban olvasható, hogy itt „terítékre került az a szerencsésnek éppen nem nevezhető szerep, amit Rákosi az olasz pártszakadással kapcsolatban játszott". Ha a szerző erre egyáltalán kitér, utalnia kellene egyrészt a korábban említettekre, másrészt legalább jegyzetben kiegészítő magyarázatokat kellene fűznie hozzá. De kell-e ez itt egyáltalán? Hivatkozik arra is a szerző, hogy Clara Zetkin szintén beszélt a „Rákosi-ügyről", de mit beszélt, mi a lényeg? Ha ezt nem érdemes itt feszegetni, akkor egyáltalán minek ezt szóvá tenni? Utal arra is a szöveg, hogy Zinovjev védelmezte Rákosit. Hogyan, milyen indokkal? Ha nem érdemes megmondani, akkor minek mondja?

26. Említi, hogy a német küldöttség a kongresszuson módosító javaslatokat nyújtott be Radek téziseihez és e javaslatokat a magyar küldöttség is támogatta. Mi e módosító javaslatok lényege?

Szó van arról is, hogy a magyar küldöttség közül Landlerék később visszavonták a német javaslatok támogatását. Meg kellene mondani, hogy a magyar küldöttség közül kik tartoznak Landlerékhez és kik Kunékhoz.

27. Említi Kun Leninhez írt levelét, amelyben panaszolja, hogy akik a magyar emigránsokat támadják, azok nyilvánosan „denunciálják őket annak biztos tudatában, hogy ezzel a rendőrség kezébe juttatják őket". Ez a szöveg nem Kun levelének idézése, hanem a *szerző szavaival* történő ismertetés. Itt olyan durva vádról van szó, amelyet Kun szavaival, pontosan idézve kellene közölni, és az ügyben állást is kell foglalni. Helytálló ez a vád, vagy hamis hangulatkeltés célzatú? Egy dolog a felháborodás jogossága, ha emigráns mivoltuk miatt tesznek Kunéknak szemrehányást — amennyiben tényleg ezt tették —, más dolog az, hogy ő azzal vádolja a bírálókat, hogy tudatosan a rendőrség kezére akarják juttatni a magyar emigránsokat. Emellett nem lehet csendesen elmenni.

28. Közli Lenin levelét, amelyet a kongresszusnak írt. A fordítás pontatlan, az orosz szövegben nem található ez: „Tudom, az emigránsok mindig túl balosak", az orosz szövegben ez áll: „Természetes, hogy az emigránsok gyakran foglalnak el »túl balos« álláspontot." Tehát az orosz szövegben „gyakran", a magyar fordításban „mindig" szavak szerepelnek. Továbbá Lenin nem azt írta, hogy 1917 augusztusában „én is balos voltam", hanem pontosan a következőt: „Túlságosan »balos« javaslatot terjesztettem a központi bizottság elé", amelyet a KB elutasított. A szövegben használt fordítás a mondatok sorrendjét is felcserélte, amire szintén nincs joga egyetlen fordítónak sem.

Az orosz kiadás a szöveghez fűzött jegyzetben azt közli, hogy nem

sikerült megállapítani, mire vonatkozik Leninnek arra való utalása, hogy 1917 augusztusában túlságosan balos javaslatot terjesztett a KB elé, amelyet a KB kerek perec elutasított. Megjegyzem, hogy a jelzett időben az a kérdés vetődött fel, hogy a lefogás veszélye miatt illegalitásba vonult Lenin megjelenjen-e a bíróság előtt, vagy maradjon illegalitásban. Lenin kész volt megjelenni a bíróság előtt, és ott cáfolni a hamis vádakat, de álláspontját egyhangúlag elutasították.

29. Később szó van a „szópárbajról" Kun és Trockij között. A szerző utal Trockij gúnyos megjegyzéseire, de hogy ezek mik, nem közli. Említi, hogy Kun nem kapott szót, tehát „szópárbaj" nem volt. Ha csak az egyik fél beszélt, a másik nem, akkor nincs „szópárbaj". (De ez legyen a legnagyobb baj.)

VI. fejezet

A VI. fejezet — egyes részektől eltekintve — a jobbakhoz tartozik. Észrevételeim jó része hozzászólás jellegű.

1. Egy stiláris megjegyzés: „A két koncepció... Kun-, illetve Landler-frakció névvel vonult be később a történelembe." Helyesebben: a Kun-, illetve Landler-frakció *felfogásaként* vonult be a történelembe.

2. Azt írja, hogy a frakcióharc résztvevői számára már „lassacskán elveszti jelentőségét a vita kiindulópontja". Nyilván ilyen *is* előfordult a frakcióharc résztvevői körében. De ezt nem helyes *általános tétellé* tenni. Az megállapítható, hogy az eldurvult frakcióharc elvtelenséggel is párosult és olyan éles személyi ellentéteket is kitermelt, amelyek során az elvi ellentétek gyakran háttérbe is tolódtak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a viták kiindulópontja „elveszti jelentőségét". Könnyebb lett volna a frakcióharcot megszüntetni, ha a viták kiindulópontja tényleg elvesztette volna a jelentőségét.

Ugyanitt olvasható: „Ez a folyamat játszódott le 1920—21-ben a magyar kommunista mozgalomban." Pontosabban: a magyar kommunista *emigráció szervezeteiben*, aminek hatása bizonyos mértékben átgyűrűzött a hazai mozgalomra is.

3. Ugyancsak itt olvasható, hogy 1921 áprilisában Kun Béla értekezletre hívta össze legközelebbi „híveit". Helyesebben: frakciós társait vagy legközelebbi frakciós segítőtársait.

Kanzler Hugóról megállapítja: „tűzön-vízen át hű embere volt Kunnak". A frakciós szóhasználatnak felel meg az a jellemzés, hogy „hű embere" az egyik vagy másik frakció „vezérének".

4. Azt írja, hogy 1922. márciusi lefogása alkalmával „hárommillió márkának megfelelő »keményvalutát« találtak" nála. Meg kellene mondani, hogy mit jelentett abban az időben hárommillió *inflálódott* márka. Miért nem a szóban forgó „keményvaluta" összege van megjegyezve? Azért, mert a hárommillió márka nagyobbat mond? Többet sejtet?

5. Ugyanitt írja: „Nem igaz az a közhiedelem, amely szerint a »régi«

kommunisták inkább Kun-, a volt szociáldemokraták inkább a Landler-frakcióhoz tartoztak."

Én itt találkoztam először ezzel az állítólagos „közhiedelemmel". A mozgalomban én ennek semmi nyomát nem találtam. Még olyan jelenséggel sem találkoztam, hogy esetleg egyes kunisták így próbálták volna diffamálni a landleristákat. Talán egyes felületes történészek „közhiedelméről" van szó?!

Ugyanitt olvasható, hogy a Kun-frakcióban „szinte kötelező volt az értelmiség-ellenesség". Szerintem ez is komolytalan vád. Az értelmiség bizonyos lebecsülése megvolt a munkás ifjúsági mozgalomban idehaza. Ebben azonban mindkét frakció ártatlan volt.

6. Azt írja, hogy Landlerék „nélkülözték a külső támaszt", viszont Kun Bélának „segítségére volt a szovjet állam apparátusa..."

Landlerék nem nélkülözték a külső támaszt, kaptak támogatást, mindenekelőtt a Kominterntől. Kun Béla támogatói sorába pedig belekeverni a szovjet államapparátust — érthetetlen és zavaró. Mit akar ezzel a szerző? Belekeveri a szovjet államapparátust a Landler-frakció és a Kun-frakció közötti harcba? Ehhez a szovjet államapparátusnak semmi köze nem volt.

7. Megállapítja, hogy Kun igyekezett „saját frakciója érdekében" felhasználni a lehetőségeket, s az ő „intervenciójára az SZKP KB káderosztálya segítségével 1921 februárjában megindult a magyar kommunisták hazatelepítése".

A szovjet szervek segítettek abban, amit a KMP támogatása érdekében kértek tőlük. Könnyen osztozhattak abban a reményben, hogy a hazatelepítés effektív segítség lesz a magyar párt számára.

Kunék hazaküldési tervét hibáztatni kell, de nem szabad úgy beállítani, hogy ebben csupán a „saját frakciójuk" érdeke vezette őket. Nincs okunk annak kétségbe vonására, hogy e tervtől — amit nyugodtan lehet kalandortervnek is nevezni — Kunék mégis a hazai *pártmozgalom* fellendítését remélték.

A hazavezérlésről szóló sajtóhíradásokat illetően is jogos a bírálat. Ennek hangneme olyan, mintha a moszkvai Vörös Újság közölte volna a hazatelepülő kommunisták neveit is. Ha ez így volt, akkor ezt meg kell mondani. Ha azonban nem ez történt, hanem a hazatelepülés melletti általános propagandáról volt szó, akkor nem szabad olyan benyomást kelteni, mintha a Vörös Ujság kiadta volna a hazainduló kommunisták neveit, és így akaratlanul is személy szerint denunciálta őket.

A szövegben 2000 kommunista hazatelepüléséről van szó. Kilenc oldallal később Rudnyánszky működésével kapcsolatban az olvasható, hogy ő több száz embert küldött haza illegális munkára. Miután a hazatelepítés együttes szervezésben ment, fölvetődik a kérdés, hogy kétezer, avagy több száz kommunista települt-e haza. Hány hazatelepültnek a nevét juttatták el Bécsbe Landlerékhez, hogy vegyék fel a hazatelepülőkkel a kapcsolatot? Ez is segítene világosan látni a kérdésben.

Szó van a szövegben arról is, hogy a csóti szűrőtáborban az oda irányított hazatelepülőkről tudták, hogy azok a Szovjetunióban milyen tevékenységet folytattak. Vajon *hányról* tudták? A hazatért katonatisztek természetesen mindent közöltek, amit tudtak, s nemcsak azokról, akiket tényleg pártmegbízással küldtek haza, hanem másokról is. Hányról tudták azonban azt, hogy *pártmegbízatásból* érkeztek haza? Ha néhány ilyen esetről tudunk, úgy ezt nem szabad általánosítani.

8. Írja, hogy a frakciós vádaskodások lavinája „a zuhanó kő sebességével arányosan növekedett és néhány hónap alatt maga alá temette a pártépítő munka addig elért eredményeit".

E képletes és szépen hangzó kifejezés nem világítja meg sem a pártépítés eddigi eredményeit, sem pedig azt, hogy ezeket az eredményeket mennyiben a frakcióharc semmisítette meg, s valóban bekövetkezett-e valamiféle — teljes megsemmisülés.

9. Azt írja, hogy a fogolycsere alkalmával Szovjet-Oroszországba érkezetteknek „az első perctől be kellett látniuk, hogy sorsuk Kuntól függ". E függést azután a szerző azzal szépíti, hogy Kun igyekezett segíteni a kiérkezetteknek. Bizonyos, hogy Kun sokat segített nekik, s az is bizonyos, hogy nemcsak Kun segített, hanem mások is, ki hogyan tudott. És még bizonyosabb az, hogy Kun nélkül sem hagyták volna magukra a kiérkezetteket a szovjet szervek, amelyek fogadták őket. Egyébként a Kuntól való általános függésről szóló tételét a szerző sietve szűkíti is, mondván, hogy a mérnököknek, jó szakmunkásoknak nem volt szükségük az ő segítségére, bő lehetőségük volt a megfelelő elhelyezkedéshez. A humán értelmiségiek voltak tehát kifejezetten Kun segítségére szorulva. Így Ágostonéknak abban segített, hogy kiutazhattak a Szovjetunióból. S talán e segítség nélkül nem engedték volna ki őket?

Kun segítsége és a tőle való függés abszolutizálása azt a nyilvánvaló célt szolgálja, hogy megmagyarázza, miért volt a moszkvai emigrációban — pontosabban a KMP ügyeivel továbbra is foglalkozó emigránsok körében — a Kun-frakciónak döntő befolyása. Az eszmei és politikai egyetértés teljesen háttérbe tolódik, a Kuntól való fent nevezett „egzisztenciális függés" viszont a szerző képzeletében irreálisan megnövekedett.

10. Megállapítja, hogy a „Veng-szekciót" föloszlatták, mert „nem lassítani — gyorsítani kellett az asszimilációs folyamatot". Rossz a fogalmazás, a *beilleszkedés* folyamatáról kell beszélni és nem asszimilációs folyamatról, amely a magyar nemzeti jelleg elvesztésének a folyamatával lenne egyenlő.

11. Azt írja, hogy a „Landler-frakció nem akart belenyugodni a vereségbe, amely azzal érte, hogy a KI „kunista" többséget hagyott jóvá a Központi Bizottságban". *A fő vitakérdésben a Landler-frakciónak adtak igazat*, s a hozott határozat kötelező volt az új ideiglenes KB minden tagjára. Kunék hazatelepítési irányvonalának elutasításával

azonban még nem oldódtak meg a hogyan tovább kérdései. S ebben új nézeteltérések támadhatnak.

A szöveg szerint az ellentéteket Pogánynak a „Három hamis jelszó" című cikke robbantotta ki. Mi volt ebben a cikkben, ami Landlerékat felháborította? Erről nincs szó, tehát nem érthető. Szó van viszont arról, hogy Landler, Lukács és Hirossik kiléptek a Központi Bizottságból. E lépésüket mivel indokolták? További tevékenységüket hogyan folytatták? Mert hogy nem passzivitásból léptek ki, az bizonyos.

12. Bokányiékról írja, hogy Moszkvában éltek „Kun környezetében és befolyása alatt. Úgy tűnik, ez predesztinálta őket arra, hogy a Központi Bizottság tagjává váljanak."

Borsányi elvtárs e megállapítása nem tárgyilagos. Moszkvában *mások is* voltak, akik Kun befolyása alatt álltak, s nem is kevesen. Ha mégis Bokányit és Bajákit bírta rá, hogy csatlakozzanak a levelükhöz (amelyet Radekhez írtak), és javasolta őket is az új Központi Bizottság tagjává, úgy nyilván más körülményeknek is szerepet kellett játszaniuk. Mindenekelőtt annak, hogy Bokányinak és Bajákinak számottevő tekintélye volt a magyarországi munkásmozgalomban. A szerző ezt figyelmen kívül hagyja. Kunék ezt aligha tették.

Szó van arról is, hogy a Radekhez írt levélben Kunék bejelentik a Központi Bizottságból való kilépésüket. E bejelentésük azt követően történt-e, hogy Landlerék már kiléptek? Avagy fordítva volt? Jó volna ezt világosan látni. Egyébként Landlerék közlése is és Kunék közlése is a lényeget illetően azt jelentette, hogy egymással szakítva, frakciós szervként folytatják tevékenységüket.

13. A 18. számú jegyzet hivatkozik Leninnek Kun gyógykezelése érdekében tett lépéséről is. A jegyzet szerint e lépésre vonatkozó egyik adat az összes művek 5. orosz kiadásának 55. kötetében, a 240. oldalon található. A jelzett helyen azonban ennek semmi nyoma, ott Kun Béláról semmi sem található.[4]

14. Említi Rudnyánszky levelét, amelyben ő indokolja árulását. A szerző közlése szerint levelében azt is írta, hogy Bécsben rájött, hogy Magyarországon 1919-ben nem volt tanácshatalom, hanem annak csupán a „látszata". E hitvány megállapítást a szerző szenvtelenül közli. Legalább arra kellene utalni, hogy a Tanácsköztársaság e becsmérlő megtagadása szerepet játszhatott abban, hogy Rudnyánszky legálisan Temesváron letelepedhetett és ott üzletét megnyithatta.[5]

15. Szól a NEP kezdeti szakaszának nehézségéről, így az árak gyors növekedéséről, a munkanélküliségről, a csavargó gyerekek banditizmusáról.

Az említett nehézségek itt úgy jelennek meg, mintha azok a NEP

[4] A Lenin szóban forgó lépéséről szóló anyag az Összes Művek V. orosz kiadásának 54. kötetében található, amit a könyv jegyzete már helyesen jelez.

[5] Megjegyzendő, hogy Rudnyánszky a Tanácsköztársaság idején nem volt Magyarországon. 1921-ben utazott Moszkvából Bécsbe, pártmegbízatással, amit nem teljesített, hanem renegát lett.

termékei lettek volna, valójában pedig a polgárháború termékei voltak, s nem a szüleiket vesztett, csavargó gyerekek a fő forrásai a banditizmusnak, hanem a szétvert és szétszórt osztályellenség maradványai, amelyek egy részének a létformája lett, s felszámolása erőfeszítéseket és időt igényelt. Ami az inflációt illeti, ez is a polgárháború időszakában vált nagyméretűvé és a NEP szüntette meg. Persze, utána kellene nézni, hogy a pénzügyi stabilizációt mikor sikerült keresztülvinni.

Egyébként az Urál-vidéki helyzet ismertetésében megint jelentkezik az egyoldalúság. Szó van a nehézségekről, negatívumokról, és szó sincs arról, mennyiben sikerült ezeknek a leküzdése, és milyen fejlődést sikerült elérni, amelyhez esetleg Kunnak is lehetett valamilyen köze, amikor az Urál-vidéken dolgozott. Helyénvaló utalni a nehézségekre, a problémákra, amelyeknek a megoldásával kellett előbbre jutni, de csak ezekre utalni és az előbbre jutásról semmit sem szólni — ez már nem helyes.

16. Említi, hogy Kun magával vitte az Urálba „régi hívét", Dornbusch Richárdot, és rövidesen bekapcsolta őt a büró munkájába. Mit jelentett ez a „bekapcsolás"? Elérte, hogy „híve" a büró tagja legyen vagy csupán a büró apparátusába sikerült bevonni?

17. Ugyanitt olvasható, hogy Kunnak az Urálban „nem kellett állandóan sündisznóállásba húzódnia". Talán Moszkvában mindig erre kényszerült? Annak ellenére, hogy a korábban írottak szerint ott „segítségére volt a szovjet állami apparátus?"

18. Kunnak a KI IV. kongresszusán való részvételével kapcsolatban a szerző megállapítja, hogy „a teljes rehabilitációról egyelőre nincs szó". A „rehabilitáció" kifejezés használata itt indokolatlan. Az uráli pártmunkára kerülése nem elítélés holmi hamis koncepciós vád alapján, ami miatt azután rehabilitálni kellene. Egyébként, ha a KI III. kongresszusa Kunt a VB tagjává választotta, akkor nagyon is természetes, hogy ő a IV. kongresszuson részt vesz, s nincs szükség semmiféle különleges zinovjevi magyarázatra.

19. Említi, hogy a KI V. kongresszusán „hozták létre az Orgbürót, amely — jelentőségét tekintve — csaknem a Végrehajtó Bizottság Elnökségével azonos színvonalú szerv volt". Ha ezt a szervet csak az V. kongresszus idején hozták létre, akkor hogyan választották meg tagjául Rákosit már a IV. kongresszuson? Egyébként túlzás az Orgbürót a VB Elnökségével „csaknem azonos színvonalú" szervnek tekinteni, legfeljebb a VB Titkárságával volt „csaknem azonos színvonalú", de azénál szűkebb hatáskörrel.

20. Azt írja, hogy a KI-ban Pjatnyickij „kiépítette annak az egész világra kiterjedő illegális hálózatát. Nem volt olyan nagyváros, ahol nem lett volna egy-egy fűszerüzlete, amelynek hátsó helyiségében..."

Ez az „egész világra kiterjedő" hálózat — a mesék világába tartozik. Az antikommunista propaganda feltálalt ilyesmit az egész világot „felforgatni akaró" Szovjetunióról és a KI-ról mint a Szovjetunió „eszközéről". A KI illegális hálózatának ilyen mérvű kiterjesztéséről szóló mesé-

ket azonban a forradalminak tűnő dicsekvés is kitermelhette. A Kominternnek természetesen volt bizonyos illegális apparátusa, és kapcsolata az egyes pártok illegális apparátusával, de távolról sem az „egész világra" kiterjedően. A jelzett időben a kommunista mozgalom sem terjedt ki az egész világra. És ugyan mi lett ezzel az „egész világot behálózó" illegális apparátussal — amelynek létét a szerző természetesen jóindulatúan tanúsítani kívánja — a Komintern feloszlatása után?

Az egész KI-apparátus ügy mellőzését ajánlom, vajmi kevés köze van Kun Béla politikai életrajzához.

21. A KI agit. prop. osztályáról írja, hogy összetételében „nagy lehetett a fluktuáció: alig találunk két ülést, amelynek résztvevői azonosak lettek volna". A szóban forgó ülések résztvevői között az osztály munkatársai mellett ott voltak a meghívottak és olyanok is, akik meghívás nélkül is jogosultak voltak a részvételre. Az ülések összetétele természetszerűen változó volt, függött attól, hogy milyen kérdések kerültek napirendre. Tehát a tanácskozások változó összetétele nem tekinthető az osztály munkatársai közötti fluktuáció egyszerű megnyilvánulásaként.

22. Említi Trockij fellépését az SZKP politikája ellen, „megkérdőjelezve az SZKP és a KI egész stratégiáját".

Erről szólva meg kell említeni, hogy Trockij tagadva annak lehetőségét, hogy Oroszországban egymagában is felépülhet a szocializmus, *a Lenin által megfogalmazott tételt tagadta meg*. Lenin halála után indította meg ezt az akcióját. Zinovjev átállt Trockij oldalára. De az a kitétel, hogy „a lenini gárda jelentős részével" állt át, nagyon is felülvizsgálatra szorul. Mit jelent ez a jelentős rész? Milyen része maradt meg a lenini talajon?

23. A szerző megállapítása szerint Kunnak Landlerhez írott, 1926. január 2-i levele „nagy konspirációs és politikai könnyelműség volt". Ugyan miért? Az alapvető vitakérdésben Kun is elutasította Trockij és Zinovjev álláspontját. Kivel szemben követett el „konspirációs hibát", s miben nyilvánult meg a „politikai könnyelműség"? Talán abban, hogy el akart jönni a KI apparátusából és teljesen a KMP munkájában kívánt részt venni? Nem érthető. Némi zavart kelt az is, hogy erről az 1926-os ügyről előbb van szó, mint Kun Bélának a KMP munkájában való 1924—1925-ös részvételéről, és arról a jó együttműködésről, amely ebben az időben közte és Landler között kialakult.

A szerző azt is firtatja, vajon miért is akart Kun a KMP berlini vagy bécsi illegális szervéhez jönni, amikor a KI apparátusában dolgozva „sokkal nagyobb lehetőséggel és hatalommal rendelkezett". A szerző számára, úgy látszik, különleges kérdés, hogy Kun hol, mikor, milyen *hatalommal* rendelkezett. És könnyen felruházza őt olyan hatalommal, amellyel *képzelete* szerint Kunnak rendelkeznie kellett. De a szerző képzelete gyakran a helyzet félreismeréséből fakad. Így például a KI osztályvezetőjének jelentős volt a politikai befolyása, viszont a hatalma esetleg csak egészen minimális lehetett. Osztályvezetői tevékenységé-

ben sem volt teljesen önálló, főbb írásait és instrukcióit egyeztetnie kellett hol az Orgbüró többi tagjával, hol a Titkárság tagjaival, hol az osztály „kis kollégiumának" tagjaival.

Mellesleg megjegyzem, hogy Kun e növekvő vágya — távozni a KI apparátusából és csak a KMP vezetésében dolgozni — összefügghetett azzal, hogy szembekerült Zinovjevvel, akivel korábban közelebbi, esetleg félig-meddig baráti viszonyban állt. Ugyanakkor a KMP-ban a korábbi frakcióharcok ebben az időben megszűntek, Kun és Landler között a KMP I. kongresszusa alkalmával és azt követően jó együttműködés alakult ki.

24. A KI VB VII. plénumával kapcsolatban említi, hogy Kun a VB elnökségi ülésén (tehát nem a plénumon) referált a magyar kérdésről. A szerző felveti a kérdést, vajon Kun támogatta-e Zinovjev leváltását, és nem talál rá választ: Kun nem volt a leváltást javaslók között. Azt hiszem, ha Kun nem támogatja ezt a javaslatot, ha ellenzi, akkor aligha választják be pont ezen a plénumon póttagként az Elnökségbe.

25. Szól az 1927-es júliusi bécsi rendőrsortűzről. De ott nemcsak rendőrsortűz volt, hanem *hatalmas tiltakozó munkásmegmozdulás* a szociáldemokrata funkcionáriusokat meggyilkoló fasiszták felmentése miatt.

26. A KI-n belüli 1926—1927-es ügyek tárgyalása után tér vissza a szerző Kunnak a KMP-ben 1924-ben kifejtett tevékenységére. Természetesen így is lehet, de e kronológiai egyenetlenség itt kicsit zavar. Elsősorban azonban arra akarok kitérni, hogy mi a gyökere a korábbi frakcióharcok elmúlásának ebben az időben. Ugyanis nem volna helyes ezt csak annak a következményeként felfognunk, hogy a KI a frakcióharcot elítélte és a frakciózás megszüntetésére adott utasítást. Bekövetkezett a viszonylagos stabilizáció, a közeli forradalmi eseményekre számítani már nem lehetett, s egy hosszabb felkészülés időszakára kellett berendezkedni. Ennek megfelelően kellett kialakítani a párt politikáját és a pártépítés módját is. Ennek során következett be Kunék és Landlerék hatékony és szoros együttműködése. (Azt hiszem, az sem véletlen, hogy a viszonylagos stabilizáció végén újul ki ismét a frakcióharc.)

27. Furcsa a szerzőnek az a megállapítása, mely szerint 1924 nyarán a KMP „hivatalosan — mint a KI elismert szekciója — nem létezett". Milyen alapon állítja ezt? Ugyan mi kellene ahhoz, hogy a szerző a KMP-nek, mint a KI szekciójának a létét „hivatalosan" is elismerje? Ugyanis itt nem a KI „hivatalos" elismerése hiányzik, hanem a szerzőé.

Volt természetesen olyan helyzet, amikor a KMP-nek nincs olyan *központi szerve*, amelyet a KI a párt Központi Bizottságaként vagy egy Ideiglenes Központi Bizottság funkcióját betöltő szervként elismerne. Ez azonban nem azonos a KMP-nek mint *pártnak*, mint a KI szekciójának el nem ismerésével, illetve valamiféle *„félhivatalos"* helyzetűvé válásával.

28. Említi a baloldali ellenzék megerősödését 1924-ben a szociáldemokrata pártban. Külön ki kellene emelni a baloldali ellenzék megerősödését a *szakszervezetekben* is.

29. Említi, hogy a Peyerék által kötött paktum ügyében az MSZDP-re a II. Internacionálé részéről „erős nyomás" nehezedett. Meg kell mondani, hogy ennek nem a II. Internacionálé a kezdeményezője, hanem a baloldali ellenzékiség miatt a szocdem. pártból kizártak s az MSZMP megalakításában részt vettek fordultak, mégpedig a KMP ösztönzésére, a II. Internacionáléhoz, hogy tegyen igazságot a paktum ügyében keletkezett vitában, és ítélje el a paktumot és a kizárásokat. E lépés támogatásához sikerült akkor megnyerni a bécsi *Világosság*-csoportnak, azaz Kunfiéknak a közreműködését is, akik szintén bírálták Peyeréket a paktum miatt. Ezekre a momentumokra legalább jegyzetben utalni kellene, különben az MSZMP ügyeit nem ismerők számára a dolog nem érthető.

30. A szerző idézi Kun cikkéből, hogy a rendszer „befejezés felé viszi a banktőkével egyesült nagybirtok és nagyipar uralmának teljes és külső formáiban is megnyilatkozó visszaállítását". A szerző szerint e megállapítás „magában foglalja azt a gondolatot, hogy az ellenforradalom első szakasza — a különítmények periódusa —... végső soron a kispolgárság uralmát jelentette". Kun Béla azonban ugyanebben az írásában a kispolgárságról a következőt írja: „Duplán érzi a finánctőke nyomását, mert a forradalom bukása után mint a fehérterror szociális támasztéka abban az illúzióban élt, hogy ő a hatalom birtokosa." E megállapítás tehát azt jelenti, hogy Kun a kispolgárság uralmát illető korábbi felfogást illúzióból fakadónak tekintette.

A különítményekről néhány megjegyzést teszek.

A *különítmények:* a kormányhatalom eszközei, s nem a birtokosai; a kormányhatalmat kézben tartók által időlegesen felhasznált erők; bizonyos ideiglenes privilégiumokkal, valamint a társadalmi ranglétrán való felemelkedés és gazdagodás reményeivel és céljaival. Az uralkodó osztályok táborán belül dúlt hatalmi harc a különítményekre is kiterjedt, de ez nem változtat azon, hogy ezek — különítmények maradtak. Fő patrónusuk a Horthy vezette vezérkar, amely a fő katonai erővel rendelkezett, s amely gondoskodott róla, hogy a különítmények nagy részét felszámolásuk során a fegyveres testületekbe olvasszák be.

A tényleges főhatalommal rendelkezők a különítményeket többek között a Nagyatádi-féle kisgazdapártra gyakorolt nyomásra is felhasználták, előbb a Rubinek-féle Földműves Párttal való kényszerű egyesítésre, majd Horthy kormányzóvá választásának tudomásul vételére, majd pedig az Egységes Pártba való beolvasztásra is. A különítmények letűntek, de a különítményes időkben szervezett *titkos társaságok* megmaradtak és tovább működtek.

Kun idézett cikke tükrözi azt, hogy a Bethlen-kormány keresztülvitte a kulákság erőteljes visszaszorítását az országos politikában,

meghagyva részére jelentősebb teret a megyei és helyi közéletben és hatalmi testületben. Kun utal a különítmények felszámolására, de a titkos társaságok további életére nem fordít kellő figyelmet. Igaz, ezek működése a közvélemény előtt rejtettebb volt.

A konszolidációs folyamatot illetően Kun „a banktőkével egyesült nagybirtok és a nagyipar" hatalmának „külső formáiban is mutatkozó" teljes visszaállításáról szól, és nem használja „a finánctőke győzelme" kifejezést. Kun fogalmazásában viszont úgy tűnik, benne rejlik ama nézete, mely szerint a nagybirtokos és nagytőkés osztály egybefonódása olyan fokú, hogy ennek következtében már egységes uralkodó osztályról kell beszélni. E felfogást később fejti ki világosabban, s ama nézet egyik indoklásául szolgált, mely szerint Magyarországon már csak szocialista forradalom lehetséges, és a földbirtokos osztályt csak a burzsoáziával együtt lehet hatalmától megfosztani és kisajátítani. Vagyis Kun azt az egybefonódást, amely mintegy 200 nagytőkés család és talán 200—300 nagybirtokos (közülük több tucat a vezető arisztokráciához tartozó) család között bekövetkezett, illetve továbbfejlődött, az egész nagytőkés osztály és az egész nagybirtokos osztály egybefonódásának értékelte. Ez nagy tévedés volt és téves következtetésekre vezetett.

Kunnak az a felfogása, hogy a hatalmon levők csak megtűrik Horthyt a kormányzószékben, de „kicsúsztatják a kormányzói kalpag alól", zavaros és rossz. Hasonlóképpen hibás a legitimizmus túlértékelése; a legitimizmus már *döntő vereséget* szenvedett. Ugyancsak túlértékeli Kun a legitimisták agitációjában szerepet kapott „demokrácia"-szólamokat; ezek a vesztes konzervatív erők szólamai, amelyeket politikai befolyásuk megnövelésére véltek felhasználni.

Itt említem meg, hogy a kongresszus elé terjesztett tézisekben helyesebb a fogalmazás: „A nagybirtok és a nagytőke együttes hatalma." Érdekes volna kideríteni, hogy milyen módon vált a tézisek fogalmazása pontosabbá annál, amit Kun a cikkében használ.

31. A szerző Kun fent említett cikkét úgy értékeli, hogy „a korabeli magyar társadalomra vonatkozó jellemzése rendkívül pontos". Szerintem nem tekinthető „rendkívül pontosnak".

A szerző szerint Kun „felfogását" a „nemzetközi kommunista mozgalom ideológiai állapotát" tükrözőnek kell tekinteni. Szerintem e nézetek *Kun* ideológiai állapotát tükrözik, amelyben ő nem állt egyedül, de nem tekinthető az *egész* nemzetközi kommunista mozgalom általános ideológiai állapotának, mely *tarkább képet* mutatott.

32. A szerző úgy véli, hogy Kun szerint „a magyarság önrendelkezési jogáért a szomszéd országok kommunista pártjainak kell harcolniuk". Itt nyilván a szomszéd országok magyar nemzeti kisebbségeinek a jogairól van szó, de akkor így is kell fogalmazni.

33. Trianonnal kapcsolatban a szöveg szerint Kun „nem nyilatkozhatott érdemben olyan kérdésről, amiről a KI-nak nem volt pontosan kidolgozott álláspontja".

A KI-nak volt pontos elvi állásfoglalása: a trianoni békét imperialista rablóbékének nyilvánította, amelyet el kell utasítani. A magyar pártnak kellett ennek alapján saját álláspontját kialakítania azt illetően, hogyan harcoljon Trianon ellen. Ha a KMP álláspontját kialakítja, akkor azt a KI és a szomszéd országok kommunista pártjai elé terjesztheti együttes megvitatásra.

Kunék nehézsége abban volt, hogy a KMP nem léphetett fel azért, hogy például a több politikai joggal rendelkező szlovákiai magyar nemzeti kisebbség a fasiszta Horthy-rendszer uralma alá kerüljön. Amíg a KMP nem jutott el a demokratikus forradalom közvetlen stratégiai irányvételéhez, addig nem juthatott el a demokratikus revízió jelszó kiadásához. Tehát maradt az általános jelszó: Trianont a proletárforradalom fogja felszámolni.

34. A KMP 1925-ben tartott I. kongresszusának a téziseiről a szerző azt állapítja meg, hogy „elvetették a polgári demokráciáért folyó harcot". A valóságban a tézisek azt állapítják meg, hogy a polgári demokratikus jogokért való harc elvetése „élettelen, sematikus felfogása a forradalomnak". Éppen ezért erőszakolt dolog ezt úgy tekinteni, mint „egy lépés visszafelé" 1922-höz viszonyítva. Ez az állítás csak akkor lenne helyénvaló, ha 1922-ben a polgári demokratikus jogok pozitív jellemzésével együtt bekövetkezett volna a szocialista forradalomnak mint közvetlen stratégiai iránynak a feladása és a demokratikus forradalomra való irányvétel. Ez azonban nem történt meg sem 1922-ben, sem 1925-ben.

A téziseknek tehát az a hibája, hogy a demokratikus jogokért és a köztársaságért folyó harc jelszavát, amely *mellett* állást foglalt, csak *taktikai* jelszónak tekintette, és a szocialista foradalomra való közvetlen irányvétel fenntartása mellett maradt.

35. Megállapítja, hogy a KÜB és a hazai vezető szerv között „szükségszerűen megítélésbeli különbségek keletkeznek". Ilyen különbségek *mindkét szerven belül is* keletkezhetnek és keletkeztek is. Ezek egyik esetben sem szükségszerűen negatív jelenségek, hozzájárulhatnak a kérdések behatóbb vitájához és eredményesebb megoldásához.

36. Ismét találkozunk ilyen fogalmazással: „Amíg a KMP létezését hivatalosan nem állították helyre", addig mind a moszkvai, mind a bécsi, mind a berlini emigrációs bizottság beleszólt a KMP ügyeibe.

Ismétlem, nem a KMP „hivatalos" vagy „nem hivatalos" létéről, hanem a KMP *vezető szervének*, ha úgy tetszik, hivatalos vagy nem hivatalos létéről volt szó. Arról tehát, hogy egy-egy ideiglenes *vezető szervet* milyen formában ismernek el, ha elismerik. De egy-egy vezető szerv létét vagy nem létét, elismerését vagy el nem ismerését nem lehet azonosítani *a párt* létével vagy nem létével, a párt elismerésével vagy el nem ismerésével. Az egyes emigrációs bizottságok segítő törekvését pedig esetenként kell megítélni, mikor hasznos s mikor nem; helytelen ezeket *sommásan* elmarasztalni. Rendezni kellett a rendezendőket. Egyébként a szöveg is említ olyan tényeket — így a hazai mozgalom

anyagi támogatását, a kiérkezők segítését —, amelyeket az emigrációs bizottságok korábban is csináltak. A KMP politikájának és taktikájának milyenségébe való beleszólásukat viszont meg kellett szüntetni.

37. Szól a Mendel Irma-ügyről, meg a Weisshaus-ügyről. Emlékezetem szerint akkor az a hír járta, hogy Mendel Irma szeretője volt Weisshausnak és az ő segítségével szerzett különféle kapcsolatokat. Pontosabbakat Szerényi Sándor elvtárstól lehetne megtudni.

38. A köztársaság jelszaváról írja: „A legtöbb kommunista párt azonban úgy ítélte meg országa helyzetét, mint ahol ez a követelés már túlhaladott, mivel a szocialista forradalom, a szovjet köztársaság van napirenden." E megállapítást elnagyoltnak érzem. Talán sorra vette a szerző az összes akkor létező kommunista pártot, hogy melyiknek mi volt e kérdésben az állásfoglalása? Ha sorra vette a pártokat, akkor meg kellett állapítania, hogy ahol polgári demokratikus rendszer volt, mégpedig köztársasági formában, ott természetesen nem vetődött fel a köztársaság jelszava. S vajon Kunék és Landlerék együttesen annak ellenére adták ki ezt a jelszót, hogy azt „nemzetközileg" opportunistának tekintették? (Itt már nincs szó a „nemzetközi kommunista mozgalom ideológiai állapotának" a „tükröződéséről".)

39. Említi a peyerista politikával szembeni elégedetlenséget egyes szakszervezetekben. A *vasasok* körében is nagyfokú elégedetlenség volt, amelyet azonban Hackspacherék, majd Schwarzék a vasmunkás szövetség szakítására használtak fel és vakvágányra vittek — a mozgalom kárára.

Ugyanitt szól arról, hogy az 1926-os választásokon az MSZDP szavazatokat vesztett. Ebben azonban jelentős része volt a Bethlen-kormány választási machinációinak is, amelyeket az mind az MSZDP, mind a liberális, mind pedig a legitimista ellenzék visszaszorítása céljából fokozottabban alkalmazott.

40. Azt írja, hogy Kun Béla Bécsben 1927 februárjában „már levezetett egy pártiskolát", amelyen részt vett többek között Szerényi is. Viszont a február végi lefogások alkalmával Budapesten Szerényit is letartóztatták. Nincs itt valami zavar? Ezt is Szerényitől kellene megkérdezni.

41. Említi az Alpári—Kun ellentétet, s azt is, hogy Alpári tagadta a Horthy-rendszer fasiszta jellegét. Meg kellene jelölni a forrást, amely e megállapítást bizonyítja[6]. Ugyanakkor konkrétan kellene azt is megmondani, hogy Alpári nem értett egyet azzal, hogy a szociáldemokráciát szociálfasizmusnak nyilvánítják.

42. Ezt írja: „Nem könnyű feleletet adni arra a kérdésre, miért írt

[6] A könyvben a szerző megjelölte a forrást, ahol Alpárinak a Horthy-rendszer jellegére vonatkozó itt említett kijelentése található lenne. A megadott iratok között azonban — melyek a Hadtörténelmi Intézetben megtekinthetők — ilyen Alpári állásfoglalás nem található.

Kun Béla egy bántóan lapos, minden emberi érzést nélkülöző nekrológot Landler haláláról."

Nem könnyű megérteni, miért emel a szerző ilyen méltatlan vádat Kunnal szemben. Nincs elragadtatva a nekrológtól, de ez nem alap a méltatlan vádaskodáshoz. Hogyan írhatta volna le Kun Béla „minden emberi érzést nélkülözve" például ezeket: Landler „vezére lett a tömegeknek... nem szavazás emelte tömegvezérré, hanem a tömegharc, amelynek élén járt". Így lett ő „a nem választott munkásvezér a hivatott vezére" az októberi forradalomnak. „Senki nem tett meg nagyobb utat az igazi tömegpolitikához, a bolsevizmushoz való fejlődés terén az emigráció nehéz, jajkeserves, tömegektől távol élés idején, mint Landler Jenő" stb. A szerző utalásai Kun meg nem nevezett (s forrásmegjelölést nélkülöző) leveleire, amelyben Landlerre vonatkozó „sértő, cinikus" megjegyzések találhatók — nem kelti a tárgyilagos megítélés benyomását. Lehet, hogy jogos a megjegyzés, de ez a kurtafurcsa, minden összefüggésből kiragadott odavetés és a nekrológgal kapcsolatos érthetetlen és méltatlan vád együtt becsmérlő jellegű Kunra.

43. Azt állítja, hogy az itthoni illegális munkát Szántó Béla vezette. Én 1928 januárjában Lándor Bélával, májusban Révai Józseffel találkoztam, akik a hazai mozgalom irányítására illegálisan Budapestre jöttek. Ismeretes, hogy Bécsből a KB tagjai közül egy-egy elvtárs általában háromhónapos időszakra jött haza ilyen feladattal. Bizonyos, hogy Szántó Béla is volt itthon (én nem találkoztam vele). Ha ezt említi, meg kellene mondani, hogy mikor és mennyi ideig volt Pesten, és nem szabad úgy beállítani a szerepét, mintha ő lett volna általában az illegális munka itthoni irányítója.

44. Említi Orosz Nándor hazatérését illegális munkára. Azt is meg kellene mondani, mikor volt ő idehaza (én azt hiszem, 1929-ben jött). Ugyanez vonatkozik Müller Ernőre is, mikor jött haza és meddig volt itt?

Külön hangsúlyozni szeretném, hogy a hazai mozgalom itthoni irányítását nem szabad csupán a külföldről hazaérkezetteknek tulajdonítani. Így például 1928-ban már szerepe volt a vezetésben egészen 1932-es letartóztatásáig Fürst Sándornak. (Nekem mint a KIMSZ titkárának Fürst Sándorral volt rendszeres kapcsolatom 1928 áprilisától augusztusban bekövetkezett lefogásomig.) S nemcsak Fürst Sándorról, másokról is szó van. Helytelen dolog az itthoni vezetőket háttérbe szorítani, mert ők nem külföldről jöttek haza és esetleg legálisan éltek.

45. Kun Bélának bécsi lefogásával kapcsolatban szó van az iratokról is, amelyeket ez alkalommal az osztrák rendőrség talált és elkobzott. Erről a szerző olyan beállításban beszél, mintha ott lett volna a KMP teljes irattára, mégpedig évekre visszamenőleg. Nyilván ott volt az, amire Kunnak szüksége volt. A polgári és a szociáldemokrata sajtó igyekezett nagyon kiszínezni és maximálisan eltúlozni, hogy mi mindent ta-

lált a rendőrség, mégpedig azzal a kifejezett céllal, hogy azt felhasználja a kommunista mozgalom iránti bizalmatlanság terjesztésére. Úgy látszik, a szerző a kiszínezett híreknek teljesen hitelt ad. Megállapítja, hogy a rendőrség a Bécsben talált iratok alapján „megismerhette a párt egész felső és középfunkcionárius gárdáját". Mintha a valóban ott talált jelentésekben szereplő nevek mind legális nevek lettek volna és nem illegális nevek, amiket a mozgalomban használtak, időnként váltogatva, és mintha eme illegális nevek azonnal teljes tájékoztatást adtak volna a rendőrségnek. A szerző beállítása is olyan, hogy Kun lefogása után a rendőrség mindent tud, úgy játszik a KMP-vel, mint macska az egérrel, addig engedi tevékenykedni a kommunistákat, ameddig akarja, akkor fogja le őket, amikor akarja, beosztva, hogy jusson későbbre is. Ilyen dicsekvő megnyilatkozásokat Heténylék persze tettek és Peyerék meg mások is azokat messzemenően felhasználták a KMP elleni propagandára. Ez azonban nem volt egyéb, mint egy gyalázatos hangulatkeltés. A szerző bizonyos valós elemeket az *abszurdumig eltúloz*, és így jut el ő is ennek a hangulatkeltésnek a talajára. Jó csemegét szállíthat ezzel mindazoknak, akik a KMP forradalmi múltját igyekeztek és igyekeznek beszennyezni és igazolni a renegátokat, a likvidátorokat, a különböző pártellenes frakciókat.

Valóban nagyon jó lenne megtudni pontosan, hogy mit találtak Kun lefogásakor, s azok között mi az, ami közvetlen nyomot adott a rendőrségnek és mi belőle a mese és antikommunista hangulatkeltés.[7]

46. Ugyanitt szó van bizonyos instrukciókról „az MSZDP és a szakszervezetek bomlasztásáról".

Az MSZDP bomlasztására való törekvés lényege az *MSZDP bal-*

[7] Észrevételem megírása után, a könyv megjelenését követően átnéztem a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv NPA 290. őrzési egységének iratait. Ezek között található a bécsi rendőrség 1928. május 10-i előzetes és 1928. május 31-i összesítő jelentése arról, hogy milyen iratok kerültek a kezükbe Kun Béla lefogásakor. Az összesítő jelentés szerint Kun és társai „széles körű levelezést folytattak az Ausztrián kívül élő magyar emigránsokkal". Melléklik e levelek másolatát; ezek mindenekelőtt az Alpárival való vitáról szólnak. Ezeken kívül találtak „számos információt a moszkvai Kommunista Internacionálétól különböző országok politikai és gazdasági helyzetéről". E hosszabb információn kívül a jelentésekhez melléklik továbbá a következő írások másolatát: 1) Egy *szovjet szakszervezeti instrukciót 1924-ből*, a külföldi szovjet képviseleteken és vállalatokban végzendő szakszervezeti munkáról. (Ezt Lippay Zoltánnál találták, akit Kunnal együtt szintén lefogtak); 2) *Konspirációs tapasztalatok* (rövid írás); 3) Instrukció-tervezet az illegális nyomdák létesítésére; 4) *Vélemények az illegális munkáról;* 5) A Tanácsköztársaság *létrejöttének 9. évfordulójára;* 6) A KMP KB-jának *rövid levele az EKKI-hez Moszkvába*, melyben három elvtárs — Karikás, Pápai és Bihari — magyar pártmunkára küldését kéri; 7) A KMP KB-jának *statutuma* (rövid ügyrendi terv); 8) *A föld alatt* — írás az illegális munkáról. (Megtalálhatók a jelzett iratcsomó 620—850. lapjai között.)

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Kun Béla bécsi letartóztatása alkalmával lefoglalt iratok részletes betekintést nyújtanak az Alpárival folyt emigráción belüli vitáról, de nem szolgáltatnak alapot annak feltételezésére, hogy a KMP itthoni munkájára vonatkozó konspiratív jellegű iratok valamiféle halmazata, a KMP „irattára" került volna a bécsi rendőrség kezébe.

oldali ellenzékének a szervezése volt. Ez akkor nem párosult az MSZDP részére való toborzással. Viszont a baloldali ellenzék szervezése a *szakszervezetekben* ekkor általában párosult a szakszervezetek *erősítésére* való törekvéssel. Később, főleg 1929-től vált általánossá az illegális vörös szakszervezetek alakítására való meddő irányvétel.

47. Kun bécsi lefogását tárgyalva a szerző igyekszik megvilágítani a konspirációs hibákat. Ennek során megállapítja, hogy korábban „nem volt szabályos, gépírónővel, iratrendezőkkel, telefonnal felszerelt iroda", mert elég jó volt a konspiráció, de azután bekövetkezett az éberség tompulása, ami elvezetett egy ilyen iroda létesítéséhez is. Erről az „irodáról", amelyben a bérlőn és a gépírónőn kívül összesen ketten voltak, olyan hangon beszél, mintha legalábbis tucatnyi alkalmazottat foglalkoztató irodáról lenne szó. Ez komolytalan dolog. Inkább azt kellene megvizsgálni, vajon ezt a Kun által használt helyiséget felhasználták-e összejövetelek, megbeszélések céljára is. Hol tartották és hogyan szervezték meg a megbeszéléseket, találkozókat? Ez komolyabb kérdés, mint hogy van-e telefon és gépírónő, aki vállalja ezt a pártmunkát.

VII. fejezet

Az utolsó fejezetben is először az egyes részletekre vonatkozó észrevételeimet teszem meg, az oldalak sorrendjében, majd a könyv egészére vonatkozó néhány észrevétellel befejezem megjegyzéseimet.

1. Megállapítja, hogy a KI VI. kongresszusa „a nemzetközi kommunista mozgalom időleges visszaesésének időszakában ülésezett". Helyesebb lenne így fogalmazni: a kommunista pártok tömegbefolyásának időleges csökkenése idején ülésezett. A tömegbefolyás időleges csökkenése mellett is lehetséges az eszmei felkészülés növekedése, a szervezetek bizonyos stabilizálódása, a pártokhoz korábban hozzácsapódott, ingatag elemektől való megszabadulás stb.

2. A kommunista pártok tömegbefolyásának csökkenését összefüggésbe hozza a kapitalizmus viszonylagos stabilizációjával. Ez feltétlenül helyes. Ehhez hozzáfűzi: „Az egyes kommunista pártokban mutatkozó válságjelenségek is ebből adódtak." Vajon ebben az időben a kommunista pártokban csak válságjelek adódtak? Csak a válságjeleket érdemes megemlíteni? Hadd utaljak arra, hogy ugyanebben a periódusban alakultak új kommunista pártok, s jelentősen megerősödtek egyes gyarmati országokban, nagy lökést adva az ottani forradalmi mozgalmaknak.

3. Említi, hogy a KI Programjának elfogadása mellett a VI. kongresszus „dolgozta ki a gyarmatok forradalmi mozgalmához való viszony kérdéseit". Már a Komintern II. kongresszusa elfogadta — Lenin referátuma alapján — a KI irányelveit a *nemzeti és gyarmati kérdésben.* A VI. kongresszus egy *újabb* okmányt fogadott el e kérdésben,

különös tekintettel a gyarmati forradalmi mozgalmakban bekövetkezett nagy fellendülésre.

4. A „Komintern története" című munkából idézi a bíráló passzust a VI. kongresszusról. Az idézett értékelés helytálló. A szociáldemokrácia balszárnyának értékelése, amelyet e pártok „legveszélyesebb frakciójaként" jellemez, még abból az időből származik, amikor a szocialista forradalomért való közvetlen harc volt napirenden, s a centristák „baloldali" frazeológiájuk segítségével vonták a maguk befolyása alá a nyíltan jobboldali vezetőkkel szemben elégedetlen, azokból kiábrándult tömegeket, megtartva őket a szociáldemokrácia befolyása alatt. Ekkor vált igen élessé a centrizmus elítélése és a harc ellene. A viszonylagos stabilizáció idején azonban, amikor a hatalomért folyó közvetlen harc lekerült a napirendről, s a mindennapi részletkövetelésekért való fellépések kerültek előtérbe, objektíve megnövekedett a centristákkal való *együttműködés* lehetősége, objektíve lehetővé téve a politikai nyomás erősítését a szociáldemokrata pártok központi szerveire a proletár együttműködés érdekében a tőke és a burzsoá reakció elleni részletharcokban.

A szociáldemokrata pártok az 1920-as évek első felében is visszautasították a részletharcokban való együttműködést a kommunista pártokkal, nem akarták ilyen együttműködéssel gyöngíteni az antikommunista propagandát és nehezíteni a liberális pártokkal való egyezkedéseiket. E visszautasítás reakciójaként született meg a „csak alulról való egységfront" taktika, ami valójában az alulról való egységfrontot is gátolta, szűkítette. E taktika hibás voltát súlyosbította a centrizmussal szembeni korábbi taktika folytatása.

Úgy vélem, nem elegendő a kommunista pártok által követett irányvonal hibás voltát megállapítani, hanem utalni kellene a hiba többrétű eredőjére és a lényegre is. Erre azért is szükség lenne, hogy ne keltsünk hamis benyomást a szociáldemokráciáról, s annak centrista szárnyáról sem, minden bajt és a fő felelősséget a tőkés rendszer ellen ténylegesen küzdő kommunista pártokra hárítva. „A Komintern története" című munka értékelésének *egyoldalú* idézése csak ezt a helytelen benyomást erősítheti.

5. Említi Kun beválasztását nemcsak a KI Végrehajtó Bizottságába, hanem a VB Elnökségébe is. Egyetértek azzal a megállapítással, hogy az ő beválasztása nem egyszerűen a KMP-nek szólt, de úgy vélem, a Magyar Tanácsköztársaság iránti tisztelet feltétlenül szerepet játszott benne. Tehát annak a méltatása, hogy ő állt a Tanácsköztársaság élén, s annak a hatása is, hogy éppen akkor szabadult az osztrák börtönből. Személyében olyan férfi érkezett ismét a Komintern VI. kongresszusára, aki minden veszélyt vállalva került az osztrák börtönbe és akit a nemzetközi szolidaritás ereje szabadított ki.

Az egyéb magyarázatokat erőszakoltnak érzem. Ezek figyelmen kívül hagyják, hogy Kunt a VII. plénumon már az Elnökség póttagjává

választották. Ez már előre vetette annak a valószínűségét, hogy a kongresszuson az elnökség rendes tagja lesz.

Itt említem meg a fejezethez fűzött 3-as számú jegyzettel kapcsolatban, hogy az *Elnökség* nem volt egy mindennapi operatív szerv. A mindennapi operatív munkát a Titkárság, az Orgkomité és a többi szervek végezték.

6. Ismét szó esik a korábban már elnagyolt „bécsi levéltár" lebukásáról, s a szerző a KI „nagyvonalúságának" tudja be, hogy Kunt ezért nem vonták felelősségre. A KI ama döntését illetően, hogy Kun többé ne utazzon külföldre, a szerző a bécsi konspirációs hibákra és a „levéltárra" vezeti vissza. Teljesen figyelmen kívül hagy olyan „apróságokat", hogy Kunnak nem ez volt az egyetlen külföldi útja; ez volt az egyetlen eset, amikor illegalitásban tartózkodva lebukott. De az ő lebukása olyan *politikai eseménnyé* vált, amelynek megismétlődését érthetően el kívánták kerülni. A szerző viszont pont ezt az „apróságot" hagyja teljesen figyelmen kívül. Megjegyzem még, hogy a kiutazási tilalom nemcsak a KMP ügyeiben való kiutazásra vonatkozott, hanem *mindenféle* kiutazásra.

Ugyanezen az oldalon egy apróság: Kun Moszkvába érkezése „szerencsés hazatérés"-nek van jellemezve. Ez nem rossz, de én inkább „szerencsés visszatérés"-t írnék, tudva, hogy Kun Magyarországra szeretett volna „szerencsésen hazatérni".

7. Az 1928-ban kiújult frakcióharcokkal kapcsolatban írja, hogy a *hazai mozgalom* „a frakciózásnak nem alanya, hanem tárgya volt". Furcsa ez a fogalmazás: „alanyok" a frakciózók, „tárgya" — a hazai mozgalom. Rossz kifejezése annak a helyesen jelzett ténynek, hogy az emigrációs frakciózásról az itthoni mozgalom résztvevői alig tudtak valamit, illetve többségük semmit sem tudott. Mellesleg, ami a frakciózás „tárgyát" illeti, azt hiszem, az sokkal inkább volt található *az emigrációs területeken*, mint idehaza. A felújult frakcióharcok egyik „tárgya" Szántó Béla téziseiben testesült meg, s nem a hazai mozgalomban. A zavaró képletes kifejezés egyszerű mellőzését ajánlom, aligha van szükség rá.

8. Robert (Szántó Béla) téziseit ismertetve megállapítja: „A kommunista párt — szerinte — gyakorlatilag nem létezik... A szakszervezeti ellenzék csak a cipészeknél és a szabóknál fejt ki érdemi munkát." Ezekhez a szerző megjegyzi: „A tézisek nagyjában-egészében helyesen jellemezték a magyarországi munkásmozgalom való helyzetét."

A szerző túl könnyen ad hitelt a negatív megállapításoknak, így Robert téziseinek is (úgy tűnik, általában megbízhatóbbnak tekinti a negatívumokat, mint a pozitívumokat). Gyakori jelenség volt, hogy a kint élő elvtársak alábecsülték a párt itthoni helyzetét, különösen nagy nehézségek idején. Ez bizonyos mértékben érthető, és szinte elkerülhetetlen volt. Amiről nincs információjuk, az számukra nem létezik, ezt nem pótolhatják a képzelettel. Ha megszakad a kapcsolat valamelyik szervezettel, s munkájáról semmi hír, bár csendesen működik,

léte kikerül a kintiek látóhatárából. Ez a helyzet Robert téziseivel is, hangulati túlzással kiegészítve. Az sem igaz, hogy a szakszervezeti ellenzék csak a cipészeknél és szabóknál végzett érdemi munkát; folyt másutt is érdemi munka, bár csendesen. Nem lehetett mindig látványos fellépéseket, akciókat szervezni, s ha voltak is kisebb helyi akciók, ezek híre gyakran szűk körű maradt.

Mikor én 1933 tavaszán a Lenin-iskoláról illegálisan hazajöttem, kellemesen meglepődtem azon, hogy mennyivel több működő pártcsoport van, mint amit Moszkvában sejthettünk. Pedig sok információt kaptunk az itthoni helyzetről. Legtöbbet persze a lebukásokról. Ezek hírei nagyon is leszűkítették feltételezésünket arról, hogy milyen működő erők maradtak. Azt hiszem, hogy Robert téziseiben a hazai mozgalom borúlátó megítélésében egyrészt ilyen elemeknek is szerepük lehetett, másrészt annak a hajlamnak is, hogy a csendesen végzett munkát lebecsülte, mert ez kintről alig-alig érzékelhető.

Robert tézisei, úgy látom, az MSZDP gyöngülését is eltúlozzák. Az MSZMP viszont ebben az időben valóban alig tudott létezni, gyakorlatilag nem működött.

9. A VI. kongresszus téziseiről megállapítja, hogy ellentmondottak — Robert téziseinek. Furcsa dolog a *magyarországi* helyzetről szóló Robert-téziseket a *világhelyzetről* szóló Komintern-tézisekkel szembesíteni. Egyébként ez utóbbiak megítélésében nem szabad csak az európai helyzetet nézni, és nemcsak azokat az országokat kell látni, ahol stagnálás vagy gyöngülés van, hanem azokat is észre kell venni, ahol előrehaladás tapasztalható.

Nem szabad továbbá *a helyzet megítélésében* keletkező véleményeltérést teljesen összekeverni a követendő *politikai irányvonal* kérdésében keletkező nézeteltérésekkel. Azonos helyzetmegítélésből is lehet eltérő következtetéseket levonni a követendő politikára, s a mozgalmi helyzet állapota körüli viták esetében is lehet azonos politikát ajánlani a tennivalókat illetően. Természetesen eltérések keletkezhetnek mind a két vonatkozásban, s *gyakori*, hogy az *egyik vonzza a másikat*. Mégsem lehet a magyarországi helyzet megítélésében világossá tenni a nézeteltéréseket azzal, hogy Robert értékelése eltér — a Komintern világhelyzeti értékelésétől. (S melyiktől? az 1928. januári Robert-féle tézisek időben fél évvel megelőzik a VI. kongresszust. S a hazai mozgalom helyzetéről Robertnak 1928 nyarán is hasonló volt a véleménye, mint januárjában?)

Révai miben marasztalta el Robert téziseit? A szerző hangulatkeltő utalásai ezt nem világítják meg. Hangulatkeltés nem helyettesíti a konkrét ismertetést. Konkrétan mivel indokolta Révai, hogy Robert „jobboldali elhajló"? Ő nem mellőzhette a *hazai* mozgalomra vonatkozó saját álláspontjának kifejtését.

S indokolt-e Orosz Nándorról és Müllerről azt írni, hogy ők csak holmi taktikai kényszerből szavaztak frakciótársuk, Szántó Béla (Robert) ellen? Miért vonja a szerző kétségbe, hogy ők ténylegesen

helytelenítették Robert álláspontját? Hazajönni illegális munkára mertek, számolva ennek minden veszélyével, de a KÛB vitájában nem mertek a tényleges nézetüknek hangot adni? Miféle alapon fest róluk a szerző ilyen képet? Nagyon is indokolt elmarasztalóan szólni arról, hogy elvi és politikai nézeteltérések vitájában ismét belekeveredjenek frakciós szenvedélyek, de azt mégsem a vita olyan karikatúraszerű ábrázolása oldja meg, melyben eltűnik az elvi ellentétek lényege.

10. Kunnak Orosz Nándorhoz írt leveléből vett idézet érdekes és jellemző momentum. Picit azt is mutatja, hogy a felújult frakciós csoportosulás ellenére az állásfoglalások sem a Robert-tézisek megítélésében, sem a Blum-tézisek megítélésében nem aszerint alakultak, hogy ki melyik frakciós csoporthoz tartozik. Ez arra figyelmeztet, hogy nem szabad a szemléleti különbségeket mindenáron frakciós korlátok közé szorítani.

11. Megállapítja: „Ekkorra már a frakcióharc keresztül-kasul átjárta a pártot. Híre eljutott Magyarországra, tudomást szereztek róla az otthoni középkáderek, mind pedig a rendőrség politikai osztálya. Kiterjedt a pártélet összes kérdéseire..."

Ha a frakcióharc „keresztül-kasul átjárta a pártot" és „kiterjedt a pártélet összes kérdéseire" — ez azt jelentené, hogy a hazai pártcsoportokban is frakcióharc dúlt a pártélet „összes kérdéseiben", ez pedig egy abszurd állítás, a negatívumok végletekig való eltúlzásának ismételt megnyilvánulása. A megállapításból annyi helytálló, hogy a kiújult frakcióharcról tudomást szereztek az „otthoni középkáderek", illetve pontosabban ezeknek nagy része, elsősorban Budapesten. De ez a „tudomásszerzés" nem azonos a frakcióharc általánossá tételével a hazai pártmozgalomban. A KB-n belül keletkezett elvi nézeteltérés és a frakcióharc kiújulásának híre gondot okozott és nyugtalanságot keltett a hazai káderek körében, és talajt teremtett a tiltakozásra és egy tiltakozó csoport fellépésére Szerényi Sándor vezetésével. Szerényiék a KI közbelépésétől várták a dolgok rendezését — ehhez Guszevék részéről biztatást is kaptak.

Ami pedig azt illeti, hogy a frakcióharc kiújulásáról a rendőrség is tudomást szerzett, ez természetesen igaz, de nem annak a bizonyítéka, hogy a frakcióharc „keresztül-kasul" átjárta a pártot. Ez igaz volt akkor is, amikor az itthoniaknak semmi hírük nem volt a kinti frakcióharcokról.

Helyesen, reálisan fogalmaz a szerző ebben a megállapításában: „már eljutott — legalábbis a hazai felső pártkörökig — a kinti frakcióharcok híre és érthető ellenszenvet váltott ki". Ők „nem értek rá frakciózással foglalkozni". Tehát nincs szó arról, hogy a frakcióharc „keresztül-kasul átjárta a pártot".

12. A KB nevében a hazai munka közvetlen irányításával megbízott, illegálisan hazaküldött elvtársakról megállapítja, hogy „az egész Központi Bizottság nevében" intézkedtek otthon, „bár formálisan ehhez nem volt joga". Akit a KB nevében, annak megbízottjaként haza-

küldtek az itthoni munka irányítására, annak volt intézkedési joga és kötelezettsége. Ilyen megbízás adására a KÜB-nek joga és kötelessége is volt. Ilyen megbízás kezdeményezője lehetett Kun is, más is; ezt általában egymással megtárgyalták. A KB megbízottjának itthoni munkájában az itthon felvetődő gyakorlati feladatok irányítása a döntő, azok a feladatok, amelyek — úgy látom, kívül esnek a szerző érdeklődési és látókörén, amely túlságosan is *a frakciós ellentétekre koncentrálódik és korlátozódik. S ezenkívül a lebukásokra.*

13. Szó van arról, hogy Kun 1929 nyarán „kieszközölte", hogy a moszkvai magyar klub új, Kun-ellenes beállítottságú vezetőségének tagjait és a választás előkészítőit letartóztassák. Erről szólva nem elég azt említeni, hogy Kun ezt „kieszközölte". Ha nincs is szó arról, hogy kik azok, akiknek megválasztását elutasították, meg kellene mondani, mi volt Kun konkrét politikai vádja a meg nem nevezett személyek ellen. Volt-e valóban a trockista szervezkedésnek valamilyen begyűrűzése a moszkvai magyar emigráció soraiban? Ha igen, ez a kérdéshez hozzátartozik, anélkül, hogy Kunt mentené. Óvakodnék attól, hogy a moszkvai klubon belüli csoportosulásokat csak kunisták és landleristák közti frakcióharcnak tekintsük. Ezt egyébként, azt hiszem, Berei elvtárs nyilván pontosabban megvilágíthatja.

A lefogottak szabadon engedésével kapcsolatban nem sietnék rögtön az 1937-es lefogásokra utalni, éppen elég lehetőség lesz erre később is.

14. Említi a KMP vezetése ügyének vitáját a Komintern speciális bizottságában. A szerző szerint Manuilszkij, a bizottság elnöke „nem vállalkozott a döntőbíró szerepére a frakcióharcok kérdésében, hanem egyszerűen napirendre tért felettük". Manuilszkijnek nem is volt feladata, hogy „döntőbíró" legyen — ez a beállítás helytelen. A fontos viszont az, hogy az ellentéteket képező fő *elvi és politikai kérdésekben* kifejtett-e valamilyen véleményt. Egyébként ha Kunt „elmarasztalták amiatt, hogy külön levelezést folytatott a KÜB két tagjával, de megvédték a »megbékélő« és a »jobboldali« vádakkal szemben", úgy a frakciózás kérdésében is *volt* álláspontjuk. A fő elvi és politikai kérdésekben az állásfoglalás-tervezet elkészítésére pedig külön bizottságot küldtek ki, amely a Nyílt levél szövegét elkészítette. (Kun, Révai, Szerényi.) Ismétlem tehát: nem világos, hogy a szerző milyen „döntőbírói" állásfoglalást hiányol Manuilszkijtől? Függetlenül attól, hogy ezt esetleg helyeslő és nem hiányoló szándékkal jegyzi meg.

A magyar pártmunkától eltiltottak között említi itt Gerő Ernőt is. Ennek nincs semmi előzménye. Hogy kerül ő ide?

15. Megállapítja: „a KMP által rajzolt kép oly tragikusan távol esett a magyar valóságtól és téves következtetésekre vezetett".

A szerző adós marad annak a megvilágításával, hogy a „KMP által rajzolt kép" miben, mennyiben esett „oly tragikusan távol" a magyar valóságtól. Én úgy látom, hogy a *KMP-ről a szerző által rajzolt kép esik gyakran eléggé távol a valóságtól.* Pontosabban: az általa rajzolt képben nagyon keveredtek helyes és kifejezetten nagyon helyes, vala-

mint téves és néha egészen abszurd megállapítások. Egyébként az általános helyzet téves megítélése mellett is lehetséges viszonylag reálisabb gyakorlati politikát csinálni, másrészt a pontosabb általános helyzetmegítélés nem jelent föltétlen biztosítékot a szektás, vagy a jobboldali politika veszélyével, irreális elgondolásokkal szemben. A helyzetmegítélés természetesen kihat a gyakorlati politikára, a kettő összefügg, de nem abszolutizált módon. Számos kérdésben a KMP állásfoglalásai helyesebbek voltak minden más állásfoglalásnál, s tévedései általában egyes létező elemek eltúlzásából, abszolutizálásából keletkeztek. Erre egyes mai szerzők is hajlamosak, s Borsányi elvtárs tévedései is többnyire ilyen jellegűek.

16. Ugyanitt szó van a KMP II. kongresszusának előkészületeiről, így az illegális kerületi konferenciákról, amelyeken kongresszusi küldötteket választottak, de úgy, hogy „a választók nem ismerik a küldött valódi nevét, sokszor a küldött személyesen sincs jelen".

Az illegális konferenciának nem fogyatékossága, hanem *erénye*, ha a résztvevők a megválasztott küldött legális nevét nem ismerik, csak a párt-nevét, amelyet használ, esetleg a szakmáját és a tevékenységi területét, s a fellépését, a kérdésekben való állásfoglalását. A valóságban azonban a résztvevők jelentős része személyesen ismerte legálisan is a küldöttek kisebb-nagyobb részét. De hányan lehettek azok a „sokak", akiket távollétükben választottak meg? Ha ezt a szerző konkrétan megvizsgálja, akkor azt hiszem, hogy a „sokak" helyett inkább az „egyesek" megjelölést használná, s azt hiszem, többnyire olyanok lehettek, akiknek a tevékenysége a pártban valamilyen formában ismert volt.

17. A szerző elmarasztalja Kunt azért, mert a KI-hoz küldött beadványában „nem mondta ki, hogy a Kommunista Internacionálé csakúgy, mint a Kommunisták Magyarországi Pártja, helytelenül értékeli a világ forradalmi mozgalmának *egész perspektíváját:* túlbecsüli a forradalom erőit, lebecsüli a kapitalizmus belső tartalékait, tévesen ítéli meg mind a fasizmust, mind a szociáldemokráciát".

Valóban túlbecsülte a KI a világ forradalmi mozgalmának *„egész perspektíváját"?* Mindenki mással szemben előre jelezte, hogy a viszonylagos stabilizáció véget ér. S mint ismeretes, 1929—1933-ban olyan mély gazdasági válságot élt át a tőkés világ, amelyre még nem volt példa. Bekövetkezett a nagy osztályösszeütközések új szakasza, s kiéleződtek a kapitalizmus összes ellentmondásai.

Az objektív helyzet megérlelte a forradalmi mozgalmak nagy előretörésének, s új győzelmeknek a lehetőségét, a lehetőségek azonban — nem váltak valóra. Adódik tehát egy új lehetőség — kétségbe vonni és tagadni az objektív helyzet adta forradalmi lehetőségeket, úgy vélve, hogy ami nem vált valóra, az csak vélt lehetőség volt. Így jár el szerintem a szerző is, ismételten.

Az objektív helyzetből fakadó lehetőségek valóra váltásának egyik döntő feltétele az, hogy a forradalmi élcsapat a konkrét helyzetnek

megfelelő politikai irányvonalat kövessen, megfelelő taktikával. A forradalmi pártok, a nemzetközi munkásmozgalom és a nép, elsősorban az európai népek nagy tragédiája volt, hogy a világválság éveiben megnövekedett hitlerista veszéllyel szemben nem jött létre a munkásság általános antifasiszta egységfrontja, hogy a szociáldemokrata pártok a kommunistákkal való összefogás helyett a liberális és konzervatív burzsoá erőkkel való szövetségben látták a fasizmus visszaszorításának a biztosabb lehetőségét, s a kommunista pártok szektás politikája megkönnyítette a szociáldemokrata pártoknak, hogy a kommunista pártokkal való közös akciókat még részletkérdésekben is visszautasítsák. A KPD nagy késéssel módosított politikai irányvonalán (1932-ben együttes fellépést javasolva a puccsszerűen eltávolított poroszországi szociáldemokrata kormányzat védelmére), az SZDP viszont továbbra is elutasította az együttműködést. A kommunista pártok szektás politikája, amelyet a szocdempártokkal szemben a „szociálfasizmus" jelszó fémjelzett — s amelyhez az 1929. május 1-i szociáldemokrata Zörgibel-sortűz és több más esemény újabb és újabb tápot adott — nem lehetett alkalmas arra, hogy a szociáldemokrata pártokat rászorítsa az akcióegység elfogadására.

A Komintern és az egyes kommunista pártok szektás politikájának egyik gyökere annak fel nem ismerése, hogy az európai fasizmus veszélyének általános megnövekedése miatt háttérbe kellett volna tolni a szocialista forradalom közvetlen stratégiai célját, mert csak a fasiszta veszély legyőzése és a meglevő fasiszta kormányzatok megdöntése és a demokratikus néphatalom teremtése nyithatja meg az utat a későbbi szocialista átalakuláshoz, a szocialista forradalomhoz. A fasizmus elleni harc egybekapcsolása a kapitalizmus *egyidejű* megdöntésével meggátolta az antifasiszta együttműködést azokkal az antifasiszta erőkkel és irányzatokkal, így a szociáldemokrata pártokkal, amelyek a tőkés rendszer védelmének talaján álltak és arról letérni a tőkés rendszer nagy válsága ellenére sem voltak hajlandók. Az utóbbiak a fasizmus előtt hátráló, vele egyezkedő és számára utat nyitó liberális és konzervatív erőkkel, Hindenburgékkal való összefogásban reménykedtek, s e reményükhöz ragaszkodtak a teljes csődig.

A hiba nem a forradalmi mozgalom *„egész perspektívájának"* túlbecsüléséből fakadt. A *kommunisták hibája* is, és a *szociáldemokraták hibája* is abból fakadt, hogy nem a helyzetnek megfelelő politikát követtek. Ez volt a döntő oka, hogy 1934 előtt országos antifasiszta munkásegység nem jött létre, és nem jött létre a szélesebb körű antifasiszta összefogás, s a hitlerista veszélyt nem sikerült legyőzni. Mindezek következtében a rendkívül mély válság által teremtett objektív lehetőségeket a nagy osztályösszeütközések ellenére nem sikerült a forradalmi erők előretörése és új győzelmei számára hasznosítani, s ezért a népeknek nagy árat kellett fizetniük.

18. Említi, hogy Hetényiék tudtak a kongresszusi előkészületekről, miután ügynöküket sikerült úgy beépíteniük, hogy erről pontos érte-

sülést kapjanak. A szerző úgy véli, hogy Heténvieék a kongresszus megrendezése elé „nem gördítettek akadályt", mert „hosszú távon akarták értékesíteni mindazt, amit ügynökük megtud".

Ez majdnem úgy hangzik, mintha a kongresszus megtartása Heténvieék hozzájárulásától függött volna, s kapcsolódik a rendőrség mindenhatóságát, a KMP-vel való „macska-egér" játékát hangoztató, fentebb már említett torz, a KMP ellenségei által terjesztett beállításhoz. Heténvieék számára beépített ügynökük révén annak a lehetősége adódott, hogy a kongresszusról és résztvevőiről pontosabb információt szerezzenek, s ezeket felhasználják éppenséggel nem csupán „hosszú távon". A szerző viszont azt sugallja, hogy amit a rendőrség nem tudott „hasznosítani" közvetlenül, abban csupán annak volt szerepe, hogy „hosszabb távra" is tartalékolt valamit. Mintha olyan elképzelése lenne, hogy ha a rendőrség megtudja egy kommunistának az illegális nevét és esetleg személyleírását, akkor az illető már a kezében is van, és akkor fogja le, amikor akarja.

19. Megállapítja, hogy a KMP II. kongresszusán a „magyar kommunista mozgalom színe-java, legkiemelkedőbb harcosai gyűltek össze". Nem szabad mindazokat kirekeszteni a „színe-javából", akik nem voltak jelen a kongresszuson. Legalábbis azt kellene mondani, hogy a párt „színe-java"-hoz tartozók voltak jelen. Viszont *a kongresszus „színe-java" terhelve volt a vezető frakciósok „színe-javának" egy részével.*

20. Kun kongresszusi referátumát a szerző jól taglalja, és helyesen értékeli. Hasonló tárgyilagos ismertetés és értékelés kellene más esetekben is.

21. Madzsarról a szerző zárójelben megjegyzi, hogy Kunnak „két év múlva lehetősége nyílott megismerkedni vele, amikor a rendőrség üldözése elől a Szovjetunióba menekült". Itt nyilván időbeni tévedés van, vagy gépelési elírás. Madzsar 1934-ben még itthon dolgozik, kapcsolatunk volt vele, s azt hiszem, 1935-ben utazott ki. Tehát nem kettő, hanem négy évvel a II. kongresszus után.

22. Barnáról azt írja, hogy ellenszenvvel viseltetett Kunnal szemben, ami feltétlenül igaz. A szerző szerint azért, mert „nyomasztotta őt tekintélye, befolyása, az övével össze nem mérhető tudása..." Ezt a magyarázatot erőszakoltnak érzem. Barna maga is hajlamos volt a fölényeskedésre, s magabiztosságát — amit a szerző helyesen említ — aligha tudta nyomasztani bárkinek a tekintélye. Kérdésesnek tűnik, hogy Kunhoz való rossz viszonya a Kominternben végzett munkájának egész időszakára vonatkozóan állapítható-e meg, avagy 1931-re, amikor a *„nyílt sisakos" politika vadhajtásai* miatt a Sas—Barna vezetés politikája került a kritika központjába, s ebben Kun Béláé volt a vezető szerep. Ismétlem, ez előttem kérdésként vetődik fel, Szerényi, Rostás István, vagy Lovas (Leipnik) Márton tudhat erről információt adni.

23. Megállapítja: „1930 — a magyar kommunista mozgalom fekete

éve ... Amikor a rendőrség hatszor (!) egymás után tartóztatja le" a vezető szervek tagjait és felfedi „az újra és újra létrehozott nyomdát". Az 1930-as esztendő valóban a konspirációs válság elmélyülésének az időszaka, amely a pártba befurakodott provokátorok tevékenységének és a „nyílt sisakos politika" már említett vadhajtásainak együttes következménye. De *csak ezt* látni, s teljesen figyelmen kívül hagyni a munkanélküli mozgalom fejlődését, s a párt jelentős szerepét az 1930. szeptember 1-i forradalom jellegűvé vált tömegtüntetésben — hogy egyebeket ne említsek —, mindez a rendkívüli egyoldalúság ismételt és eléggé durva megnyilvánulása.

Azt még megértem, hogy a szerzőt nem gondolkodtatja el, miként tudta a párt a sorozatos lebukások ellenére hatszor egymás után újra és újra létrehozni budapesti vezető szerveit. De hogy a tömegharcok eseményei, s ezekben a KMP ösztönző és szervező tevékenysége, a nagy szeptember 1-i megmozdulás is ennyire kiessen a figyelméből — erre nehéz magyarázatot találni! A konspirációs hibák, a lebukások, a provokátor-keresés keserves ügyei mellett *az alapvető mozgalmi tevékenység* a szerző számára *eltörpült*, többnyire teljesen el is tűnik. Ez kell Kun Béla politikai életrajzához?!

24. Említi a növekvő gyanút, hogy spicli van a KB-ban. Ezt gyanította Kun is. „Mivel nem tudhatta, ki közülük a rendőrügynök, ahhoz a hipotézishez tartotta magát, hogy elvileg mindnyájan azok lehetnek." A szerző talán mégis arra gondol, hogy Kun „elvileg" *bármelyiket* vélhette spiclinek, de mégsem „mindnyájukat".

Egyébként a szerző *feltételezi*, hogy Kun ehhez a hipotézishez tartotta magát, avagy ezt *tényismeret* alapján állítja? A kettő nem azonos! (Az előbbi esetben inkább csak arról lenne szó, hogy az adott körülmények között *a szerző* Kun helyében mit gondolt volna.)

Ugyanitt szó van arról, hogy a hazai elvtársak közül a KB-ba kerültek, akiket szintén foglalkoztatott a kérdés, ki lehet a spicli, „egymást vádolták spicliséggel". Ha arról van szó, hogy a KB *néhány* tagja vagy *több* tagja ellen merült fel spicligyanú, akkor *ezt* kell írni, s nem szabad olyan benyomást kelteni — bármennyire is hajlamos erre a szerző —, hogy mindenki gyanús lett. És arra is vigyázni kell, hogy különbséget tegyünk *gyanúsítás* és *vádolás* között. Kivizsgálásra szoruló körülmények okot adnak a gyanúsításra, s a vizsgálatnak kell megállapítani, hogy az helytálló-e vagy alaptalan. A vádolásnak azonban ténymegállapításon kell nyugodnia. A szövegben is olvasható, hogy „apró mozaikokból állították össze a gyanút — legtöbbször tévesen". Helyesebb tehát általában *gyanúsításról* beszélni.

25. Említi Görög és Gajdos Magyarországra küldését, ami valóban buta dolog volt. Ezt azonban azzal indokolni, hogy Kun „százszázalékosan hinni csak azokban tud, akiket régóta ismer" — ez ugyancsak erőszakolt. Nőttek fel a Szovjetunióban fiatal kommunisták, emigráns szülők gyermekei, akik szerettek volna bekapcsolódni az otthoni forradalmi mozgalomba, s Gajdosék hazaküldése az első ilyen próbál-

kozás volt. Egyikükről hallottam, hogy idegenes akcentusú beszédével Pesten rögtön gyanússá tette magyar származású mivoltát. Egyébként nem hiszem, hogy hazaküldésükről Kun ne informálta volna a KÜB-öt, s az ottani elvtársaknak ne lett volna módja ezt kifogás tárgyává tenni, mielőtt az illetők, a KÜB apparátusának a közreműködésével hazaérkeztek volna.

Lefogásukkal kapcsolatban olvasható, hogy a rendőrség figyelésüket megkezdve „megvárták, amíg azok rávezetik őket a KMP összes fontos címeire". A szerző tehát úgy képzeli, hogy ha Pestre érkezik két moszkvai ifjú, akkor ők hamarosan megismerik a KMP „összes fontos címeit". A tényközlés azután leszűkül arra, hogy Gajdosékat bízták meg az illegálisan ismét hazaérkező Révai József fogadásával, s miközben Gajdosékat már figyelték, nyomban elfogták Révait, s egyben Gajdosékat is. Miért kellett ehhez hozzákombinálni pont Gajdosék révén a „KMP összes fontos címeinek" rendőrség általi megismerését?

26. Szó van Boérről, mint aki a „spiclikeresésnek esett áldozatul ... téves kombinációk alapján". Boér magatartásában valóban voltak gyanúra okot adó elemek, amik *renegátságra hajlásra* mutattak. Lehet, hogy a pártból való kizárása is helyes volt, de akkor is igaz, hogy spiclivé nyilvánítása „téves kombinációk alapján" történt. De csak e tévedésre utalni, s Boért hibátlannak tekinteni nem helyes, nélkülözi a tárgyilagosságot.

27. A szerző ismerteti Oanc spicliségének fejlődését (mert ugyebár ez is kell Kun Béla politikai életrajzához!). Ennek során megállapítja, hogy Oanc „mindig tudja, kik az otthoni vezetők, hol találhatók, hol van a nyomda..."

Hogy kik az otthoni vezetők, azt valószínűleg mindig tudta, esetenként legális nevükön is, más esetben talán csak az illegális nevükön ismerte, s amellett esetleg azt is, hogy milyen területen dolgoznak — ha legálisan élnek. Akik illegálisan éltek, azoknak címét nem tudhatta, még az itthon dolgozók sem igen tudták egymás illegális lakcímét (amelyet különben is gyakran, általában háromhavonként változtattak, mindig más néven jelentve be magukat). Hogy hol található az illegális nyomda, ezt ugyancsak nem tudhatta, még hozzávetőlegesen sem. Ezt többnyire az illegális nyomdában dolgozókon kívül Pesten sem tudta más, még annak sem kellett hogy tudja, akivel a nyomdász közvetlenül kapcsolatban állt. Oanc ezekre vonatkozóan szolgálhatott nyomokkal, például, hogy ki tartja a kapcsolatot a nyomdával, és milyen módon közelíthetik meg a kapcsolatot, s ez sem kevés. De hogy a szerző milyen alapon írja, hogy Oanc „mindig pontosan tudja", hol a nyomda, hol vannak az otthoni vezetők stb. — ennek közlésével adós marad.

28. Említi azt a beszélgetést, amelyet Kun folytatott Kiss Károllyal, a legális lehetőségek megteremtése ügyében. Ennek a beszélgetésnek a témaköréből meglepő módon hiányzik a szakszervezetekhez való viszony, a szakszervezetekben végzendő munka kérdése.

29. A Lenin-iskoláról szólva megemlít igencsak esetleges módon néhány nevet az ottani hallgatók közül *1932-ből*. Lovas ott volt a hároméves tanfolyamon. Krieszl ott volt az 1931 őszén indult egyéves, de kissé elnyúlt tanfolyamon. Házi Károly ottlétéről nem tudok; talán az 1930 őszén indult, s 1931 nyarán *befejeződött* tanfolyam hallgatója lehetett, s Brunk Janka esetleg szintén; én az ő ottlétéről sem tudok.

30. Ugyanitt szó van arról, hogy 1932-ben a Lenin-iskola magyar szekciójában Kun-ellenes csoportosulás keletkezett. Ez igaz, mégpedig olyanok részvételével, akikkel a leváltott Sas—Barna vezetés Moszkvában levő tagjainak egyike-másika kapcsolatba lépett és őket Kun-ellenes csoportosulás létesítésére ösztönözte a hallgatók körében. A frakciós szellemű csoportosulás kezdte zavarossá tenni a hangulatot az osztályunkban. A csoportosulás élén Czeiner Ferenc famunkás elvtárs állt, ottani neve *Gárdos* volt, és hazatérése után is a Gárdos nevet őrizte meg (azt hiszem, Győrben dolgozott). Igencsak elnagyolt e csoporttal kapcsolatos megállapítása a szerzőnek, mondván, hogy a tevékenysége kudarcra volt ítélve, „hiszen semmiféle támogatásra nem számíthattak", mert „a Pravda már 1931. novemberi cikke rendőrügynökök tevékenységének nyilvánította a Kun ellen fellépő frakciósokat". Én azt hiszem, hogy a Kun-ellenes csoportosulás kezdeményezői azt remélték, hogy a Lenin-iskoláról hazatérők révén, azoknak a KMP-vezetésében lehetségessé váló befolyásuk eredményeként majd a KMP-tól kaphatnak segítséget visszatérésükre, függetlenül a Pravda 1931. novemberi cikkétől, amit nem is értem, miért kell ide keverni.[8]

31. Szerényiék lefogásáról szólva említi Kiss Hugót is. Neki mi köze van a Lenin-iskolai frakciós csoportosuláshoz? Csak az, hogy őt is lefogták?

32. Szól a „moszkvaiak" bírálatáról az 1932. májusi, Bécsben megtartott plénum munkáját illetően. A bírálat lényege, hogy a „politikai vonalat nem tartották megfelelőnek", s Kun szerint „elmosódnak a határok Károlyi Mihály és a KMP között".

A szerző taglalja, „mi rejlik a célzás mögött". És mi volt a lényege a *politikai vonalat illető kifogásnak?* Ez sokkal fontosabb, mint a „célzás" Károlyira. Kun fontosnak tartotta, hogy legyen lényeges különbség Károlyi és a KMP politikai fellépésének jellege között. Ő itt a KMP politikai vonalát bírálta valamiben, és nem Károlyi fellépését. A szerző mégis Kunnak Károlyival szembeni valamiféle féltékenységében véli felfedezni — a KMP politikai vonalával szembeni bírálatának okát! Úgy véli, hogy „ha kimondatlanul is — harc folyt közöttük, a magyar progresszív táboron belüli vezető szerepért". Ez a feltétele-

[8] Ez a Pravda-cikk a Sas—Barna-féle vezetés félreállítására hozott Kominternhatározat jegyében íródott. A Lenin-iskolán keletkezett Kun-ellenes csoportosulás néhány hónappal későbbi ügy.

zése méltatlan mind Kunnal, mind Károlyival szemben, s olyan képtelen fantazmagória, ami méltatlan Borsányi Györgyhöz.

Karikást illetően is furcsának és erőszakoltnak érzem Kun afféle „félelmét", hogy ő a rokonszenves Károlyi Mihály befolyása alá kerülhet. S méltatlan ez Karikással szemben is, de úgy látszik, szükséges a Kun—Károlyi „rivalizálási koncepció" valamiféle alátámasztására. S mivel más nincs, konstruálódik az ilyesmi.

33. Kun helytelenítette Karikás Frigyes és Sallai Imre kooptálását a Központi Bizottságba, a szerző szerint azért, mert nem tudta nekik „megbocsátani a »landlerista« múltat". Rögtön ennek közlése után az következik, hogy három héttel Kun, Huszti és Sebes Pál e tárgyban folyt moszkvai megbeszélése után „a Központi Bizottság négy tagja — Sallai Imre, Karikás Frigyes, Fürst Sándor és Kilián György, a budapesti rendőrség foglya volt". A két közlésnek e közvetlen összekapcsolása — akár akarja a szerző, akár nem — azt a benyomást kelti, hogy összefüggés van Kun fenti ellenvéleménye és Sallaiék budapesti lefogása között. Ilyen benyomás keltése feltétlenül elkerülendő, hiszen csak a Kun-ellenes rágalmazásnak ad teret. A szerző ennek még külön nyomatékot ad annak a hangsúlyozásával, hogy Kun a lefogottakért indított kampányban „passzív" maradt, amire „nehéz elfogadható magyarázatot találni". S Kunnak ezt a „passzivitását" a szerző még azzal is érzékeltetni kívánja, hogy a letartóztatásokról a „szovjet sajtó óvatosan hallgatott", s csak négy nappal a budapesti nyilvánosságra hozatal (22-e!) után jelent meg a „Pravda utolsó oldalán", a „Nemzetközi Krónika petittel szedett hírei között pár soros hír" a letartóztatásról, majd Sallai és Fürst kivégzéséig „egyetlen sor sem". Enyhítő magyarázatként ehhez hozzáteszi, hogy a „hallgatás mögött feltételezhetően megfontolt óvatosság rejtőzött", nehogy „kompromittálják" a vádlottakat és nehezítsék a „védelem munkáját".

Ez a magyarázkodás azonban inkább a szerző közlési beállítottságát mentegeti, s nem a Pravdát, amely nem szorul erre. A világ különböző országaiban történtek letartóztatások, amelyekről a szovjet lapok még késve sem adtak hírt. Kell ezt óvatosság diktálta megfontolásból való hallgatásnak deklarálni? A Pravda nemzetközi hírszolgálata a fő figyelmet általában azokra a térségekre összpontosította, amelyekben nemzetközileg kiemelkedő fontosságú események zajlottak, s ez ma sincs másképp. A mi lapjainkban sincs ez másképp.

Ha felvetődik a szovjet sajtóhíradás, akkor azt a kérdést kell megvizsgálni, számítottak-e arra, hogy most alkalmazni fogják a statáriumot és az előző esetektől eltérően kivégzik Sallait és Fürstöt. Azt hiszem, ezt valószínűtlennek tartották, s csak a sebtében végrehajtott kivégzéskor, tehát késve ébredtek a veszély nagyságának a tudatára. Azt hiszem, ez a lényeg, ami a szerző figyelmét teljesen elkerülte.

Nem tudom, mennyiben volt Kun tényleg passzív a lefogottak megmentéséért kibontakozott akcióban, de az valószínű, hogy a veszély nagyságát ő sem ismerte fel, s ezért aktivitása nyilván elégtelen volt.

Ami pedig a Pravda július 30-i számában „Akasztófák a fasiszta Magyarországon" című Kun által írt cikknek a szerző általi jellemzését illeti, úgy hiszem, ugyanaz az elfogultság mutatkozik, mint a Landler-nekrológgal kapcsolatban. Nem tetszik neki, ehhez joga van. Nincs módomban most elolvasni, csak feltételezem, hogy a cikkben a tragikus esemény politikai jellemzése dominál. De a szerzőnek azt a hangsúlyozott morális vádját, mely szerint ebben az írásban „nem találunk emberi, együttérző szavakat a mártírokról", ismételten méltatlannak érzem Kunnal szemben is és a Pravdával szemben is.

Említi, hogy Huszti a levelében „mélyen megbírálta" Kunnak a kampány során tanúsított magatartását. Helyénvaló lenne, ha csak jegyzetben is, konkrétan idézné Huszti bírálatát, amiben szerepet játszhatott Kunnal szembeni bizonyos rivalizálása. A kihúzott részben említve van, hogy Sallai Imre a kivégzés előtt Kun Bélát is éltette. Ezt kár nem közölni, hozzátartozik Sallai politikai arculatához, demonstrálta teljes elhatárolódását a korábbi frakciózástól. Teljesen alaptalannak tartom a szerzőnek azt a beállítását, mintha Sallai ezt valamilyen pártmegbízatásból tette volna.

Mellesleg megjegyzem, hogy Huszti nem volt „mindig végsőkig lojális" Kunnal szemben — amint ez az áthúzott részben olvasható, s másutt is említve van. Beállítottsága az volt, hogy Kun ám legyen a „vezér", de a pártvezetésben ne akarjon tényleges vezető lenni. Ezt 1933—1934-ben személyesen tapasztaltam, de azt is, hogy 1935-ben viszont Kunnal együtt lépett fel Komor Imre és Sebes Pál együttes bírálatával szemben.

34. Szóvá teszi a KMP vezető szervei összetételének változását 1933 elejére. Itt említ engem, Jolsvait és Komort. Ami Jolsvait és engem illet, ha egyáltalán bennünket említeni kell, a közlés pontosítandó. Mindkettőnket 1931 őszén küldtek ki a Lenin-iskolára — a fentebb említett osztály hallgatói voltunk — s onnan tértünk haza. Én 1933. június elején értem Pestre, Jolsvai két-három héttel utánam. Komor viszont csak az év második felében, azt hiszem, szeptember—október körül érkezett Bécsbe.

35. A Kun Béla elméleti munkásságát és megnyilatkozásait ismertető és értékelő részt jónak tartom. Ott látok pontosítani valót, ahol arról van szó, hogy Kun — a szerző szerint — lebecsülte a polgári demokratikus uralmi formáknak a fasiszta rendszerrel való felváltásában a szovjetellenes háborús veszély megnövekedését, „nem számolt azzal, hogy a polgári demokratikus államok a húszas évek végére *beletörődtek* a Szovjetunió létezésébe, lemondtak (legalábbis rövid távon) annak megtámadásáról, a hitleri Németország pedig megszületése percétől kezdve erre készült".

A szerző figyelmen kívül hagyja, hogy Anglia konzervatív erői Hitlerék hatalomra kerülésével kezdettől fogva arra spekuláltak, hogy a fasiszta Németország indítja meg a szovjetellenes háborút, s ezért tették számára szabaddá az utat az újrafegyverkezéshez. Ehhez

a politikához csatlakozott, de csak később, a francia burzsoázia is. Az imperialista ellentétek kiéleződése, az a tény, hogy Hitlerék nemcsak szovjetellenes háborúra készültek, hanem a revánsháborúra is, ellentmondásossá tette ezt a folyamatot. Végül is a francia burzsoázia a müncheni egyezménnyel szintén a hitlerista támadás kelet felé irányításával remélte az őt fenyegető revánsháború veszélyét elhárítani. A szerző fenti megállapítása minderre fátyolt borít. Ezzel nem Kun, hanem a saját fogyatékosságát tanúsítja.

36. Ugyanitt taglalja azt a kérdést, „Miért nem látta Kun Béla a fasizmus és a polgári demokrácia közti különbséget?" Kun *látta* a különbséget, de nem vont le belőle *megfelelő* következtetéseket. Nagyobb hangsúlyt helyezett arra, hogy *mindkettő a tőkés rendszer védelmezője*, s a szocialista forradalom csak mindkettővel szemben győzedelmeskedhet, viszont nem értette, hogy a konkrét helyzetben a fasiszta rendszer megdöntése tisztítja meg az utat a tőkés rendszer felszámolásához, s a két feladat nem egyidejűleg oldódik meg.

Kun szóban forgó beszéde idején még az volt az általános nézet, hogy a nagy világgazdasági válság tovább mélyül, és Hitlerék hatalmát is el fogja sodorni. Még nem látták, hogy a válság kezd túljutni a mélypontján, új helyzet kialakulásával kell számolni. A hitlerista hatalom háborús veszélye nem párosult még azzal a katonai erővel, amelyet Hitlerék csak a továbbiak során teremtenek meg. Mindezeknek szerepe volt abban, hogy Kun — és nemcsak Kun — úgy vélte, a szocialista forradalom ideje nem távolodik, hanem közeledik.

A szerző Kun tévedésének gyökerét abban látja, hogy „látását elhomályosította az a tény, hogy soha egy pillanatra sem élt fasiszta rendszerben, nem volt módja *közvetlen* élményanyagot szerezni róla". Ez a magyarázata szerintem erőszakolt és komolytalan. Ugyancsak erőszakolt és komolytalan abban keresni Kun tévedésének forrását, hogy 1928 óta „nem hagyta el a Szovjetuniót", „üvegházban élt". Tudott ő tévedni akkor is, amikor elhagyta a Szovjetuniót...

Furcsa az a megállapítás is, hogy Kun „hibája a Komintern absztrakt világa volt... ahol a presztízs- és protokollszempontok sokszor nagyobb jelentőségre tettek szert, mint maga az ügy, amelynek melléktermékeként a világra jöttek". Eltekintve a „szempontok világrajöttének" e zavaros fogalmazásától, a megállapítás a *Komintern egészének nagyhangú lenézését fejezi ki, megint csak az abszurdumig eltúlozva bizonyos valós elemeket.* Kun tévedéseinek magyarázata pedig ismételten felszínes és erőszakolt.

37. A Schutzbund-felkeléssel kapcsolatban a szerző helyesen bírálja Kun állásfoglalását, de a tényleges helyzetről rajzolt saját képe, bárkitől is veszi át, korrekciókra szorul. Nem az a kérdés, hogy volt-e forradalmi helyzet Ausztriában 1934-ben, avagy nem; az a kérdés, hogyan kellett volna útját állni a fasiszta előretörésnek, a polgári demokratikus vívmányok védelmében. Ebből a szempontból kell megállapítani, hogy a defenzív taktika a Schutzbund-felkelést — melynek

a *meglevő vívmányok megőrzése* volt a közvetlen célja — kudarcra kárhoztatta. A Schutzbundot úgy mozgósították, hogy ne támadjon, csak védekezzen, ha lefegyverezésük céljából megtámadják. S ha a kudarcot a forradalmi helyzet hiányával magyarázzák, menlevelet adnak az osztrák szociáldemokrata pártnak, amely defenzív taktikájával, a harcoló egységeknek elkülönült védekező akciókra korlátozásával megkönnyítette, hogy az ellenfél katonai túlerőt összpontosítva hol egyik, hol másik területre, részenként semmisítse meg a Schutzbundot.

Ami az országos erőviszonyokat illeti, a Schutzbunddal szembeni „óriási katonai túlerő" — óriási túlzás.

Azt sem helyes egyszerű tényként leszögezni, hogy „a munkások túlnyomó többsége" nem vett részt a felkelésben, s hallgatni arról, hogy milyen bizonytalanság uralkodott a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetői között, hogy meghirdessék-e az általános sztrájkot vagy sem. A sztrájkot ellenzőknek elég befolyásuk volt annak meghiúsítására, hogy a helyenkénti munkaleállás általános sztrájkká fejlődjék.

38. Említi a választójog kérdésében 1934-ben támadt vitát. A kérdés felvetésének nem Kun volt a kezdeményezője. Kun a KB-n belül e kérdésben keletkezett vitára reagált pozitív módon, s a vita nem Kun és Gold között kezdődött.

1934 júniusában itthon kiadtuk a titkos választójog jelszavát, miután Komor elutazott, és én átvettem tőle az itthoni munka irányítását. Azért tartottam ezt a követelést célszerűnek, hogy a *védekező* jellegű „szakszervezetek védelme" jelszót egészítsük ki a jogok kiterjesztését jelentő követeléssel. Huszti, Gold és Komor azonban Prágában, ahol a KÜB székhelye volt, elutasították a választójog követelését, mint demokratikus illúziót keltő opportunista jelszót. Köteleztek engem, hogy a Kommunista következő számában publikáljuk a választójogi jelszó kiadását elítélő, Prágából küldött, valószínűleg Huszti által írt cikket. Az utasítást végrehajtottam, de álláspontomat a választójog kérdésében fenntartottam, s kértem, hogy terjesszék a kérdést eldöntésre a Komintern illetékes szerve elé.

Ezt követte Kun levele, melyben „a Ländersekrätariáttal egyetértésben" javasolta az általános választójog követelésének kiadását.

39. Érdekes, amit Sinkó „Optimisták" című könyvéről és Kun ezzel kapcsolatos állásfoglalásáról ír. Nagyon fölöslegesnek érzem azonban annak firtatását, vajon elég aktívan lépett-e fel Kun a könyv megjelenéséért, avagy talán „kettős játékot" űzött? Igaz, ezt azért veti fel, hogy elutasítsa e gyanút, de szükség van erre? Legfeljebb jegyzetben kellene ezt megemlíteni, ha a szerző olyan fontosnak tartja.

40. Kunt kihagyták a VII. kongresszus Elnökségéből. Ennek dramatizált leírása természetesen valós elemeket tartalmaz, de itt hiányzik a politikai lényeg: Kun a Dimitrov, Manuilszkij és Thorez vezetésével kialakult új vonal elleni harcban szintén vereséget szenvedett, s e

vereség párosult nagyfokú politikai bizalmatlanság keletkezésével vele szemben.

Ami viszont azt illeti, hogy Manuilszkij köszöntésekor Kun és Huszti demonstratív módon ülve maradt, nagy túlzás ezt úgy értékelni, hogy „ennél nyilvánvalóbban már nem lehetett volna hadat üzenni a kongresszuson megválasztott új vezetésnek". Ezt aligha kell másnak tekinteni, mint sértődöttségük demonstratív kifejezésének. Ha Kun valóban „hadat üzen" az új vezetésnek s egyben a VII. kongresszus irányvonalának, ezt nyomatékosabb tényekkel kellene bizonyítani. A tények viszont inkább arról szólnak, hogy Kun igyekezett korrigálni korábbi álláspontját. Sértődöttségének demonstratív kifejezése viszont növelte a kételyt azt illetően, hogy ő ezt valóban megteszi, mégpedig őszintén.

41. Magyar Lajos ügyéről kissé hosszabban szól a kelleténél. Az utalás a szocialista építésre tett észrevételeire nem konkrét; nem látható, hogy ezek milyen jellegűek, s a Sztálin-kultuszra való utalás mintha idő előtti lenne.

A szerzőnek az a megjegyzése, hogy Kun háttérbe szorításának igazi oka nem abban rejlett, amit Manuilszkij Husztinak elmondott, hanem a népfrontpolitikával való szembenállásában, ez nem új felfedezés. A Manuilszkij által közölteket viszont nem helyes ezzel szembehelyezettnek tekinteni, hanem kiegészítés jellegű a Kunnal szembeni politikai bizalmatlanság indokolásához, majd hűségének kétségbevonásához. Kunnak a népfrontpolitikával való szembenállásáról nem kellett Husztit külön informálni, a fenti „kiegészítések"-ről annál inkább.

42. Megállapítja, hogy a Kun Béla iránti bizalmatlanság átterjedt „az egész pártra". Ez némi kiegészítésre szorul. A KI vezetői — vagy legalábbis egy részük — azt kívánták, hogy Kun maradjon ki a KMP vezetéséből. Erről Huszti levélben engem is informált, úgy állítva be, hogy az egész dolog Révai intrikájának a következménye. A Manuilszkijtől kapott tájékoztatásról hallgatott. Számomra is érthetetlen volt, miért kívánja bárki is Kun eltávolítását, és egyetértettem azzal, hogy Kun a KMP Központi Bizottságának tagjaként javítsa ki további munkájával hibáit és segítse kijavítani a KMP politikájában elkövetett hibákat. Miután ez volt a KMP KB-jának egységes állásfoglalása, ennek következtében a Kunnal szembeni bizalmatlanság a KB egészével szembeni bizalmatlansággá vált és a KB egészének leváltásához és a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság elé állításához vezetett.

43. Azt írja, hogy „1935 decemberében Moszkvában megbeszélések kezdődtek a KMP és a Komintern vezetői között", s itt „a KMP vezetői — Komor Imre, Sebes Pál, Nemes Dezső — csodálkozással vegyes értetlenséggel hallgatták a bírálatot". Én nem voltam Moszkvában 1935 decemberében, s az akkori megbeszéléseken nem vettem részt. 1936 februárjában (vagy talán március elején) érkeztem Moszkvába. Eközben folyt a KMP egész politikájának bírálata, annak a hangsúlyo-

zása, hogy nem hajtottuk végre a VII. kongresszus határozatát. E kérdésben Kun és Huszti szembekerült Komorral és Sebessel; igyekeztek egymásra hárítani a fő felelősséget az elkövetett hibákért és mulasztásokért.

A viták során Kun úgy bírálta a KMP addigi politikáját, mint aki a „legkövetkezetesebb" híve akar lenni a VII. kongresszus vonalának. A párt csaknem minden eredményének lebecsülésével és kétségbevonásával, a tényleges hibák maximális eltúlzásával próbálta demonstrálni, hogy határozottan harcol a VII. kongresszus vonaláért. Komor és Sebes viszont az eredmények hangsúlyozásával, s a tényleges hibák alábecsülésével, Kun és Huszti munkájának és magatartásának bírálatával válaszoltak. Huszti manőverezett — s nem is ügyetlenül — Kun, Komor és Sebes között, de ekkor inkább Kunnal működött együtt.

44. Az ESZE feloszlatásáról ilyen megállapítás olvasható: „A szakszervezeti különállás felszámolása akkor történt, amikor az ellenzék néhány szervezetben — bőrösöknél, építőknél, szabóknál, nemesfémeseknél — meglehetősen erős volt", tehát „emelt fővel térhettek vissza a szakszervezetbe".

A szakszervezetekbe való *visszatérés 1933-ban történt*, amikor kiadtuk és végrehajtottuk a „be a szakszervezetekbe" jelszót. Ennek egyik első nagy eredménye volt az 1933-as építőmunkássztrájk együttes megszervezése. Az ESZE nem holmi szakszervezeten kívüli szervezetek központja volt, hanem *a szakszervezeteken belüli baloldali ellenzéké, szervezeteké;* nem létesített a szakszervezeteken belül külön ellenzéki szervezeteket ott, ahol a szakosztály vagy helyi csoport vezetőségét a baloldal meghódította, avagy a nemesfémeseknél, ahol a baloldal a központi vezetőséget is meghódította, de igyekezett külön *széles körű* ellenzéki szervezeteket kiépíteni ott, ahol a vezetés a jobboldaliak kezében volt. Az ESZE megszűnésével 1935 őszén vége lett annak a kísérletnek, hogy a szakszervezeteken belül bárhol külön széles körű ellenzéki csoportokat építsünk ki, s megmaradt az a reális feladat, hogy csupán *szűk körű ellenzéki bizottságok* működjenek a jobboldali vezetés bírálata, és harcos politika szorgalmazása és a tagság megnyerése érdekében az osztályharcos politika számára.

45. A Kun-ügy tárgyalását valamelyest tömöríteni kellene. Például kívánatos volna a renegát Arvo Tuominen közléseit erősen rövidíteni. A tárgyalások során ismételten szó esik arról, hogy Kun felelős a pártnak „provokátor elemekkel való beszennyeződése miatt". Hogy ezt ismételten, Kun ismertetett beszédében is többször szóvá teszi, abban nyilván szerepet játszott az, hogy ekkor már Husztit is, Komort is, Sebes Pált is lefogták az osztályellenség ügynöke vádjával. Erre utalni kellene, különben nem érthető, miért szólnak erről újra meg újra. Hozzá kell azonban tenni, hogy a vád ellenük is a politikai bizalmatlanságra épült koncepciós vád volt, s a későbbi felülvizsgálat rehabilitálta őket.

A Magyar Lajosra vonatkozó részt Kun beszédéből talán mellőzni lehetne.

46. A perekre vonatkozó bekezdést s Kun Béla agyonlövetéséről szóló itthoni álhírre vonatkozót is mellőzni ajánlom, kivéve a Zinovjev—Kamenyev-perre való utalást. Ennél többre, úgy vélem, nincs szükség.

47. Ugyanitt említi, hogy Kun fogadhatta a külföldi újságírót annak megcáfolására, mintha ő Spanyolországban lenne. Jó lenne ezt újra ellenőrizni, mikor lehetett ennek jelentősége. Egyébként, ha Kunné két Sztálinnal folytatott telefonbeszélgetésről tesz említést, s az egyiknek az időpontjára tévesen emlékszik, ettől még lehetett valóban két telefonbeszélgetésük.

48. A Kommunyisztyicseszkij Internacional folyóirat Poll-nekrológjából vett idézet valóban demonstrálja Kun politikai elmarasztalását, sejtetheti, hogy Kunt letartóztatták, de ezt *nem* deklarálja, hanem *hallgat* róla.

49. A Kunról írt munkák historiográfiájának áttekintéséről írottaknak *első része* igen jónak tűnik. A felsorolt műveket nem, vagy alig ismerem, de az a benyomásom, hogy jó az áttekintés és az értékelés. Ugyanezt nem mondhatom a Kun rehabilitálását követő művek jellemzéséről. Itt rendkívül erős a szerzőnek az a törekvése, hogy Kunnal szembeni elfogultságával erősen átszőtt ábrázolás szemszögéből mondjon ítéletet az említett munkákról. Ettől függetlenül is rendkívül furcsa és elképesztő az a megállapítása, hogy 1958-tól „az aktuális politikai érdek egyértelmű Kun-portrét követelt, amely alkalmas arra, hogy diadalmenetben vonuljon be a nemzet Panteonjába". Ehhez kapcsolódik a hasonlóan elképesztő és bántó megállapítás, hogy „ezt az igényt volt hivatva kielégíteni Kun Béláné... könyve". Hiába próbálja enyhíteni azt annak elismerésével, hogy mint visszaemlékezés „kiváló munka", hogy egy ilyen munkával szemben „nem támaszthatók tudományos követelmények", s az elfogultságot „fel sem lehet róni" a szerzőnek. Abban nyilvánvalóan igaza van, hogy Kunné elfogult és tárgyi tévedések is vannak a visszaemlékezésében, s erre helyénvaló utalni és korrigálni, amit kell. De az az állítás, hogy az „aktuális politikai érdek" követelt „egyértelmű Kun-portrét" úgy cseng, mintha pártunk aktuális politikai érdeke Kun tevékenységéből a negatívumok *elhallgatását* követelte volna.

Az igaz, hogy a „Kunnal szembeni igaztalan vádak tisztázása során tevékenysége pozitívumainak hangsúlyozása dominált", ami segített eloszlatni azt a hangulatot, mely szerint nem volt teljesen alaptalan az elítélése. Egy ártatlanul elítélt rehabilitálásakor az ilyen hangulat elég gyakori. Ami azonban a párt „aktuális politikai érdekét" illeti, az kezdettől fogva olyan *egyértelmű Kun-portré* megrajzolása volt, amely Kun Bélát *egész tevékenysége alapján*, fogyatékosságait, tévedéseit és hibáit nem elhallgatva, hanem ezek ismeretében is bevonultatja „a nemzet Panteonjába", mint olyan történelmi személyiséget,

aki erre *valóban* rászolgált. Gondolom a szerző sem kívánja a kirekesztését onnan.

A szerző beállítottságát Kun Béláné könyvével szemben azzal próbálja indokolni, hogy könyve „kanonizálódott", mint „az egyetlen, hivatalosan jóváhagyott és szentesített Kun-életrajz". Ugyan ki, vagy milyen szerv volt e könyv „szentesítője", s egyáltalán felmerült ilyen igény? Milyen alapon veszi magának a szerző azt a merészséget, hogy egy könyv *kiadásának* a jóváhagyását egyben holmi „kanonizálásnak" és „szentesítésnek" deklarálja? S kikkel szemben állapítja meg, hogy „politikai érdekből" azt kívánják, ne a valóságnak megfelelően rajzolják meg Kun portréját?

A szerző megemlíti Münnich, Tamás Aladár, Sík Endre és Hidas Antal írásait is, amelyek Kun tevékenységének csak egyes részleteiről szólnak, ezekről véleményt nem mond, de úgy tűnik, mintha sommásan az „apologetikus" kategóriába sorolná őket.

Megállapítja, hogy a Kun tevékenységével foglalkozó tudományos történeti munkák (amelyek nem kívánják szolgálni „az aktuális politika érdekeit"?) a problematikus kérdéseket nem kerülik meg, viszont a tudományos és a népszerű munkák között „mindmáig áthidalhatatlan szakadék keletkezett". Legalábbis a Kun Béláról szóló munkákat illetően, a népszerűsítő munkákban „szilárdan tartja állásait az apologetika". Vajon a szerző Kunról szóló népszerűsítő munkáját is az apológia kategóriába sorolja, vagy ő az egyedüli kivétel? A szerző erre vonatkozó fejtegetései elnagyoltak, fölényesek, felületesek és szükségtelenek. Nem tartoznak Kun politikai életrajzához, s úgy vélem, magában foglalja a népszerűsítő történelmi kiadványok szerepének meg nem értését és lekicsinylését is.

A Grancsak—Lebovics munkájával kapcsolatos elmarasztalást is túl sommásnak érzem. A szerző megállapítása szerint „kritikátlanul átveszi Kunné visszaemlékezésének valamennyi téves megállapítását". Talán arra specializálták magukat, hogy összegyűjtsék Kunné összes tévedését, és helytálló megállapításokat nem is vesznek át egy könyvből, amely a szerző szerint tévedéseivel együtt „kiváló munka"? S vajon nekik módjukban állhatott-e korrigálni Kunné téves megállapításait?

*

Most rátérek a könyv egészére vonatkozó észrevételeimre. Nagy érdeklődéssel olvastam, mert igen fontosnak tartom. Az eddigi észrevételeimből, úgy vélem, világosan kitűnik, hogy szerintem a munka nagyon egyenetlen. Általában szépen van megírva, s az élvezetes fogalmazás könnyen eltakarhatja az olvasó előtt a fogyatékosságait. Tartalmi feldolgozása egyenetlen, részben a rendelkezésre álló anyagból következően, részben azonban a feldolgozás színvonalának egyenetlensége miatt. A színvonalbeli egyenetlenség fő forrása, megítélésem szerint, fontos eseményeknek gyakran egyoldalú ábrázolása, bizo-

nyos valós elemeknek néha abszurdumig menő eltúlzása, más fontos tényezők figyelmen kívül hagyása, s mindezekkel összefüggésben az értékelésekben levő zavarok és néha meghökkentő tévedések. Az illegalitás időszakára vonatkozóan megismétlem, hogy a feldolgozás egyik alapvető hibája, s a tévedések egyik fő forrása az, hogy a frakciós ügyek, a konspirációs hibák, a provokátorkeresés keserves ügyei mellett a szerző számára háttérbe szorul a párt alapvető mozgalmi tevékenysége.

A régi dogmatikus hibák visszahatásaként a szociáldemokrácia megítélésében ellenkező végletű torzulások bőségesen jelentkeztek, részben a szociáldemokrácia általános apológiája, főleg azonban centrista válfajának apológiája formájában. Megjegyzéseimből látható, hogy szerintem a szerző könyvében is jelen van ez a tendencia, esetenként igen erősen. Különösen a Tanácsköztársaságról szóló fejezetben található ez, számomra meghökkentő módon, s egy olyan könyvben, amely a Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából jelenik meg.

A szerző sok más munkára támaszkodik, felhasználja azok helyes megállapításait, de átvesz számos téves nézetet is. Néha az a benyomásom, hogy az általa felhasznált munkák szerzőit tekinti a kérdés szakértőinek, s úgy véli, amit ők írnak, azt kell elfogadni. Azonban szakértő kollégáink jó részének felfogásában és megállapításaiban még elég sok a téves megítélés, például a Tanácsköztársaság kérdésében is.

A sok munka között, amelyre a szerző hivatkozik, szembeszökő módon hiányzik *A magyar forradalmi munkásmozgalom története* című munka. Ennek figyelmen kívül hagyása szinte demonstratív jellegű.[9] Pedig e könyv értékelései kiforrottabbak számos más munkánál, amelyekre a szerző támaszkodik és hivatkozik mint saját megállapításának forrására. Természetesen A magyar forradalmi munkásmozgalom története című munka „kanonizálását" sem kívánhatjuk, bár szövegét a KB által megbízott szerkesztő bizottság hagyta jóvá beható viták eredményeként. Ezt a szerző is jól tudja. Erre a munkára való támaszkodás nemcsak abban segíthetné a szerzőt, hogy a bonyolult kérdésekben jobban eligazodjon, de abban is, hogy elkerülje események elnagyolt összekeverését. Például az utolsó fejezetben ilyen összekeverése található az 1933-as „be a szakszervezetbe" taktika végrehajtásának és az ESZE 1935. év végi feloszlatásának.

Kun Béla emberi jellemének megítélése viták tárgya, ami összefügg politikai tevékenységének megítélésével. S miután Kun politikai tevékenysége összefonódott a frakcióharcokkal, más lehet róla a landleristák megítélése, más a kunistáké, megint más Szerényiéké stb. S ha valakiben a tárgyilagosságra való törekvést korlátozza a Kun iránti szimpátia, vagy a vele szembeni antipátia, nehezen tud tárgyilagos maradni, még ha akar is. A szerző könyve is erről győzött meg engem.

[9] Ezen nem sokat változtat, hogy a szerző pótlólagosan említést tesz erről a munkáról is.

Kik ismerhették jobban Kun emberi jellemét? Azok, akik politikailag vele egyetértettek és közvetlenebb kapcsolatban álltak, vagy azok, akikkel ő szemben állt? Azt hiszem, hogy az előbbiek jobban megismerhették Kun jellemét, de elnézőbbek voltak lényeges jellembeli hibáival szemben, míg az utóbbiak a lényegtelen hibáit is eltúlozták, néha maximálisan. Azt is figyelembe kell venni mind az egykori landleristáknál, mind az egykori kunistáknál és mindenki másnál is, hogy a Kunról mondottakat mikor mondták. Éles frakcióharcok idején, jobb együttműködés alkalmából, a Komintern-beli helyzetének megrendülésekor, elítélését követően, közvetlenül a rehabilitálása után, avagy később, amikor a higgadtabb véleményalkotás a valószínűbb. Erre a szerző vigyázott is, de azt hiszem, nem elég következetesen.

Csendesen jegyzem meg, hogy egy politikai életrajz természetesen kiterjedhet a szóban forgó személy életútjának olyan elemeire is, amelyek nem tartoznak a politikai életrajzhoz. Az ilyen kitérések gazdagíthatják is az illető portréját, de terhelhetik is a politikai életrajzot. A könyvben mindkét elem található, de ennek megítélése, úgy vélem, nagyon személyes jellegű és ízlésű. Ezért is jegyzem meg csak csendesen.

Én azt tudom ajánlani a szerzőnek, hogy észrevételeimet, ha élesen fogalmaztam is, fontolja meg, s remélem, hogy ezekből minél többet elfogad és hasznosít. Nem szabad sajnálni a további munkát ezen a könyvön, hogy helyesebb és pontosabb történeti ismeretekkel gazdagítsa az olvasót, és ezáltal egyben hatékonyan segítse az ideológiai harcot itthon és nemzetközileg is. Ez természetesen „aktuális politikai feladat" is, amitől egy kommunista történész nem viszolyoghat, hanem tudományos felkészültségének minden erejével segítenie, vállalnia kell.